

WWW.UNILIB.RS

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

БРОЈ 7

ЈУЛИ 1913

ГОД. XXXIV

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

УНИВЕРЗИТЕТ

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одредио је периодску повишицу плате:

четврту, Драгутину Ђорђевићу, ванредном професору Универзитета — ПБр. 7530 од 28-VI-1913.

трећу, Василију Ђерићу, ванредном професору Универзитета — ПБр. 7967 од 28-VI-1913.

ДРЖАВНА АРХИВА

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одредио је периодску повишицу плате:

четврту, др. Божидару Прокићу, државном архивару, — ПБр. 8755 од 19-VI-1913.

СРЕДЊЕ И СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

Драгутина Обрадовића, за хонорарног наставника гимнастике у шабачкој гимназији. ПБр. 8196 од 13-VI-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Господин Министар просвете и црквених послова одредио је периодску повишицу плате:

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК, I БЪ., 7 СВ., 1913.

43

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
-
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

прву, Зорки Јанковићки, разредној учитељици В. Ж. Школе у Београду. — ПБр. 5604 од 19-VI-1913.

четврту, Сретену Дожудићу, професору шабачке гимназије. — ПБр. 6888 од 18-VI-1913.

шесту, Милуну Ибровцу, професору Богословије Св. Саве. — ПБр. 9828 од 2-VII-1913.

ОТПУШТАЊА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова отпустио је из државне службе:

Мата Скарнеа, привременог предметног учитеља I крагујевачке гимназије. — ПБр. 9479 од 20-VI-1913.

ОДСУСТВА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство: др. Стевану М. Окановићу, професору женске учитељске школе у Београду, од 15 до 30 јуна о. г. — ПБр. 8730 од 10-VI-1913.

Лепосави Смодлаки, наставници женске гимназије, до краја школске године. — ПБр. 8839 од 12-VI-1913.

Момчилу Милошевићу, привременом учитељу београдске реалке, 2 дана. — ПБр. 8840 од 12-VI-1913.

Милади Розенкранцовой, учитељици В. Ж. Школе у Београду, од 14 јуна до 10 септембра о. г. — ПБр. 8917 од 13-VI-1913.

Богољубу Тодоровићу, професору на раду у III београдској гимназији, четири недеље. — ПБр. 9107 од 16-VI-1913.

Владимиру Тихи, учитељу гимнастике у III београдској гимназији, шест недеља. — ПБр. 8951 од 17-VI-1913.

Стевану Живковићу, професору лесковачке реалке, 10 дана. — ПБр. 9391 од 21-VI-1913.

Милану Мнодраговићу, учитељу београдске реалке, 10 дана. — ПБр. 9395 од 21-VI-1913.

Сватомиру Борисављевићу, учитељу I београдске гимназије, за време ратних операција. — ПБр. 9543 од 29-VI-1913.

Живојину Тодоровићу, учитељу III београдске гимназије, за време ратних операција. — ПБр. 9445 од 22-VI-1913.

Емилији Кешиговој, учитељици В. Ж. Школе у Београду, да школски одмор проведе у иностранству. — ПБр. 9337 од 19-VI-1913.

Милану Лиљку, учитељу зајечарске гимназије, да школски одмор проведу у иностранству. — ПБр. 9442 од 21-VI-1913.

Јелени Докићевој, учитељици женске гимназије, да школски одмор проведе у иностранству. — ПБр. 9525 од 22-VI-1913.

Урошу Кубуровићу, директору врањске гимназије, да школски одмор проведе ван Врање. — ПБр. 9688 од 28-VI-1913.

Влад. Војиновићу, директору и професору лозничке гимназије, да месец јули проведе ван Лознице. — ПБр. 9690 од 28-VI-1913.

Катарини Јоксимовићки, наставници лесковачке реалке, 10 дана. — ПБр. 9701 од 30-VI-1913.

Јарославу Вошти, учитељу зајечарске гимназије, да школски одмор проведе у иностранству. — ПБр. 9723 од 30-VI-1913.

Јовану Фербасу, учитељу неготинске учит. школе, да школски одмор проведе у иностранству. — ПБр. 9770 од 2-VII-1913.

Миху Мариновићу, учитељу I крагујевачке гимназије, до 1 септембра о. г., у иностранству. — ПБр. 9787 од 2-VII-1913.

Николи Ракићу, директору зајечарске гимназије, да школски одмор проведе у бањи. — ПБр. 9816 од 4-VII-1913.

Стевану Мадурџи, в. учитељу ужичке гимназије, 20 дана — ПБр. 9773 од 4-VII-1913.

Милошу Динићу, директору пожаревачке гимназије, месец дана — ПБр. 9875 од 4-VI-1913.

Светиславу Матићу, директору лесковачке реалке, да школски одмор проведе у бањи. — ПБр. 9933 од 4-VII-1913.

Џини Анђелковићу, управитељу В. Ж. Школе у Крагујевцу, до краја јула о. г. — ПБр. 9985 од 4-VII-1913.

НАРОДНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

у београдском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Брајковцу: Мирка Хопе, студента права. — ПБр. 7947 од 28-V-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Медошевцу: Бранка Наумовића, гимназиста. — ПБр. 9619 од 1-VII-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Бељену: Данила Стакића, гимназиста. — ПБр. 9639 од 1-VII-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Бељену: Милана Рајића, гимназиста. — ПБр. 9640 од 1-VII-1913.

у врањском округу:

за сталну учитељицу у Бањи: Спасенију Ристићку, испитану учитељицу. — ПБр. 6433 од 3-V-1913.

за сталног учитеља у Вел. Грабовници: Уроша Ковачевића, учит. на расположењу из Губеревца. — ПБр. 7143 од 13-V-1913.

у крагујевачком округу:

за учитељског заступника у Травни (доњи крај): Бошка Гендића, ђака учитељске школе. — ПБр. 4244 од 26-V-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Јовановцу: Живану Милићевићку, пређашњу учитељицу. — ПБр. 6693 од 8-V-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Д. Сабанти: Илију Владисављевића, ђака. — ПБр. 4725 од 27-IV-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Влакчи: Стевана Галогажу, гимназиста. — ПБр. 6746 од 6-V-1913.

у крушевачком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Кољусима: Илију Денића, пређашњег учитеља. — ПБр. 9531 од 22-VI-1913.

у нишком округу:

за сталног учитеља у Липовцу: Светислава Димитријевића, свршеног
ђака учитељске школе. — ПБр. 19358 од 1-IV-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Горњем Душнику: Деспину Бубало,
ђака учитељске школе. — ПБр. 7449 од 18-V-1913.

у пиротском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Шестиграбу: Милвоја Станковића,
богослова. — ПБр. 5216 од 10-V-1913.

у подринском округу:

за сталног учитеља у Царини: Јована Милутиновића, свршеног ђака
учитељске школе. — ПБр. 6190 од 1-V-1913.

у пожаревачком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Ливадици: Ђура Војводића, прав-
ника. — ПБр. 6909 од 10-V-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Рановцу: Данила Поповића, све-
штеника. — ПБр. 4660 од 1-V-1913.

у смедеревском округу:

за учитељског заступника у Голобоку: Љубицу Вујковићку, пређашњу
учитељицу. — ПБр. 12387 од 13-V-1913.

у ужичком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Доњој Добрињи: Николу Мрако-
вића, пређ. учитеља. — ПБр. 5846 од 1-V-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Глумчу: Ивана Брајовића. — ПБр.
7384 од 17-V-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Мачкату: Драгољуба Јовановића,
студ. филозофије. — ПБр. 6774 од 18-V-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Годовику: Вељка Мијушковића,
свршеног матуранта. — ПБр. 7283 од 19-V-1913.

у чачанском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Прилипцу: Миодрага Станојевића,
студ. филозофије. — ПБр. 4640 од 29-IV-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Жељевици: Радомира Обреновића.
— ПБр. 3683 од 22-V-1913.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова разрешио је од
дужности:

Данила Стакића, вршиоца учитељске дужности у Трбушници (бео-
градски). — ПБр. 2661 од 23-II-1913.

- WWW.UNILIB.RS Јована Буквића, вршиоца учитељске дужности у Дубони (смедеревски).
— ПБр. 6247 од 3-V-1913.
- Душана Поповића, вршиоца учитељске дужности у Реснику (нишки).
— ПБр. 6526 од 7-V-1913.
- Николу Ђерића, вршиоца учитељске дужности у Прлити (тимочки).
— ПБр. 6816 од 11-V-1913.
- Миодрага Верговића, вршиоца учитељске дужности у Пилици (ужички).
— ПБр. 7040 од 17-V-1913.
- Тихомира Јевтића, вршиоца учитељске дужности у Бањанима (ваљевски).
— ПБр. 7095 од 17-V-1913.
- Војина Стефановића, вршиоца учитељске дужности у Давидовцу (крајински). — ПБр. 7119 од 18-V-1913.
- Душана Томашевића, вршиоца учитељске дужности у Хуму (нишки).
— ПБр. 7205 од 18-V-1913.
- Стевана Загорчића, вршиоца учитељске дужности у Брајковцу (београдски) — ПБр. 7872 од 27-V-1913.
- Константина Цветковића, вршиоца учитељске дужности у Лалинцу (нишки). — ПБр. 8058 од 31-V-1813.
- Душана Петровића, вршиоца учитељске дужности у Д. Сабанти (крагујевачки). — ПБр. 5976 од 27-IV-1913.
- Борислава Стефановића, вршиоца учитељске дужности у Жежевици (чачански). — ПБр. 6032 од 29-IV-1913.
- Александра Милановића, вршиоца учитељске дужности у Шестигабру (пиротски). — ПБр. 6054 од 29-IV-1913.
- Ђорђа Јововића, вршиоца учитељске дужности у Д. Добрињи (ужички).
— ПБр. 6250 од 1-V-1913.
- Војислава Џонића, вршиоца учитељске дужности у Тамничу (крајински).
— ПБр. 6385 од 6-V-1913.
- Душана Загора, вршиоца учитељске дужности у Мајуру (подрински).
— ПБр. 6389 од 6-V-1913.
- Драгишу Раденковића, вршиоца учитељске дужности у Трнавцима (крушевачки). — ПБр. 6317 од 6-V-1913.
- Велимира Петровића, вршиоца учитељске дужности у Ливадици (пожаревачки). — ПБр. 6515 од 7-V-1913.
- Василија Ђирића, вршиоца учитељске дужности у Љутовцици (руднички).
— ПБр. 6578 од 7-V-1913.
- Радована Јеленића, вршиоца учитељске дужности у Трнави (крагујевачки). — ПБр. 6632 од 8-V-1913.
- Александра Живановића, вршиоца учитељске дужности у Трнави (крагујевачки). — ПБр. 6631 од 8-V-1913.
- Светозлака Нешића, вршиоца учитељске дужности у Трнави (крагујевачки). — ПБр. 6630 од 8-V-1913.
- Саву Миличковића, вршиоца учитељске дужности у Јаловик-Извору (пиротски). — ПБр. 6513 од 10-V-1913.
- Борислава Стапковића, вршиоца учитељске дужности у Шилопају (руднички). — ПБр. 6641 од 10-V-1913.
- Драгољуба Славковића, вршиоца учитељске дужности у Костајнику (подрински). — ПБр. 6680 од 10-V-1913.
- Живојина Товаровића, вршиоца учитељске дужности у Цулинама (подрински). — ПБр. 6740 од 10-V-1913.

Добривоја Милошевића, вршиоца учитељске дужности у Вел. Врбници (крушевачки). — ПБр. 6576 од 12-V-1913.

Милића Раковића, вршиоца учитељске дужности у Ковиљу (чачански). — ПБр. 6865 од 12-V-1913.

Видоја Верговића, вршиоца учитељске дужности у Краљеву Селу (тимочки) — ПБр. 7088 од 18-V-1913.

Илију Стојиљковића, вршиоца учитељске дужности у Црноловици (нишки). — ПБр. 7206 од 18-V-1913.

Добросава Богдановића, вршиоца учитељске дужности у Ђовдину (пожаревачки). — ПБр. 7076 од 18-V-1913.

Драгића Јовановића, вршиоца учитељске дужности у Мојеињу (руднички). — ПБр. 7237 од 18-V-1913.

Спасоја Спасојевића, вршиоца учитељске дужности у Овешту (крагујевачки). — ПБр. 7091 од 18-V-1913.

Сретена Жувића, вршиоца учитељске дужности у Мачкату (ужички). — ПБр. 7086 од 18-V-1913.

Благоја Ристића, вршиоца учитељске дужности у Мачкатици (врањски). — ПБр. 7471 од 22-V-1913.

Лазара Тасића, вршиоца учитељске дужности у Крвавицама (крушевачки). — ПБр. 6320 од 3-V-1913.

Драгомира Антића, вршиоца учитељске дужности у Коњусима (крушевачком). — ПБр. 8579 од 8-VI-1913.

Боривоја Живковића, вршиоца учитељске дужности у Маскару (моравски). — ПБр. 8262 од 9-VI-1913.

Милорада Ђорђевића, вршиоца учитељске дужности у Барбатовцу (топлички). — ПБр. 7069 од 18-V-1913.

Александра Станковића, вршиоца учитељске дужности у Дубоци (смедеревски). — ПБр. 7093 од 18-V-1913.

Милутина Павловића, вршиоца учитељске дужности у Избеници (моравски). — ПБр. 7094 од 18-V-1913.

Христу Стаменковића, вршиоца учитељске дужности у Вел. Брчимиру (нишки). — ПБр. 7322 од 19-V-1913.

Милана Матића, вршиоца учитељске дужности у Вел. Плани (смедеревски). — ПБр. 7760 од 25-V-1913.

Ђорђа Ђорђевића, вршиоца учитељске дужности у Д. Трнави (нишки). — ПБр. 7785 од 28-V-1913.

Владимира Јанчића, вршиоца учитељске дужности у Нишевцима (нишки). — ПБр. 7785 од 28-V-1913.

Јована Арањеловића, вршиоца учитељске дужности у Павлицы (чачански). — ПБр. 7933 од 29-V-1913.

Хранислава Гвозденовића, вршиоца учитељске дужности у Ратајима (крушевачки). — 7984 од 6-VI-1913.

Милоша Шкорића, вршиоца учитељске дужности у Бабаићу (ваљевски). — ПБр. 8294 од 7-VI-1913.

Бранко Обрадовића, вршиоца учитељске дужности у Рутевцу (нишки). — ПБр. 8716 од 10-VI-1913.

Животу Петковића, вршиоца учитељске дужности у Милушину (нишки). — ПБр. 8716 од 10-VI-1913.

Трифуна Арањеловића, вршиоца учитељске дужности у Г. Круицу (нишки). — ПБр. 8716 од 10-VI-1913.

- Љубомира Тодоровића, вршиоца учитељске дужности у Чајетини (ужички). — ПБр. 8768 од 11-VI-1913.
- Милорада Савића, вршиоца учитељске дужности у Царини (подрински). — ПБр. 8973 од 17-VI-1913.
- Љубомира Јовановића, вршиоца учитељске дужности у Пребрези (тоблички). — ПБр. 8678 од 27-VI-1913.
- Драгомира Ђоковића, вршиоца учитељске дужности у Глумчу (ужички). — ПБр. 8296 од 11-VI-1913.
- Драгољуба Јовановића, вршиоца учитељске дужности у Влачки (крагујевачки). — 8679 од 12-VI-1913.
- Милана Протића, привременог учитеља у Чешљевој Бари (пожаревачки). — ПБр. 8833 од 13-VI-1913.
- Миодрага Ристића, учитељског заступника у Лазаревцу (београдски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Александра Пауновића, учитељског заступника у Убу (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Богољуба Милосављевића, учитељског заступника у Јовању (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Петра Стриковића, учитељског заступника у Д. Коњувцима (врањски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913. ✓
- Драгољуба Стаменковића, учитељског заступника у Преображењу (врањски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913. ✓
- Гавру Михајловића, учитељског заступника у Трнави (крагујевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Бошка Теидића, учитељског заступника у Трнави (крагујевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Владана Лапчевића, учитељског заступника у Мајдеву (крушевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Божидара Стојановића, учитељског заступника у Секуричу (моравски).
- Трифуна Аранђеловића, учитељског заступника у Г. Крупцу (нишки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Владимира Поповића, учитељског заступника у Вел. Воњинцу (пиротски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Ђорђа Ђирића, учитељског заступника у Јаловик-Извору (пиротски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Адама Лазића, учитељског заступника у Гор. Буковици (подрински). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Милутина Јевтића, учитељског заступника у Јадр. Лешници (подрински). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Животу Станојловића, учитељског заступника у Рашацу (пожаревачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Јована Јевтића, учитељског заступника у Белаповици (руднички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Бранислава Малојловића, учитељског заступника у Крљеву (смедеревски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Драгомира Миленковића, учитељског заступника у Адранима (чачански). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Богољуба Сремчевића, вршиоца учитељске дужности у Брајковцу (београдски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.
- Младена Николића, вршиоца учитељске дужности у Медошевцу (београдски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Милутина Пантелића, вршиоца учитељске дужности у Бељену (београдски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Милоша Пантелића, вршиоца учитељске дужности у Бељену (београдски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Јована Живковића, вршиоца учитељске дужности у Лесковцу (београдски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Јанка Савића, вршиоца учитељске дужности у Осечини (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгољуба Матејића, вршиоца учитељске дужности у Остружњу (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Радојку Тодоровићеву, вршиоца учитељске дужности у Дрену (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Бождара Мокрањца, вршиоца учитељске дужности у Орашцу (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Богољуба Вилића, вршиоца учитељске дужности у Трстеници (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Александра Донковића, вршиоца учитељске дужности у Јабучју (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Бранислава Ђорђевића, вршиоца учитељске дужности у Тврдојевцу (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Димитрија Илића, вршиоца учитељске дужности у Туларима (ваљевски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Јована Поповића, вршиоца учитељске дужности у Руњу (врањски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Светомира Тодоровића, вршиоца учитељске дужности у Бабичкој (врањски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Милована Ивановића, вршиоца учитељске дужности у Јашуњи (врањски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгољуба Јосифовића, вршиоца учитељске дужности у Цену (врањски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Александра Савкића, вршиоца учитељске дужности у Брестовцу (крагујевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгомира Бранковића, вршиоца учитељске дужности у Котражи (крагујевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Бошка Аћимовића, вршиоца учитељске дужности у Баточини (крагујевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Комнеца Поповића, вршиоца учитељске дужности у Г. Комарици (крагујевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Илију Васиљевића, вршиоца учитељске дужности у Д. Сабанци (крагујевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Ђорђа Поповића, вршиоца учитељске дужности у Драговици (крајински). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Петра Шундића, вршиоца учитељске дужности у Јасеници (крајински). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Ђорђа Поповића, вршиоца учитељске дужности у Грабовцу (крајински). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Милена Нешића, вршиоца учитељске дужности у Коњусима (крушевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгицу Милановића, вршиоца учитељске дужности у Макрешанима (крушевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Антонија Николића, вршиоца учитељске дужности у Шанцу (крушевачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Светислава Шумаревића, вршиоца учитељске дужности у Исакову (моравски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Братислава Маринковића, вршиоца учитељске дужности у Пчелици (моравски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Анђелка Кујунџића, вршиоца учитељске дужности у Слатини (моравски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Василија Богосављевића, вршиоца учитељске дужности у Иванковцу (моравски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Живојина Ристића, вршиоца учитељске дужности у Плани (моравски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгослава Тодоровића, вршиоца учитељске дужности у Тропоњу (моравски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Бранка Обрадовића, вршиоца учитељске дужности у Рутевцу (нишки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгољуба Симића, вршиоца учитељске дужности у Личју (нишки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Стојана Ђевића, вршиоца учитељске дужности у Крупцу (пиротски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Мирка Лучића, вршиоца учитељске дужности у Шпају (пиротски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Јована Поповића, вршиоца учитељске дужности у Белој Води (пиротски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Анђелка Шошића, вршиоца учитељске дужности у Брлогу (пиротски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгутина Антића, вршиоца учитељске дужности у Церови (пиротски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Миливоја Станковића, вршиоца учитељске дужности у Шестиграбу (пиротски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Војислава Протића, вршиоца учитељске дужности у Грачаници (подрински). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Владимир Протића, вршиоца учитељске дужности у Д. Бадањи (подрински). — ПБр. 9068 од 1913.

Максима Видановића, вршиоца учитељске дужности у Недељницама (подрински). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Срећка Радовановића, вршиоца учитељске дужности у Белој Реци (подрински). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Петка Николића, вршиоца учитељске дужности у Охриду (подрински). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Стевана М. Стевановића, вршиоца учитељске дужности у Добри (пожаревачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Богдана Јокића, вршиоца учитељске дужности у Кладурову (пожаревачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Миладина Стојаквића, вршиоца учитељске дужности у Петровцу (пожаревачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Душана Крунића, вршиоца учитељске дужности у Табановцу (пожаревачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Луку Поповића, вршиоца учитељске дужности у Ћовдину (пожаревачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Тура Војводића, вршиоца учитељске дужности у Ливадици (пожаревачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Радосава Марјановића, вршиоца учитељске дужности у Десини (пожаревачки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Милана Ђорђевића, вршиоца учитељске дужности у Јарменовцу (руднички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Косту Мајсторовића, вршиоца учитељске дужности у Голобоку (смедеревски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Добросава Јанковића, вршиоца учитељске дужности у М. Плани (смедеревски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Михајла Петровића, вршиоца учитељске дужности у Коларима (смедеревски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Радомира Симића, вршиоца учитељске дужности у Радицу (смедеревски). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Чедомира Тодоровића, вршиоца учитељске дужности у Кривељу (тимочки). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Велимира Тасића, вршиоца учитељске дужности у Александрову (топлички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Василија Поповића, вршиоца учитељске дужности у Балајицу (топлички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Милутина Аранђеловића, вршиоца учитељске дужности у Житорађи (топлички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Павла Миленковића, вршиоца учитељске дужности у Рачи (топлички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Михајла Јонића, вршиоца учитељске дужности у Рачи (топлички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Димитрија Димитријевића, вршиоца учитељске дужности у Барбатсвцу (топлички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Јована Ковачевића, вршиоца учитељске дужности у Брекову (ужички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Станојку Радосављевићеву, вршиоца учитељске дужности у Љубишу (ужички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Ивана Брајевића, вршиоца учитељске дужности у Глумцу (ужички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Вељка Мнјужковића, вршиоца учитељске дужности у Годовику (ужички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Момчила Бошковића, вршиоца учитељске дужности у Костојевићу (ужички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Влајка М. Поповића, вршиоца учитељске дужности у Костојевићу (ужички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Будимира Пешића, вршиоца учитељске дужности у Бачевцима (ужички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Стевана Поповића, вршиоца учитељске дужности у Карану (ужички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгољуба Јовановића, вршиоца учитељске дужности у Мачкату (ужички). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Чедомира К. Протића, вршиоца учитељске дужности у Лиси (чачански). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгутина Поповића, вршиоца учитељске дужности у Лучанима (чачански). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Миодрага Станојевића, вршиоца учитељске дужности у Прилици (чачански). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Љубомира Рамадановића, вршиоца учитељске дужности у Студеници (чачански). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Драгољуба Максимовића, вршиоца учитељске дужности у Трнави (чачански). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

Радомира Обреновића, вршиоца учитељске дужности у Жељевици (чачански). — ПБр. 9068 од 20-VI-1913.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова уважно је оставку: Јовану Травњу, привременом учитељу у Суботинцима (нишки). — ПБр. 6742 од 11-V-1913.

Надежди Беловуковићевој, учитељици у Корбову (крајински). — ПБр. 7803 од 28-V-1912.

Драгољубу Петровићу, вршиоцу учитељске дужности у Св. Аранђелу (нишки). — ПБр. 6621 од 7-V-1913.

Бојани Беловуковићевој, учитељици у Шаркамену (крајински). — ПБр. 9320 од 20-VI-1913.

Јовану Цакићу, привременом учитељу у Острову (пожаревачки). — ПБр. 8591 од 8-VI-1913.

ОТПУШТАЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одлучно је, да се отпусти из државне службе:

Илија Делић, привремени учитељ у Столу, округа пиротског. — ПБр. 9067 од 20-VI-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, периодску повишицу плате:

четврту, Светозару Крстићу, учитељу у Стојнику (београдски). — ПБр. 5579 од 4-V-1913.

трећу, Драги Јанковићки, учитељици у Брестовику (врањски). — ПБр. 5293 од 4-V-1913.

трећу, Драгутину Кутлешићу, учитељу у Каменици (крагујевачки). — ПБр. 5657 од 4-V-1913.

другу, Сјамеуну Глишовићу, учитељу у Голубињу (крајински). — ПБр. 4800 од 4-V-1913.

другу, Гојку Петровићу, учитељу у Топоници (крајински). — ПБр. 6283 од 4-V-1913.

пету, Милану Димитријевићу, учитељу у Вел. Врбници (крушевачки). — ПБр. 4295 од 4-V-1913.

шесту, Драгутину Новаковићу, учитељу у Свилајници (моравски). — ПБр. 5578 од 4-V-1913.

четврту, Светолику Брзаковићу, учитељу у Јагодини. — ПБр. 5629 од 4-V-1913.

пету, Лепосави Кутлешићки, учитељици у Нишу. — ПБр. 5715 од 7-VI-1913.

- www.UNILIB.RS
- УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА
- трећу*, Милеви В. Илићки, учитељици у Ласову (тимочки). — ПБр. 4671 од 7-VI-1913.
- другу*, Милораду Стојановићу, учитељу у Рибарима (крушевачки). — ПБр. 5901 од 7-VI-1913.
- арву*, Николи Динићу, учитељу у Личју (нишки). — ПБр. 2840 од 7-VI-1913.
- четврту*, Милану Недељковићу, учитељу у Пожаревцу. — ПБр. 4801 од 7-VI-1913.
- трећу*, Спасенији Младеновићки, учитељици у Азањи (смедеревски). — ПБр. 2805 од 11-VI-1913.
- бругу*, Љубомиру Керковићу, учитељу у Мокрој Гори (ужички). — ПБр. 4073 од 7-VI-1913.
- трећу*, Милеви Симићевој, учитељици у Валакову (тимочки). — ПБр. 7265 од 1-VI-1913.
- трећу*, Василији Мимовићки, учитељици у Кучеву (пожаревачки). — ПБр. 5960 од 7-VI-1913.
- четврту*, Љубомиру Вукашиновићу, учитељу у Азањи (смедеревски). — ПБр. 3438 од 21-VI-1913.
- пету*, Персиди Михајловићки, учитељици у Пироту. — ПБр. 7001 од 21-VI-1913.
- шесту*, Новки Ковачевићки, учитељици у Београду. — ПБр. 6991 од 21-VI-1913.
- другу*, Зорки Миловановићки, учитељици у Бајиној Башти (ужички). — ПБр. 2035 од 28-VI-1913.

ОДСУСТВА

- Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство:
- Даница Луковићки, учитељици у Београду, до оздрављења. ПБр. 8316 од 5-VI-1913.
- Леносави Поповићки, учитељици у Багрдану (моравски), до краја школске године. — ПБр. 8514 од 8-VI-1913.
- Деспина Бубало, учитељици у Д. Душнику (нишки), до краја школске године. — ПБр. 8778 од 18-VI-1913.
- Тихомиру Ковачевићу, учитељу у Г. Буковици (подрински), до краја школске године. — ПБр. 8177 од 6-VI-1913.
- Ленки Марковићки, учитељици у Вел. Орашју (смедеревски), до краја школске године. — ПБр. 8244 од 8-VI-1913.
- Милунки Николићки, учитељици у Дубокој (пожаревачки), до краја школске године. — ПБр. 8288 од 8-VI-1913.
- Даница Марковићки, учитељици у Клоки (крагујевачки), месец дана. — ПБр. 8298 од 8-VI-1913.
- Ивану Трајковићу, учитељу у Треччи (руднички), 5 дана. — ПБр. 8346 од 8-VI-1913.
- Милицы Томановићевој, учитељици у Лозовику (смедеревски), 10 дана. — ПБр. 8401 од 8-VI-1913.
- Павлу Милићевићу, учитељу у Печаници (пожаревачки), 8 дана. — ПБр. 8460 од 8-VI-1913.
- Даринки Ђосићки, учитељици у Краљеву (чачански), до престанка заразе. — ПБр. 8225 од 9-VI-1913.
- Даница Поповићевој, учитељици у Београду, до краја школске године. — ПБр. 8227 од 9-VI-1913.

Даница Недељковићки, учитељици у Десићу (подрински), до краја школске године. — ПБр. 8284 од 9-VI-1913.

Милица Вукосављевићевој, учитељици у Љутовници (руднички), до краја школске године. — ПБр. 8399 од 9-VI-1913.

Марији Кимпановићевој, учитељици у Грлишту (тимочки), 10 дана. — ПБр. 8400 од 9-VI-1913.

Љубомиру Николићу, учитељу у Сланцима (београдски), до краја школске године. — ПБр. 8409 од 9-VI-1913.

Милану Димитријевићу, учитељу у Глојанима (моравски), 15 дана. — ПБр. 8513 од 9-VI-1913.

Стани Глигорићки, учитељици у Рипњу (београдски), да распулет проведе у иностранству. — ПБр. 9029 од 13-VI-1913.

Николи Јањићу, учитељу у Клењу (подрински), 10 дана. — ПБр. 8635 од 14-VI-1913.

Петру Наумовићу, учитељу у В. Каменици (крајински), 10 дана. — ПБр. 8640 од 14-VI-1913.

Ружици Матејићевој, учитељици у Четережу (подрински), 6 дана. — ПБр. 8641 од 14-VI-1913.

Даница Луковићки, учитељици у Београду, до краја школске године. — ПБр. 8745 од 14-VI-1913.

Даница Вуксановићки, учитељици у М. Крсни (смедеревски), 10 дана. — ПБр. 8880 од 14-VI-1913.

Јелени Ивановићки, учитељици у Ковачевцу (смедеревски), 10 дана. — ПБр. 9045 од 14-VI-1913.

Јелени Марковићки, учитељици у Средњеву (пожаревачки), од 14 маја ове, до 1 јануара 1914. — ПБр. 7854 од 17-VI-1913.

Марији Кимпановићевој, учитељици у Грлишту (тимочки), до краја школске године. — ПБр. 9103 од 17-VI-1913.

Милану Трајковићу, учитељу у Вел. Вртолу (нишки), 15 дана. — ПБр. 8818 од 20-VI-1913.

Миличи Вукићу, учитељу у Брезови (крушевачки), до краја школске године. — ПБр. 8997 од 20-VI-1913.

Наталији Крунићевој, учитељици у Белотићу (подрински), 10 дана. — ПБр. 9005 од 20-VI-1913.

Синиши Протићу, учитељу у Вукошићу (подрински), 10 дана. — ПБр. 9018 од 20-VI-1913.

Стојану Димовићу, учитељу у Сени (пожаревачки), до краја школске године. — ПБр. 9072 од 20-VI-1913.

Софији Тодоровићки, учитељици у Миријеву (пожаревачки), до краја школске године. — ПБр. 9075 од 20-VI-1913.

Милоју Јовановићу, учитељу у Трновцу (тимочки), до краја школске године. — ПБр. 9315 од 20-VI-1913.

Василији Ђукановићки, учитељици у Београду, 10 дана. — ПБр. 9521 од 27-VI-1913.

Косари Костићки, учитељици у Текеришу (подрински), 7 дана. — ПБр. 9573 од 27-VI-1913.

ПРОМЕНА ПРЕЗИМЕНА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је промену презимена:

WWW.UNILIB.RS Живки Миљковићевој, учитељици у Кнежици (пожаревачки), у: „Цветковићка“. — ПБр. 6770 од 9-V-1913.

Љубици Стојиљковићевој, учитељици у Врбовцу (тимочки), у: „Ристићка“. — ПБр. 9364 од 28-VI-1913.

ПРОДУЖНЕ И ПРАЗНИЧНЕ ШКОЛЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, да се отвори:

у Сирчи (чачански), школа за неписмене младиће. — ПБр. 8262 од 11-VI-1913.

ЗАТВАРАЊЕ ШКОЛА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је да се затвори:

основна школа у Сењу, округа моравског, због трошности зграде. — ПБр. 8063 од 27-VI-1913.

РАСПУСТИ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је распуст основних школа:

у Ужицу, до 17 јуна о. г., због заразе шарлаха. — ПБр. 8468 од 8-VI-1913.
у Брусници (руднички), 20 дана, због заразе шарлаха. — ПБр. 8714 од 12-VI-1913.

у Ореовици (пожаревачки), 20 дана, због заразе дифтерије. — ПБр. 9074 од 19-VI-1913.

у Каменову (пожаревачки), до 1 јула о. г., због заразе шарлаха. — ПБр. 9227 од 19-VI-1913.

у Бусуру (пожаревачки), до краја школске године, због заразе тифуса. — ПБр. 9229 од 19-VI-1913.

у Главинцима (моравски), три недеље, због заразе малих богиња. — ПБр. 8978 од 21-VI-1913.

у Драчи (крагујевачки), до краја школске године, због заразе великих богиња. — ПБр. 9169 од 22-VI-1913.

у Бресници (руднички), 30 дана, због заразе шарлаха и дифтерије. — ПБр. 9407 од 22-VI-1913.

у Краљеву (чачански), до краја јуна о. г., због заразе шарлаха. — ПБр. 8815 од 23-VI-1913.

у Бошњанима (моравски), три недеље, због заразе шарлаха. — ПБр. 9071 од 23-VI-1913.

у Петровцу (пожаревачки), две недеље, због заразе богиња и шарлаха. — ПБр. 9575 од 25-VI-1913.

ПОСТАВЉЕЊА УПРАВИТЕЉА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова, поставио је за управитеља основне школе:

у Петровцу (пожаревачки), Михаила Голубовића, учитеља из Петровца. — ПБр. 6551 од 6-V-1912.

у Шљивару (тимочки), Драгутина Младеновића, учитеља из Шљивара. — ПБр. 7306 од 20-V-1913.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

у Петровцу (пожаревачки), Маринка Петровића, учитеља из Петровца.
— ПБр. 9686 од 28-VI-1913.

РАЗРЕШЕЊА УПРАВИТЕЉА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова разрешио је од управитељске дужности:

Драгутина Симића, управитеља основне школе у Шљивару (тимочки).
— ПБр. 7306 од 20-V-1913.

Михаила Голубовића, управитеља основне школе у Петровцу (пожаревачки). — ПБр. 9686 од 28-VI-1913.

РАСПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Директорима средњих школа и управитељима стручних школа

На основи члана 2. Закона о регулсању школскога рада, чл. 16 Закона о чиновницима грађанског реда и расписа ПБр. 20116 од 4 октобра 1912 године, а с обзиром на нов рат због кога је сада потребније но и за време рата са Турцима да сваки наставник који није на војној дужности остане у месту свога службовања и са пожртвовањем ради послове побројане у горе поменутом распису, наређујем: да сви наставници који нису на војној дужности и све наставнице остану и за време школског одмора у месту свога службовања и управљају се по поменутом распису. Ако би који наставник или наставница имао изузетно какву неодложну потребу удалити се из места своје службе обратиће се молбом повереном ми Министарству.

О извршењу ове наредбе старешине ће водити рачуна и поднети ми свој извештај.

ПБр. 9870
1 јула 1913 год.
у Београду.

Министар
Просвете и Црквених Послова,
Љ. Јовановић с. р.

Директорима приватних средњих школа

Неки директори приватних средњих школа примају приватне ученике на испит, а и многи ми се ученици и ученички родитељи обраћају молбама да допустим њима или њиховој деци полагање испита у приватним средњим школама.

Како се по члановима 50, 51, 52 и 53 Закона о средњим школама приватни испити полагају у државним средњим школама то, на основи чл. 7 последње алинеје истога закона наређујем директорима приватних средњих школа, да од сада приватне ученике не примају на испит, но их упућују у државне средње школе. Одступања од овога за ученике који су учили у

www.unib.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

приватним гимназијама или у нарочито изузетним случајевима, моћи ће бити само по моме одобрењу.

ПБр. 9239
 11 маја 1913 год.
 у Београду.

Министар
 Просвете и Црквених Послова,
 Љ. Јовановић с. р.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је Управи Народнoг Позоришта, да закључи једногодишњи уговор са г. Рудолфом Фејфаром, пређашњим баритонистом Љубљанског Гледалишта. — ПБр. 8771 од 12-VI-1913 године.

— За свога изасланика за преглед рада у приватној алексиначкој гимназији, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одредио је г. др. Јована Радоњића, ваљедног професора Универзитета. — ПБр. 9053 од 13-VI-1913 године.

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова, за свога изасланика на испиту у основној школи Завода М. Мариновиће у Београду, одредио је г. Лазара Р. Кнежевића, секретара Министарства Просвете. — ПБр. 9261 од 17-VI-1913 године.

— На основи чл. 13 Уредбе о Народном Позоришту, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је уговор Управе Народнoг Позоришта са г. Михајлом Исајловићем, глумцем, који се ангажује за члана и редитеља, за годину дана. — ПБр. 9201 од 18-VI-1913 године.

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је управном одбору приватне женске гимназије у Нишу, да се скупи ђачких родитеља и избор новог управног одбора одложи до на 40 дана после демобилизације. — Пар. 950 од 32-VI-1913 године.

— По предлогу ректора Призренске Богословије, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да ученици II и III разреда Призренске Богословије заврше програм и школску годину крајем октобра, а да се упис за први разред нове школске године изврши 16 и 17 октобра: Одлука о броју ученика који ће се примити, донеће се доцније. — ПБр. 9504 од 25-VI-1913 године.

— Пошто је услед доласка нових рањеника увећана потреба за добровољним болничарима и болничаркама, као и другим помоћницима у београдским болницама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова наредио је, да се сви београдски учитељи и учитељице, који нису на војној дужности нити на раду у болницама, одмах пријаве на рад у болницама, инспектору резервних војних болница у Београду. — ПБр. 9672 од 26-VI-1913 године.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ О КЊИГАМА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова решењем својим од 24 јуна 1913 год. ПБр. 9596 одобрио је, да се књига: „Историја Нове Српске Књижевности“ од др. Јована Скерлића, може употребљавати као уџбеник приватног издавад.

РАДЊА ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

1084 РЕДОВНИ САСТАНАК

5 септембра 1913 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко Поповић; редовни чланови: Миливоје Симић, Никола Лазић, Љуб. М. Протић, др. Чеда Митровић, др. Јован Скерлић, Стева Веселиновић, др. Свет. П. Стевановић, др. Душан Рајичић, Илија Ђукановић; ванредни чланови: Мих. Бобић, Х. Лилер, П. Типа, Алекса Станојевић, Миливоје Башић, др. Данило Катић, Милан А. Костић, Јеремија Живановић.

Пословођа: Лазар Р. Кнежевић.

I

Прочитан је и примљен записник прошлог састанка.

II

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 22 авг. ПБр. 13624 и од 5 септембра ПБр. 17958, којим шаље на оцену квалификације г. г. Бранка Марићевића, уч. гимнастике у Ц. Гори и Драгутина Обрадовића, наставника гимназије.

Савет одлучује: да се умоле г. г. Миливоје Симић и Атанасије Поповић, да прегледају њихова документа и поднесу Савету заједнички реферат.

III

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 21 авг. ПБр. 15564, којим тражи мишљење о квалификацијама Јосифа Цвијовића, сврш. ученика Духовне Академије.

Г. г. Стева Веселиновић и Чеда Митровић прегледали су одмах документа и по њихову усмену реферату:

Савет одлучује: да молилац има квалификације за суплента Богословије, према чл. 7 закона о Богословији.

IV

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 31 августа о. г. ПБр. 15560 и ПБр. 14360, којим тражи мишљење о квалификацијама Јелене Томићеве учитељице и Радисе Митровића, лисансјеа

Савет одлучује: да се умоле г. г. Миливоје Симић и др. Светолик Стевановић, да прегледају њихова документа и поднесу Савету заједнички реферат.

V

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 15 августа о. г. ПБр. 15567, којим, у вези своје одлуке од 19 октобра 1911. год. ПБр. 16445, шаље на оцену штампан примерак Логаритамских Таблица од г. Стеве Давидовића, професора.

Савет налази: да је техничка израда добра а цене умерена.

VI

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 5 септембра о. г. ПБр. 17827, којим шаље на оцену рукопис: Васпитање у породици од др. Томаса, у преводу Влад. Т. Спасојевића.

Савет одлучује: да се умоле г. г. Љуба Протић и Лазар Кнежевић, да прегледају поднети рукопис и поднесу реферат. Као награда да им се изда 40 динара.

VII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 18 августа о. г. ПБр. 14335, којим шаље на мишљење молбу Велимира Трифуновића, врш. уч. дужности, да се врати за сталног учитеља.

Савет одлучује: да се умоле г. г. Љуба Протић и Михаило Становић, да прегледају молиочева документа и поднесу Савету заједнички реферат.

VIII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 20 августа ове год. ПБр. 15705, којим шаље на мишљење молбу Светозара Хаџића, учитеља у пензији, да се врати у активну службу.

Савет одлучује: да се молилац може вратити у активну службу.

IX

Прочитано је писмо Господина Министарар Посвете и Црквених Послова од 2 септембра о. г. ПБр. 17190, којим шаље на мишљење молбу удове пок. Виће Малетића, да се откупе калиграфски угледн њенога мужа.

Савет одлучује: да се умоле г. г. др. Душан Рајичић и Риста Вукановић, да угледе прегледају и поднесу Савету заједнички реферат, пошто молитељка претходно депонује 30 динара на име награде г. г. референтима.

X

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 5 септембра ове године, ПБр. 17603, којим подноси на оцену књигу: Српске Бачке Дружине од Луке Зрнића.

Савет одлучује: да се умоле г. г. др. Јован Скерлић и Драгутин Костић, да прегледају књигу и поднесу усмен реферат.

XI

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 25 августа о. г. ПБр. 17040, којим тражи од Савета мишљење, треба ли у Шапцу отворити пуну гимназију.

Савет остаје при свом ранијем мишљењу, да у Шапцу треба да постоји јуна гимназија; али је не треба отворити одмах, због великога броја уписаних ученика и недовољности подесних просторија.

XII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 5 септембра о. г. ПБр. 17574, којим тражи од Савета мишљење, треба ли у Великом Градишту отворити четвороразредну гимназију.

Савет је мишљења: да у Великом Градишту треба отворити четвороразредну гимназију.

Овим је овај састанак закључен.

1085 РЕДОВНИ САСТАНАК

16 маја 1913 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко М. Поповић; чланови: Михаило Бобић, Хенрик Лилер, Петар Типа, Љубомир М. Протић, Стева Веселиновић, др. Душан Рајчић, др. Драгољуб Аранђеловић и Никола Лазић.

Пословођа: Лазар Р. Кнежевић,

I

Прочитан је и примљен записник прошлог састанка.

II

За потпредседника Савет је изабрао г. Мирка Поповића, начелника Министарства Просвете.

III

Председник предлаже да се, у интересу бржега и лакшега рада, чланови поделе у секције.

Савет одлучује: да се за сада образују 4 секције: административна, књижевничко-учбеничка, средњешколска и секција основне наставе.

У исто време да у секције уђу:

1. *административну*: г. г. Михаило Бобић, као председник, др. Светолик Стевановић, др. Чедо Митровић, др. Драгољуб Аранђеловић и Милан Станојевић, као чланови.

2. *књижевничко-учбеничку* г. г.: Петар Типа, као председник, др. Јован Скерлић, др. Радован Кошутић, др. Данило Катић и Јеремија Живановић, као чланови.

3. *средњешколску* г. г.: Миливоје Симић, као председник, Хенрик Лилер, Љубомир Протић, Стева Веселиновић, Никола Лазић и др. Виентије Ракић, као чланови.

4. *основне наставе* г. г.: др. Душан Рајчић, као председник, др. Миливоје Јовановић, Алекса Станојевић, Миливоје Башић и Урош Благојевић, као чланови.

IV

Претресан је нацрт расписа о увођењу у живот закона о регулисању школског рада због рата 1912—1913 године,

Савет је, са извесним изменама, примио нацрт.

Овим је састанак закључен.

1086 РЕДОВНИ САСТАНАК

22 маја 1913 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко М. Поповић; чланови: др. Душан Рајичић, Михаило Бобић, Хенрик Лилер, Петар Типа, Љубомир М. Протић, др. Јован Скерлић, Стева Веселиновић и Никола Лазић.

Пословођа: Лазар Р. Кнежевић.

I

Прочитан је и примљен записник прошлог састанка.

II

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 13435/1912, којим моли Савет да му изради правила на основу најновијих измена у Закону о Средњим Школама (о учитељском испиту, о хонорарним наставницима и т. д.).

Савет одлучује: да се сав материјал упути средњешколској секцији.

III

Прочитано је писмо господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 13719/912, којим моли Савет да у Правила о нижем течајном испиту унесе, да се полаже и Историја Срба са Географијом Балканскога Полуострва.

Савет усваја предлог и одлучује: да се Правила упуते средњешколској секцији ради стилизовања измена.

IV

Претресана је Уредба о хонорарним наставницима, према нацрту г. г. Миливоја Симића и др. Светолика Стевановића.

Савет одлучује: да се нацрт упути средњешколској секцији.

V

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 7583, којим тражи мишљење о латинском и француском језику у мешовитим гимназијама.

Савет одлучује: да се упути средњешколској секцији.

VI

Прочитан је нацрт Правила о приватним испитима у средњим школама, који су поднели г. г. Миливоје Симић и др. Светолик Стевановић. Савет одлучује: да се сав материјал упути средњешколској секцији.

VII

Прочитан је реферат г. г. Радосава Васовића и осталих о карти Мајеје Ђујића.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Вашим писмом од 1. јуна ове године, изволели сте нас одредити да прегледамо Карту Краљевине Србије од г. Матеје Љујића, учитеља из Придворине, који моли да се она може употребити као наставно средство у основним школама, па да Вам о томе поднесемо заједнички реферат.

Част нам је известити Вас да смо поверени нам посао извршили, и своје мишљење о поменутој карти изнећемо у главном са гледишта начелног не уцштајући се у њене детаље.

Карта се састоји из онолико картонских делова, колико се у III разреду основне школе учи сливова. Сваки је картон исечен онако као што би требало да иду развођа онога слива, који је на томе картону представљен. Кад се свих седам картона саставе дају целу карту Србије. За подлогу овој састављеној карти нацртана је друга једноставна, прегледна карта са мање географских детаља. Изгледа да је карта тако удешена, да се њоме могу постићи оба начина географске наставе — дедуктивни и индуктивни метод. Првом картом, која је у целини, хоће да се покаже општи положај Србије и њено најглавније обележје по висинском облику, рекама и главним комуникационим линијама.

Друга карта служила би индуктивном методу, где су саставни делови сливови, дакле хидрографске области. То значи: ово треба првенствено да је *физичка карта*, јер се за основицу узимају природне области. Истина, г. аутор је на картонским деловима обележио и окружне границе, али је за ову карту то од споредног значаја.

Физичку карту чине у суштини само два географска објекта: планински венци (са главним косама, које чине развођа) и речне долине. Да би се ово двоје на карти представило од највеће је важности начин *извођења терена*.

На овој карти терен је представљен методом шумеровања. Уз шумеровање аутор је хтео употребити косо осветљење, али је оно изведено погрешно. Из карте се види да аутор не располаже са прецизним принципом овога манира. Светлост не пада подједнако, из једног светлосног извора, на целу Србију, и зато су представе многих планинских делова неверне. Нпр. код Тунижнице светлост пада са северозапада, и зато југоисточне стране изгледају више стрме према северозападним. На југу од Тунижнице, одмах у близини, Тресибаба добија светлост са севера, и према томе северне стране изгледају јој благе, а јужне стрме, док је познато да тај случај не стоји. Исто тако код Жељина, Столова, Троглава, Чемерна, Вакова и Радочела светлост пада са запада, док код Црног Врха, Гоца и Љуктеца, који су одмах до поменутих планина, светлост пада са североистока!

Овим начином представљања терена, сем поменутих недоследности, немогућно је извести ни приближно праву висинску слику Србије, јер се њиме не карактеришу висоравни, планински венци и већи брдски комплекси, као ни речне долине. Шумеровање и шрафировање употребљавају се као помоћно средство за представу терена на физичким картама. Сем тога, на овој карти представљени терен не одговара стварности, већ је на шематски начин изведен. То чини да се на карти не могу распознавати поједини планински комплекси према њиховој већој или мањој висини, већ цела Србија изгледа да је исте висине.

Уз све ово напомињемо да карта није довршена.

Целокупни утисак, који ова карта на нас чини, створио је мишљење да *она није за препоруку*, нити се од ње може какве користи имати у школи. Што аутор наглашава да би се према примедбама референата послужио за израду неке нове карте, мишљења смо: да карту ове врсте може израдити само стручњак, коме су познати сви картографски принципи, а из овога што се на овој карти види не улива нам довољно гаранције, да би г. аутор то могао извести.

7-IX-1912. год.

Београд.

Главном Просветном Савету
захвални на поверењу:

Рад. Васовић,
професор II. б. гимназије.

Рад. Дединац,
професор I. б. гимназије

Мих. М. Станојевић,
учитељ.

Савет усваја реферат и одлучује: да се карта Краљевине Србије у изради Матеје Љујића не може препоручити.

VIII

Прочитани су реферати г. г. др. Јована Радонића и Љубе Протића, и одвојен реферат Димитрија Сокодовића, о најбољем рукопису Историје Српског Народа за IV разред народних школа.

Савет одлучује: да се усвоји реферат г. г.: др. Радонића и Протића, по коме је најбољи рукопис под знаком ху, с тим да књижевно-уџбеничка секција поднесе Савету предлог о откупу и штампању, као и о хонорару оцењивачима.

IX

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 14661/912, којим тражи мишљење о квалификацијама Бранка Лерха. Савет одлучује: да се Лерхова документа упуते средњешколској секцији.

X

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 15689/912, (СБр. 168), којим шаље на оцену Кратке приче из ново-ослобођених крајева од Ђ. Стапојевића, учитеља.

Савет одлучује: да се именована књига упути књижевничко-уџбеничкој секцији.

XI

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 21689/912 (СБр. 175), којим шаље на мишљење молбу Учитељског Удружења у Босни и Херцеговини, да све основне школе у Краљевини Србији претплате његов орган Српску Школу.

Савет одлучује: да се лист препоручи за књижнице народних, средњих и стручних школа.

XII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 18414/912 којим шаље на оцену Науку о Богослужењу од Петра Протића, професора.

Савет одлучује: да се дело упути књижевничко-уџбеничкој секцији.

XIII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 3818, којим тражи мишљење о молби Стеве Давидовића, професора, да му се откупе математички уџбеници за ниже разреде.

Савет одлучује: да се молба упути секцији књижевничко-уџбеничкој. Овим је састанак завршен.

1087 РЕДОВНИ САСТАНАК

28 маја 1913 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко М. Поповић; чланови: др. Душан Рајичић, Михаило Бобић, Хенрик Лилер, Петар Типа, Љубомир М. Протић, Стев. М. Веселиновић, др. Јован Скерлић и Никола Лазић.

Пословођа: Лазар Р. Кнежевић,

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

I

Прочитан је и примљен, са једном стилском изменом у тачки VIII, записник прошлог састанка.

II

Прочитан је предлог средњешколске секције о латинском и француском језику у мешовитим гимназијама.

Савет је саслушао мишљење секције и одлучио:

1. садашње ученице мешовитих школа преводе се без допунских испита ове године;

2. у новој школској години добијају те ученице у IV, V и VI разреду засебну наставу из латинског и француског језика са потребном бифуркацијом, а по програму школа из којих су прешле у мешовиту гимназију;

3. да се одмах од нове школске године уједначи програм из оба језика, почињући од III разреда, тако да се у свима средњим школама француски језик почиње од III разреда, а да ти ученици и они после њих почињу латински од V разреда;

4. да се у исти мах покуша са паралелним одељењима класичне гимназије у 2—3 места са потпуним гимназијама, тако да у једном месту може бити само једно одељење класичне гимназије.

III

Прочитано је мишљење средње-школске секције о изменама у Правилима о нижем течајном испиту.

Савет је саслушао мишљење секције и усвојио све измене, сем у 1. члану, у коме је рек испиту остављен до 15 јуна место до 10.

Измене гласе:

Чл. 1.

Свршени ученици нижега течаја, ако желе продужити виши течај средњих школа, дужни су, по свршетку редовних предавања (чл. 16. закона) на до 15. јуна полагаати нижи течајни испит (чл. 47. закона).

Чл. 2.

Нижи течајни испит полаже се:

I У гимназији:

1. из Српскога језика,
2. из Латинскога језика,
3. из Немачкога језика, и
4. из Историје Српског Народа и Земљописа српских и балканских земаља.

II У реалној гимназији и реалци:

1. из Српскога језика,
 2. из Немачкога језика,
 3. из Математике, и
 4. из Историје Српскога Народа и Земљописа српских и балканских земаља.
- Чл. 3., 4., 5., 6., 7., и 8. остају непромењени.

Чл. 9.

Ученик који на nižем течајном испиту добије слабе оцене и на писменом и на усменом испиту из Српског језика, неће се пустити на даљи испит. Такав ученик не може прећи у старији разред, а може поновити IV разред.

Ученик који добије слабе оцене из два друга предмета или из једнога дела испита из Српског језика и још једнога предмета, такође не може прећи у старији разред, а може поновити IV разред.

Који од ових ученика не би хтео поновити IV разред може још само идуће школске године у законом одређеноме времену полагати цео нижи течајни испит као редован ученик. Ако га ни тада не положи или се не пријави за испит, неће више моћи полагати као редован ученик, већ само као приватан ученик.

Ученик који на испиту добије слабу оцену из једнога дела испита из Српског језика или из једнога од других предмета, одбиће се на два месеца и поновиће испит између 11—20 августа. Ако је такав ученик добио слабу оцену на писменој испиту из Српског језика, поновиће и усмени и усмени испит; а ако је добио слабу оцену на усменом испиту, поновиће само усмени испит.

Чл. 10.

Речи „три члана“ заменити са „четири члана“.

Друга тачка тога члана да гласи: „Ако су у рукама једнога наставника два предмета, сем Историје Српског Народа и Земљописа српских и балканских земаља, који се на овој испиту сматрају као један предмет, директор ће одредити још једнога наставника IV разреда за четвртога члана испитног одбора, ако би одбор био иначе мањи од четири члана.“

Чл. 11.

Да се дода ова тачка: „Из Историје Српског Народа и Земљописа српских и балканских земаља дају се посебна питања, али само једна заједничка оцена.“

Чл. 12. да гласи:

О nižем течајном испиту воде се у нарочитој књизи записници, у којима се уписују: имена ученика, распоред испита, тема за писмени испит из Српског језика, време трајања испита и оцене добивене на испиту.

Записник о свакоме испиту и коначну одлуку потписују сви чланови испитног одбора.

Чл. 13. и 14. да се споје у чл. 13. и овај да гласи:

Ученици који су бољешћу или другим каквим оправданим узроком били сиречени полагати нижи течајни испит у јуну, као и ученици на које је примењен чл. 41. Закона о Средњим Школама, полагаће нижи течајни испит у времену од 11—20 августа. Ови ученици по чл. 48. Закона о Средњим Школама не могу понављати испите.

Чл. 15. постаје 14. и у њему: место: „26. маја“ долази „25. маја (чл. 16. закона)“.

Чл. 16. отпада.

Чл. 17. постаје 15. и у њему: место: „најдаље до 15. августа“ долази „11. августа“.

Чл. 18. постаје 16.

На крају Правила додати:

Ова Правила ступају у живот у потпуности од 21. августа 1913. године, и од тога дана престају важити досадашња правила и расписи који су са правилима у вези.

IV

Прочитан је падрт средње-школске секције за Уредбу о хонорарним наставницима у средњим школама.

Савет је саслушао мишљење секције и усвојио га са извесним изменама. Према томе *Уредба о хонорарним наставницима и хонорарним часовима у средњим школама гласи:*

У смислу чл. 56. закона о средњим школама прописује се ова Уредба о хонорарним наставницима и хонорарним часовима.

Чл. 1.

Хонорарни наставници у средњим школама могу бити:

- а.) наставници саме школе, сем директора, суплената и помоћника у првој и другој години службе, и привремених учитеља и учитељица;
- б.) лица која имају квалификације средњешколских наставника (чл. 56. у вези са члановима 59. и 62. — 65.);
- в.) лица која су се спремила за наставнички позив и имају Универзитет као редовни или ванредни слушаоци, са завршним испитом; Вишу Педагошку Школу или Универзитетски педагошки курс. Ови кандидати могу се поставити тек пошто им Главни Просветни Савет призна квалификације;
- г.) стручна лица којима Главни Просветни Савет, према одени њихових формалних квалификација и њихове личне вредности, призна квалификацију за хонорарне наставнике; и
- д.) Свештена лица за веронауку (чл. 78. закона о средњим школама).

Чл. 2. отпада.

Чл. 3. постаје чл. 2. и гласи:

При давању хонорарних часова узете се у обзир првенствено стручни наставници, који тај предмет већ предају у тој школи, па онда наставници других средњих и стручних школа и пензионисани наставници, и најзад друга стручна лица.

Чл. 4. постаје чл. 3. и гласи:

Наставници научних предмета активни чланови не могу имати више од 6, а наставници вештина више од 8 хонорарних часова (чл. 69.). Пензионисани наставници, као и друга стручна лица, могу имати до 10 часова недељно.

Овим је састанак завршен.

НАСТАВА И КУЛТУРА

И. И. СРЕЖЊЕВСКИ

НА СЛОВЕНСКОМ ЈУГУ И У СРБИЈИ 1841

— ЕТНОГРАФСКИ И ИСТОРИЈСКИ ПРИЛОЗИ —

Одлучивши да изучавање младе Словенске Науке подигне у Русији на достојан ступањ, руско Министарство Просвете сматраше у тридесетим годинама прошлога столећа првом дужношћу да на катедру Словенистике у неколиким универзитетима постави људе који ће у истину бити носиоци те науке. Најпре се покушало да се те катедре поуне већ чувеним представницима Словенске Науке у Чешкој. Тога ради требало је задобити П. Ј. Шафарика, Ф. Л. Челаковскога и В. В. Ханку. Највише се полагало на Ханку, најмање — у једно доба — на Шафарика; њихова је, међу тим, стварна вредност ишла оним редом како су овде исписана њихова имена. Ханка је био рад задобитку те части, Челаковски се колебао, Шафарик је позив са захвалношћу одбио. На руску се катедру није попео ниједан од њих. Тада Министарство Просвете у Русији промени план: одлучи да неколике млађе људе, које предложи поједини универзитети, пошаље ради изучавања Словенске Науке и Словенскога Света ван Русије. То је била најлепша и најкориснија одлука, а тако је исто био врло уман начин на који су изабраници имали да изврше свој позив. Ствар је посматрана са високога гледишта и широкога видика; није се хитало у времену, није се жалило у средствима. Московски је универзитет изабрао Јосипа Максимовића Бођанскога, петроградски Петра Ивановића Прајса, харковски Исмаила Ивановића Срежњевскога, казански (доцније) Виктора Ивановића Глигоровића. Путници-испитивачи добили су, у неколико различита, упуства, којих би се морали држати у својим путовањима. Како нас у овом излагању интересује нарочито пут Срежњевскога, то ћемо се мало задржати на инструкцијама које су њему дане. Задаћа је његова пута била одређена као средство које ће у њему развити дух саморађе. Вели се у упуству како је „предмет изучавања словенских наречја, у правом научном значењу његову, јоште мало

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

обрађен“, а „тешко је и наћи већи број научника, који су се по позиву посветили томе важном предмету“. Зато се њему обраћа пажња на властито и практично изучавање језика. „Путујући ма којим крајем — вели се ту даље — он је дужан пре свега старати се да прибави верну и детаљну карту тога краја“; према њој треба да удеси своје путовање, па да походи све што је за тај крај карактеристично. Има да обрађа пажњу на физички положај, на климу, изобиље или оскудницу у природним даровима, на ступањ цивилизације, развиће радности и т. д. јер све то утиче на одржавање карактера народности. Треба да проникне у дијалекат, у особине које одликују језик или наречје тога краја; нека зађе у смисао и у дух народнога песništва и у мелодију напева, нека скупља предања и скаске и др. Да би то постигао, најбоље ће бити да путује пешице, бирајући за то угодно време. Јер кад путник-научник зависи од поште, делижанца и т. д., онда протрчава кроз села и градове, не видећи што би иначе занимало његову научничку радозналост. А на страну што има и таквих места куда мора путовати пешице ради самога предмета. Зато нека путник удеси распоред тако како ће у летње доба путовати по најмање испитаним крајевима, залазећи и под сељачки кров, како би се са сељаком спојио и рецју и душом, те да од њега испита све што у њему напомиње Словенина, и да добро уочи туђински утицај, који је у њему избрисао многе словенске црте. Зимње, пак, време, као мање пријатно за пут, треба да проведе у већим градовима као научним средиштима, где има библиотеке и других научних збирака, где ће ухватити веза и створити познанства с ученим људима свога предмета, те помоћу свега средити сабрано градиво.

Од свих кандидата овакав је програм и план путовања и рада најбоље пристајао природи Срежњевскога, и добро је што је још из ране младости био свикао дружити се с простим људима, путовао је по Украјини, општио је с тамошњим народом, и уопште је имао сву потпуну спрему за извршење тога задатка.

Оваква је одлука у Русији знатно унапредила Словенску Науку, испунивши је убрзо стварном грађом. Тада је Срежњевски, поред осталога, пропутовао по земљама у којима живе Словенци, Хрвати и Срби, било да су Срби стајали под влашћу Аустро-Угарске, било да су живели у својим државама, Црној Гори и Србији. С пута је слао многа писма својој мајци и, онда у жељу славе, Ханки. Та писма имају стално великога значаја, јер су фотографија свога времена. Како је онда било мало саобраћајних средстава, то су и путовања била знатно ређа. На свему Словенском Југу приповедало се о Русији и о Русима с одушевљењем али с врло малим познавањем. Слично је било и у Русији о Словенском Југу. Код Словенаца још не бејаше наступило време њихова препорођаја под водством Јана Блајвајса; било је уочи

тога дана, али је још живео и био у најлепшој снази највећи песник њихов Прешерен. У Хрвата је илirsка идеја завладала била свим духовима; Дубровник је спавао, а у Црној је Гори владика-песник све више прикупилао управу у своје руке и све одлучније ступао међу прваке песника; у Србији је било вреће и оснивање Ученога Друштва, а међу угарским је Србима књижевна радња бројно претезала сву осталу такву радњу у Срба других земаља. Али је свуда владало неподељено словенско одушевљење, Колар и Славија свуда бејаху знани и вољени. Такво је било стање Српства и Словенскога Југа кад их је походио Срежњевски. Он је на целом путовању провео пуне три године: пошао је из Харкова 17 септембра 1839, а у Харков се вратио 23 септембра 1842. Нас занима овде његово путовање по Словенском Југу, које је било 1841 године. Већи је део пута Срежњевски извршио сам, а у мањем — и ако не мање важном — путовао је заједно с Прајсом.

Обојица су били добри људи, прави научници и искрени пријатељи.

И. П. Срежњевски рођен је 1812 у Јарославу, где му је отац био професор Демидовскога Лицеја, али је имао тек два месеца кад му се отац одселио у Харков за професора универзитета; тако је потоњи словенски научник одрастао и школовао се у Харкову, па је ту добио и универзитетску катедру с које је отишао у Петроград, одакле је постао чувен и слављен. — Петар Ивановић Прајс рођен је 1815, а већ 1846 преминуо је као професор Словенске Филологије у петроградском универзитету, ожаљен као један од најбољих представника младе науке.

* * *

После бављења у Бечу, где је стекао познанство и пријатељство Вука Караџића, које ће се идуће године још боље утврдити, Срежњевски се кренуо на пут по Словенском Југу, и 27 фебруара 1841 стигао је у Грац, главно место Штирске. Ту је почетак његова познанства са Јужним Словенцима на њиховој територији.

У Грацу се познао с професором словенске филологије Квасом, с капеланом Мурком, који је написао граматику и речник, с хрватским песником Иваном Трнским и другима. „У новим својим издањима — пише Срежњевски — Мурко мисли употребити илirsки правопис: Боже дај! Кад би тај правопис приграили Словенци Штирске и Крањске, и то би већ било доста за њихово зближење с осталим Илircима... Месне простонародне особине наречја не могу вредети саме, већ су, напротив, дужне помоћи образовању литерарног језика“. С Трнским се видео два-три пута; нема о њему свога мишљења, даровит је али вели, треба да увиди како је књижевност дужна износити на видик народне особине и имати печат своје народности, а не да непрестано

у преводу препричава оно што је туђе. Пријатно му је било чути словеначки разговор, а тога већ у Грацу има доста.

Ипак прва главнија тачка на правом народном земљишту у Словенаца јесте, идући са севера на југ, Марибор, где се Срежњевски познао најпре с професором Пуфом, који је пореклом Немац а душом Словенин! Он је — вели Срежњевски — „до безумља заљубљен у Словене“. Његова служавка, „премила девојка“, сва је срећна што може разумети говор човека који је дошао са даљине од преко триста миља; жена, пак, Пуфова мало разуме словеначки, али народне песме пева наизуст па је и Срежњевском записала две песмице. Од осталих познанстава треба нарочито забележити познанство са Орославом Цафом, младим човеком од кога се, вели, може много очекивати: сад баш ради на речнику словенскога језика у Штирској, и намерава га издати с преводом на руски, илирски, чешки и пољски. „Ја сам га — пише Срежњевски — молио да не заборави и етнографских напомена, које тако раскошно украшавају Рјечник Вука Стефановића: народна реч, преведи је ако хоћеш и на хиљаду језика, остаје непојамна, ако нисмо потпуно упознати с појмом који народ сједињује са њом — и по томе се мени чини да сваки добар речник треба да је не само филолошки но и етнографски“.

У Марибор је Срежњевски стигао 7 марта, а одатле је пошао 10. Походио је Птују (Pettau), мален град с многим остацима из римскога доба, а из Птује је учинио и неколике излете у околину. „Ту је одело већ чисто словенско, у језику нема много немачких речи, а изглед је лица чист, правилан не ретко и прекрасан“. — „Бити близу Дајнка, који је био тако велики радник на позорници штирске литературе, а не походити га, био би не мали грех“ — вели Срежњевски. Петар Дајико (1787—1873) познат је у историји словеначке књижевности као плодан писац и филолог, који је гледао да стару азбуку усаврши према потреби ондашњег језика словенског. Зато је Срежњевски 11 марта отишао у Велику Недељу Дајнку, који је ту био свештеник. „Већ је — пише — старац који о својој литерарној радњи говори као о нечему прошлом, али изгледа да би при бољим околностима поново постао активан... Народ га веома воли, чему је доказ и то што од многих његових књига није могућно наћи примерка. А гостопримство је његово у опхођењу према мени просто прелазило границе сваке могућности“.

О природним лепотама крајева кроз које је пролазио говори Срежњевски и често и доста. Поред осталог и овде вели: „Ишли смо са Дајиком на једну виноградску косу ради уживања. И јесте нешто у чему се може уживати! Доле се простире широко птујско поље, даље се беласка Драва, а за Дравом се, пак, у даљини бљеште снежни Каринтијски Алпи“.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

Са Дајнком је путовао до Вараждина. Срежњевском остаје као што није ишао у Радгону, где се штампају књиге за угарске Словенце које у Штирској називају Прекомурцима. „И још ми је једно као: што сам у Штирској био тако рано. Сунце је светлело, али је по горама још лежао снег, а трава се по луговима тек пробивала из земље. Мора бити да је овде лети рај!... Шта не би човек захелео! Желео би у свакој прекрасној земљи остати целога века — али ето кола, бич пуца, и онда збогом, може бити за свагда, прекрасна земљо, виђена и не-виђена“!

Марта 12 стигао је у Вараждин који му се доста допао; подсетио га је на руске градиће, али је савршена тишина учинила да се осећа „као да сам у кући из које су јуче изнели покојника“. Укратко описује положај града, а за језик вели: „Наречје је овде хрватско али не чисто већ смешано са штирским“. — Занимљиво је ово онажање Срежњевскога. „За мене су — пише — врло интересантни били „племенити“ мужици: то су просто мужици с племићским правом, и тако су јадни и тако мало начитани као и други прости мужици хрватски, само су горди са своје „племенитости“. Ако вас је мужик — еретнувши се с вама на путу — поздравно скидањем капе, то је био прост Хрват, а ако је прошао мимо и не поздравивши вас, то је поуздано био „племенити“. Такви су били по уму мало виши од својих сељака: по моралном су, пак, образовању често и нижи.

На путу ка Загребу имао је три одмора, и тада је у крчми частио сељаке, који су пили у његово здравље, певали му песме, причали и т. д.

У Загреб је стигао 14 марта, и сутра дан је походио Гаја. „Шта је урадио Гај — пише Ханки — и њиме пробуђени родољуби у литерарном погледу, Ви знате. Књижевни покрет није остао без утицаја и на општи живот... О духу родољубља нећу ни да говорим: душа је пробуђена и хоће да живи“... Да би показао већ дотадашњи успех илirsке литературе, Срежњевски наводи списак књижевника који су писали илirsки. Ту има и Срба, који су радили на Гајевим новинама, али је чудно како је Саву Текелију обележио као „угарскога Хрвата“. Наравно да прво место не по количини већ по духу припада Гају, а грофови Драшковић, Зденчај и Зрински служе као пример за друге аристократе илirsке. Срежњевски је одушевљен, па вели како би Враз, Вукотиновић, Деметар, Кукуљевић, Раковац, Штос и др. као песници „заузели часно место у свакој другој литератури“. Враз му се ипак највише допада „као песник који уме схватити дух народни“. Не мање му је пријатно било видети и одушевљење с којим се у Загребу изучавају и други словенски језици, нарочито пољски, руски па и чешки. „Нећу ни да говорим о томе с каквом се љубављу старају изучити језик народних песама и старо-илirsких писаца. Уопште

литерарни покрет у Загребу може служити за пример“. Као етнограф, што је у оно доба још био, Срежњевски додаје: „Могло би се само пожелети да се обрати пажња и на изучавање народних навика и обичаја“.

У својим писмима одавде, а и иначе, говори о књижевским приликама, а више се пута враћа да рече што и о илирском позоришту.

За прва два дана стекао је поред Гаја још на петнаест других познаника. „Говорим руски — пише мајци — и мене сви разумеју врло добро. Хајде де код учених људи, али ево шта ми се још десило. Трећега смо дана били ван града. Сретосмо Хрвата. Ја му говорим руски — све разуме. Другови моји весели што се тако лепо споразумевамо, па питају Хрвата шта мисли од куда сам. — Хrvat! вели он. — А да ли ја говорим хрватски? — Дабогме, хрватски. — Или, можда крајски? — Не, не крајски; Крајца, кад стане говорити, ни ђаво не разуме, а овога господина ја разумем! — Ја, пише Срежњевски даље — не угађам, не ломим језика, већ говорим обично руски, „московски“

Слично му се десило и кад је ишао неколико дана по Загорју — Бистрици, Крапини, Јаковљу... У једном се дому познао и с малом Габријелом, коју је држао на крилу и миловао. — Шта си ти, Габријела? — Илирка! одговори ми она, гледајући ми право у очи. — А ниси Мацарица? — Не, не, ја сам Илирка, Словенка! — А ја сам, видиш, Мацар. — Мацар! И Габријела ме не хтеде више гледати, не хтеде ми ни у крилу остати, већ побеже па каже мајци жалостиво: Маменка, он — Мацар! — А не, он није Илир, али није ни Мацар. — И Габријела ми, весела, опет дође у крило... Код абата у Бистрици његова се управница дома не могла начудити да се споразумела са човеком из даљине од двеста педесет миља; проговори па виче: „Чудно, чудно“!

Био је у свечаној седници Загрепске Читаонице. „У пет часова дворница се напунила. Ту је међу осталима био и гроф Јанко Драшковић као председник, загрепски жупан Зденчај, вицебан, гроф Оршић и др. Реч је била о куповању дома за народно илирско позориште, где би се могла сместити и библиотека Читаонице, сала за Учено Друштво и др. Пројекат је прочитан и од свих усвојен. Настаје бирање одбора за извршење те одлуке. И овде се све без спора свршило. Драшковић чита имена, а сви вичу „Живео“! Чудновато како је Гај могао и умео ујединити посебне егоистичке воље у једну домородну: пројекат је писао Гај и све што он предложи сматра се светињом. „Ти мислиш — пише Срежњевски мајци — да је Гај неки старац, не, то је млад, и по себи прекрасан човек“.

Ишао је са Бабукићем и ка Зденчају. „Частан старац, родољуб, воли Русе свом душом; чита и има Карамзина, Пушкина и др... Од

нега смо били код Драшковића. Онег честит старац, родољуб, Словен у пуном смислу речи. Разговарајући са мном о односима између Руса и Пољака, он је заплакао: „Боже мој, кад ће доћи време да сви ми Словени као браћа пружимо руке једни другима“! Уопште овде сви родољуби идеалишу о сједињењу Словена, а њихова је омиљена песма:

„Боже, сложи све Словене,
Да им слава не повене“.

Био је и у Семинарији и уверио се о учењу словенских језика, а студентима је Академије имао да изложи правила рускога читања. „Ревност је за изучавање руског језика огромна. Нашега цара воле као Бога, Русе не мање. Ако овако потраје и даље, не знам шта ће бити после двадесет година. Не само овде него и у свој Хрватској, Славонији, делом и у Далмацији и даље све је младо покољење за Русе. Маџари се нас, напротив, боје и мрзе нас. Многи ме уверавају да сам ја сада у Загребу један од главних предмета разговора: једни су за мене, други против мене. Само нико не може да се помири с тим како сам ја малога раста: овде сваки замршља Руса грдосијом“ и т. д.

Из Загреба је пошао 31 марта заједно с Вразом с којим се био договорио да путују по Крањској и Корупској. Прва је станица била Карловац; ту су их већ очекивали те је било части и гозбе. „И у Карловцу као и у Загребу родољубље цвета и уважава се“. Походили су народну читаоницу и књижевницу Драгојлу Јарневићеву. За тим су били гости на имању Јурову, па су у једној сеоској кући бележили народне ствари. Иначе је „народ бедан, не живи онако чисто као на пр. у Украјини, али је добар, простодушан и боји се свих који су одевени немачки, јер све такве сматра за Немце“.

О „провинцијално-хрватском“ говору јавља Ханки ово. Главно је наречје кајкавско, „Кајкавци се разликују од штокаваца, који живе у Војној Граници и у Далмацији, и од чакаваца, који живе у Приморју до Сења и на далматинским острвима, тиме што употребљавају *кај* место *што* и *ча*. Може се рећи да је најбедније од илирских наречја и заузима средину међу илирским западним (словенским) и илирским источним (српско-далматинским) говором... По западним је границама ово наречје било под утицајем штирског и крањског говора“...

Од Јурова су прешли крањску границу и упутили се — 2 априла — Метлици, крањском градићу, где су имали угодне прилике за проматрање народа и бележење. „Наречје овде још није чисто крањско; ја спокојно говорим руски и мене сви разумеју“.

И идући дан Срежњевски назива себе срећним, јер је успео да у своју бележницу унесе много градива. Из Метлице су ударили преко Ускочких Планина, које се тако називају по Србима Ускоцима што у њима живе.. „Горе високе, дивље, камените, по врховима обрасле не-

WWW.UNI.NS.BS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.biblioteka-uniwersytecka-wilblinoteka

проходном шумом, местимице покривене травом а овде онде потпуно голе; међу њима увале и долине и у њима где где њиве, још ређе ви-ногради; по негде се бели црква, тамо амо разбацане или притешњене кућице; овде онде пасу овце, а пастир, седећи високо на стени, пева јуначку песму, помињући у њој Краљевића Марка, Матију Корвина или Јана Хуњада“. Даље се показује девојка с ведрицом у руци, капом на глави и с плетеницама косе које, јој падају низ леђа и у којима стоји уилитак; на њој је кошуља с широким рукавима и црвеним и др. шарама на грудима као и широк појас са црвеном пречагом... Очи и коса — црни као катран, лице смегло као у Италијанке, израз лика леп и поносит. Њој прилази „јунак“ у живописном оделу, а она, мало после, узима ведрицу на главу и полази кући, у којој као и у другима излази дим кроз кров, и т. д. У кући је много жена, много деце, има и остарине а ретко свежега човека, јер су људи на граници, под пушком, вечито служећи цара — о свом круху. Путници су у једном таком селу потражили свештеника, али га није било дома. Зато су свратили другим људима. „Они нису знали како да нас приме, како да нас угосте“. Одмах спремише јајца и вина. „Али нам је од свега било милије њихово радовање“. Они су православне вере, Крањци их зову Власима, а старци су плакали када су од Срежњевскога чули „Оче наш“ од речи до речи онако како ту молитву и они знају. Ту су сад настале песме и приче. „Свештеник се, међу тим, вратио дома, потражио нас и силом одвео к себи, угостио, и опет се приповедало“. За тим су продужили пут ка Новом Месту. „Пут с почетка иде све врхом, и отвара пред очи диван изглед у даљини; по том се спушта доле, вијугајући се као змија међу хумовима и долинама.“ У Новом су Месту били 3, а у Љубљану су стигли 5 априла.

Из Љубљане пише мајци 9 априла; „Пети дан већ живим у Љубљани и могу вам казати о овом граду реч-две“. За тим описује положај Љубљане, који му се допада. Љубљана има свега 13.000 становника, али је врло жива, јер је на путу Беч-Трст. Био је на градском пазару, с Вразом је неколико пута прошао горе доле, разговарајући с „мицкама“ — девојкама —, које су врло лепе и има их много, „етихъ Мицокъ“. Љубљана има прекрасну касину, има и позориште, које је тада, због велике недеље, било затворено. „Полиција је овде врло строга: без њенога се одобрења не могу држати ни саме мале вечери, на којима се игра уз фортепијано“. Познао се с професором Метелком, с песником Прешерном, адвокатом Хорватом и т. д.

Походно је — 10 и 11 априла — и стародревни Крањ, „малени градић на угоку Кокре у Саву“, па је с Вразом ишао и у село Наклас. Свуда је накупио прекрасног етнографског материјала, а у селу је чуо и приче о разбојничкој дружини „Роковњаци“. У Љубљану је понова дошао 14, а из Целовца 17 пише мајци: „Данас сам дан

провео неочекивано пријатно: путовао сам из Љубљане у Целовац. Овако се путовање може сматрати правом насадом. Враз се у Љубљани поболое, те је Срежњевски сам прџужио путовање.

У Целовцу се познао с професаром Жупаном, кога назива „одличним зналцем илирских језика и уопште ученим човеком“. Ту је видео и престо корушких словенских војвода из деветога столећа, што се показује као осибита реликвија. Из Целовца је чинио различите, ближе и даље, излете. Најзад је пешке отишао у Рожну (Ружичњак, Rosenthal). Прекрасно Целовачко језеро подсећа га својом ширином и обалама на Оку и Дњепар, а Рожном тече Драва, обале су покривене зеленим луговима, њивама, шумама, изнад којих се одејајује снег — и ако је месец април! Одатле је отишао у чувену Зиљску Долину, где су усред Немаца Словенци очували своју народност, са чега су познати у свој Илирији. Дотле је цео дан пешачио. Налази да се таким начином заиста за један дан види и сазна више него у другим приликама за недељу дана. У Зиљској је Долини — која је добила име по реци Зиљи — имао прилике да скупи драгоцено етнографско градиво, о коме у писму мајци даје доста простран реферат.

Друга је важна тачка за њега била Резијанска Долина (Valle della Resia) у Млетачкој Италији на граници Крањске. О Резијанским је Словенима још Добровски знао рећи неколико речи, а после њега нико ни толико. Требало му је доста труда док се уопште оријентовао о положају Резије: а кад је дошао ближе вели: ево ме већ у Италији! Све је друкчије: и архитектура и људи и језик. „Немачки нико ни речи, словенски тако исто, сви говоре фурлански (језик на средини између италијанског и француског, прекрасан, али мени до досаде неразумљив“). Имајући различите путничке преокрете, Срежњевски 28 априла стигне у Резију. То је „долина као котло“, са свих страна окружена дивљим стрменима, а само с једне има узан пролаз. Свештеник, старац од 73 године, жив, весео и поносит што су, по његову уверењу, Резија и Русија сродни!

У Горицу је стигао 1 маја. Одавде пише мајци како је „весео народ — ти Горичани! Поклич, шум, песма, свирка — непрестано; а данас није никакав празник већ обичан понедељник“! У народном је погледу Горица — онда — фурланско-италијански град. Главни је говорни језик фурлански, само Крањци кад долазе на пазар говоре својим језиком; патниси су на дућанима италијански, новине у каванама такођер.

Одатле је ишао у Постојну, па преко Љубљане стигао у Трет 7 маја. У Locanda grande потражи у путничкој књизи имена Прајса, па онда Надеждина и Бнежевића с којима је, према споразуму у Бечу утврђеном, и с Вуком Караџићем требало даље да путује. Али место њихових имена нађе, у истој гостионици, само лично — Прајса. Сутра

данс разгледаше Трет, па по предлогу Срежњевскога одлуче да оду мало до Млетака. Увече се тога дана крену и сутра дан у Млецима освану. Тада су у Млецима били и Надеждин и Кнежевић, али не могоше наћи једни друге. У Млецима остадоше четири дана, па се вратише у Трет, где затекоше и Вука и Надеждина и Кнежевића. Од заједничкога пута по Далмацији не могоше ипак ништа да буде. Они журе, а Срежњевски вели: „они хитају, а нама је боље и не ићи по хитати“. Тако Срежњевски и Праје остадоше сами у Трету још две недеље. У писму мајци Срежњевски лепо описује Трет.

Маја 28 пођоше Срежњевски и Праје на заједничко путовање по Истри, где су се бавили до 5 јуна кога су дана стигли на Ријеку.

Из извештаја посланог Ханки бележимо неке појединости о њиховој походи Истре.

Занимљивим путем из Трста стиже се делижанцем за три сахата у Саро d'Istria — Копар. Становници су Словенци и ако по оделу личе на Хрвате. Копар лежи на малом и ниском полуострву спојеном с копном пилотском везом од 500 корачаји. Први им је познаник био гимназијски професор Похлутка, Чех из Моравске Слезije, који је истина заборавио говорити чешки, али се одушевљено бави о филологији, поредећи словенске корене са санскритом, германским, грчким и др. језицима. Он је путнике познао с капеланом Сиронићем, урођеним Истријанцем, и с управником Казневога Завода. У овом су заводу нашли „представнике свих далматинских наречја“ и сувише два Црногорца и једнога Вошњака који им за себе рече: „Ја нијесам (поданик) нашега цара већ турскога“. Италијанци су осуђени већином за превару и крађу, а ови за убиство.

На три сахата хода од Копра наиђоше на малено село Corte d'Isola — Курта. Свуда су путовали овим редом: напред магарец, на њему бисаге, и на бисагама један од њих, Руса, за магарцем пешке спроводник, који сваки час командује магарцу „jeri“ и „trgu“, што значи: напред! — напоследку други путник Рус на коњу. У Курти их је лепо примио свештеник Паушиц, млад и добар човек и одличан зналац месног крањског наречја. Он им је дао прилике да виде неке обичаје и да запишу нешто од говора и неколико песама народних. Крањско се наречје простире до сољана у Пирану и даље од њих долином и гором.

У Висинади су били разочарани у ћутљивом и мрзовољном пароху, а нису боље прошли ни код капелана у Св. Лоренцу; међу тим их је овде око поноћи гостољубиво примио један прост сељак!

Наречје је истарско свуда измешано италијанским речима и изразима: у чистије долази оно којим се говори у Антњани, Лоренцу и Цемину. „Оно се уопште може прибројати у тако звано чакавско“.

Причали су им раније да ће у Истри свуда наилазити на просјакe и просјачеће. У ствари на против: видели су само у Копру свега једнога просјака, и он је био — Италијанац. А Истарски Словени избегавају да приме не награду него и саму захвалност за хлеб и вино што изнесеу путнику.

У градићу Бале, четири сахата од Св. Ловренца, и Италијани говоре словенски. Овде су чули и нешто мелодија словеначких.

На три је сахата одатае Перој, прногорска насеобина од пре двеста година, која је сачувала језик, веру, обичаје и женско одело. Свештеник Петар Петровић Маричевић, урођени Перојац, жарко љуби свој род и стара се о одржавању старога поретка у народу. „Под његовим смо гостољубивим кровом провели две ноћи, распитивали њега и сељаке о обичајима, слушали песме. Ја сам — вели Срежњевски — међу њима записао пет јуначких песама. Диктовао ми их је Нико Брајић, који их је научио од своје старе тетке, а она је, по његовим речима, за свако вече знала другу песму. „Шта ћу да вам певам“? рекла би она. „Јесте ли чули... ову или ону“? И свагда би почињала непознату, коју дотле нису никада чули. Нико их и сам зна много. Занимљиво је што се три од тих, многе записаних песама (Владимирко Трибински, Бан Скендерберг, Челебија Мујо и Секула дијете) налазе у Качића, а ниједне од свих пет нема у Вука. Да Вуков зборник ни из далека није исцрпан, о томе не треба ни говорити, али зборник Качићев може да обрати на се пажњу и савремено друкчију: када су се у њему нашле три народне песме, које се досле не убрајаху у народне, није ли слободно закључити да је у њему још и других не мање народних? Ко зна — може бити да су и све друге песме зборника Качићева, изузевши 10—15, народне, и од Качића само овде онде измењене“. — Још о Пероју вели: „Перојске су кућице постројене много лепше но у других Истараца, а и зеленила је у Пероју знатно више. На 500 је корачаји од Пероја море, а виде се и Фазанска Острва“.

Два сахата од Пероја лежи Пола или Пуљ, малени градић. Пристаниште је велико и утврђено са осам тврђава. Амфитеатар пуљски „поражава“ не само знаоце и љубитеље старина и уметности, већ се и сами Перојци одушевљавају њиме, и називају га „Дивићем“, па су му певали и песму:

Ај Дивићу, бијеле градине!
 На тебе је толико боткуна,
 Колико је у годину дана.
 Тебе јесу виле уградиле,
 Уградиле в једну тамну ноћу.

У Пуљу је православна црква: парохијани су Грци, али је служба словенска, и служи је свештеник из Пероја.

Нико Брајић водио их је све до Ријеке, те су прошли Водњан, Барбано, Пизино, Паз, пели се на Учку, одакле се види с једне стране Истра а са друге Кварнер и далматинске горе. „Изглед чаробан“.

И ако су на Ријеку стигли 5 а одатле у оближњу Краљевицу и даље пошли 11 јуна, ипак о њој говори Срежњевски нешто више у повратку.

Са Ријеке су ударили на Краљевицу, а одавде су на барци пошли ка оближњем острву Крку (Veglia). У месташце Воз стигоше лепо, али овде не нађоше никога који би их повео даље у Омишаљ (Castel Muschio), те су им ту услугу учинили возари који су их барком до Воба били превезли. Први је утисак био непријатан: врућина, камењак. Ту, у Омишљу, одседоше код попа, с којим су ишли и на вечерњу (глаголску), па су били и на развалинама старог замка, ишли су и на Белведере (стена над малим заливом, с које је прекрасан поглед на море и на суво). Омишаљ је сиромашно место: тешко је одредити шта је улица а шта двориште.

Сутра дан — 12 јуна — пођу преко острва у град Крк. Пут пет сахата дуг, јер је запуштен, каменит; дрва мало, поља више, шуме изгледа доста али младе. Кад не би било винограда (вина има к'о воде), смокава, маслинака и лавора, мислио би човек да иде по каквој Новој Земљи. Град је Крк приморско место, мало, с тесним улицама. Месни их је старешина примио лепо, дао им је стан и уопште чинио је све што се могло. — Недалеко од града Крка у заливу лежи острвце Кошљон (Calsione) и на њему манастир, окружен вечно зеленим лавором. Острвце је пријатно, али у манастиру не нађоше каквих старијих књига ни рукописа осим нешто глаголских одломака. Дан доцније, 13 јуна, пођоше из града Крка по острву источно. Пут је био опет тежак. Уочи тога дана била је провала облака: старци такав поводањ не памте. Увече су стигли у Башку (Besca), прешавши преко горе Трескавац до потока званог Рика, па онда долином низа њ до реченог места. Старешина месни не бејаше ту; из неприлике их изведе поп, с којим се сретоше, те их одведе у свој дом. Поп је некада писао стихове, па им је и сада — и ако је старац — декламовао своје песме с таким жаром да им је тешко било уздржати се од смеха. Ипак један куриозум: када су се, дан раније, враћали с излета из Кошљуна у Крк (што је мало пре поменуто), чули су како веслачи невају као народну песму стихове овога попа!

Острво се Крк — уопште говорџи — друкчије приказује путнику а друкчије је за своје становнике. Путник види и осећа каменистост, траве је мало, а лозе, смокве, шљиве дају хлада маће но што он жели. Путник се радује кад место шљунка наиђе на мермерне плоче те могадне скакати с једне на другу, или када духне ветар те

мало умери суву жегу. За становнике је боље: плодно је, има здрав ваздух и није густо насељено — има свега 13.500 душа.

„Глаголашка је служба на целом острву осем града Крка. Али ни она неће још задуго живети: млади свештеници налазе да им је тешка азбука глаголка, па јој претпостављају стару хрватску. — У Омишаљу је и неколико рукописа глаголских и нешто натписа на цркви и замку, али је ово новијега доба. Једино нас је зачикивао натпис на зиду старог замка Франкопанова: стоји тако високо да без величева стакла није могућно разабрати писмена, а још се мање може тамо пети. Међу тим слова имају форму друкчију од обичне“.

Још на Ријечи су слушали како има јуначких песама које су сложили фратри и монаси. Становници Крка сви носе црно одело; има предање да је то знак жалости за једним из породице Франкопана, који су острвом владали, „али Бог зна колико је то истинито“. Има овде и песма о Франкопану, која се овако почиње:

Ој, турне ми мој лијени,
 Лјени тер ми поштени,
 Како сам те ја лијено зазидао,
 А сада те лијенога остављам.
 Сад ћу ја молити втицу ластавицу,
 Ка би могла мени туран надлетати.

Тако је Срежњевском издиктовао један од омишаљских попова, и није ништа више могао казати осем да то мало њих уопште знају.

„Нарецје је Крка хрватско чакавско или верније цакавско: место што говоре *ца* или, врло ретко, *ча*, и уопште место *ч* често се чује *ц*, и место *ж* — *з*, а место *ш* — *с*, и обратно, што је и у Сењу у употреби; место *г* употребљавају *х*, место *ћ* имају *тј* а *дј* и *гј* место *ђ*. Народ је гостољубив, сачувао је којекакве старе обичаје, воли песму (напели су песама као у Хрватској и Истри), игра у колу, али је врло мало за „промишљеност“, и зато је сиромашан, много горе по Словени Фриулки“.

Из Башке се до Сења иде барком за два сахата. Они су пошли сутра дан, 14 јуна, рано, у 5 часова, али се барка, због немирног мора, окрете у десно и пристаде у каменим залив. Ту су возари пекли рибу, а они кували себи каву. У Сењ су стигли тек у 11 часова. Ту су стекли више познаника у лицу православнога свештеника и неколико трговаца. Католички их је епископ Ожеговић примио такођер врло лепо; код њега су и ручали. „Он је прави Словенин, и ако стар — свеж је, младолук, весео; а ручак је прекрасан“. Писмо из Сења мајци завршује стихом:

„Сутра ћемо преко Велебита!“

УНИВЕРЗИТЕТСКА
 БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BS

Пут им је био: Сењ—Браог—Оточац—Госпић. Предео је с те стране Велебита прекрасан: између гора, које су лево и десно, а покривене су шумом, прострла се долина и у њој гај, лугови, расуте сеоске куће у засенку јасена, јавора, липе. То је — Војна Граница. Гора се Велебит уздиже под углом 60°. Вора је ломила и пустошила све, а човек је овде онде на камену подигао нешто винове лозе. Уз такав се Велебит припојио Сењ, Карлов Паг. Али је у њима добро што чујеш словенски а не италијански говор. Околу се уздижу виногради један изнад другога. О маслини ни речи. Са друге је стране Велебит много живљи, зеленији. Огранци који иду од њега у разним правцима пуштају се у долине покривене шумом, поља су притиснута житом, а ту су и речице и потоци. Градови: Оточац, Перушић, Госпић више личе на села, и то војничка. Мало је радних руку; поља су лепа, али слабо обрађена; кућице су све дрвене. По врховима стоје „наноси“ т. ј. смолом натоњено грађе, да би могло планути у тренутку турских нападаја; такви се сигнали брзо пале један за другим, те се цела крајина за час узбуни. Пред сваком кућом стоји „чекало“ т. ј. клепало које клепље у таким приликама. Народ је доста сиромашан, једино официри и „серџанти“ живе добро. Наши су се путници запренастили када су видели какав изгледа православни поп: на њему су суре војничке панталоне, такав прелук, на ногама утегнути опанци а на глави црвена капа. Оточац и Госпић пуковска су места. Пут је од Госпића преко Велебита управо страشان. „О хајдучима се мало чује, а ускоци живе само још у предањима, управо у песмама“. Срежњевски се хвали како је „уисео“ у Сењу да запише повише таквих песама... Морека је страна стрма, каменита, али је изглед јединствен. Под ногама је чудна форма острва Пага, за тим море, по коме је расејано пуно већих и мањих острвчића, па најзад опет чисто море које се на крају с небом љуби. Сунце је баш залазило кад су они слазили, па је море горело његовим жаром и златом, тако да је било тешко гледати у њ као и у само сунце.

„У Госпићу смо се познали са Николом Боројевићем — пише Срежњевски Ханки — чије Вам је име познато из Српскога Летописа и Српских Пештанских Новина. По своме литерарном положају он припада броју оних, који себи допуштају позајимање речи и израза из руског језика. Позајмица је допуштена, али је дужна да се прилагоди духу језика у који се уноси. Речи као што су: „нужда“, „надежда“, „поњатије“ и т. д. пристају српском језику тако као трговцу мундир или официру „жабо“. Друга би ствар била кад би постојала српска публика, коју би литератор био дужан слушати и по њеној жељи чинити; онда би се још могло и опростити; али је српски књижевник слободан радити како хоће, он ствара читаоце, а маса има још тако

мало заједничких мисли и жеља, да о ерпској публици не може бити ни речи“.

У Оточцу су били 19, у Госпићу 20 јуна, и овога су се дапа спустили у Карлов Паг, на обали спреам острва Пага. „У Карлову Пагу -- пише Срежњевски Ханки — упознали смо се са деканом Старчевићем, чије ће Вам име такођер бити познато по маленој Илирској Граматици, изданој првих година нашега столећа. Сада ју је припремио за штампу поново и то већу, детаљнију. Једна је од најважнијих глава у њој посвећена правопису, али не препоручује нов илирски већ стари хрватско-далматински. „Ах, правописаније, правописаније!“ Када ћеш ти престати сводити људе с ума?! Старчевић иначе прекрасно зна илирски језик, па је за жаљење ако његов труд остане неиздан“.

Ту се Срежњевски опрашта са Војном Границом па прелази у Далмацију.

Имајући писмо за протопопа на острву Пагу, сели су на барку, па су од Карлова Пага с копна ударили сахат и по кроз Морлачки Залив и по сахата кроз Пашки Залив, те приспеше на острво Паг. Попа не бејаше дома — доћи ће тек око деветога часа ноћу са шетње по мору. За то су време путници прегледали град, окружен зидинама; ту су и соларе, ове године једина нада пашких становника, пошто је суша њиве сагорела, аград винограде потукао. Све подсећа на Млетке: и неизбежни лав млетачки на бедему и архитектура домова и језик. „Острво је Паг насељено двојаким становницима: северна страна, са градом Пагом, насељена је Хрватима; на југу живе Далматинци. Први су чакавци, други штокавци. Пређе је била служба глагољашка, али сада већ пропада. Једностраност природе на Пагу досадна је: нема горе, има винограда, прилично и маслине и смокава, али „дерење“ нема кажу, ниједнога на целом острву, а камена је и сувише“.

(Свршиће се).

О НАУЧНОМ ИСПИТИВАЊУ МОРАЛА.

Познато је да се у јавности често претресало питање о међусобним односима религије и морала, и да се многи изјаснили у прилог њихове нераздвојне везе. По њима, религија би била једини солидан основ морала, а моралност природна последица вере, тако да би људи без Бога били уједно и неморални људи. По другима, развијен дух одабране мањине давао би довољно јемства за моралан живот, наука би у неколико заменила веру, и натприродни ауторитет могао би да изостане; али за ону масу вечитих умних малолетника важило би друго

мерило, и за њих не би било спаса без црквеног благослова. Зато чим се ко устреми против религије, ти други одмах очајно дижу руке и вичу: Пропаде морал! Пропаде народ! Чиме ће се у будуће зауздавати зли нишњаци масе, ако јој разорите веровање у вечне муке после смрти?

Поводом практичног морала јављају се још нека спорна питања већином истог рода. На пример, да ли је могућно ширити морал наставом као сва друга знања? Како да се отклоне све већма заоштрени сукоби вере, морала и науке у васпитању? Ово и још маса других актуелних проблема изазивају препирке у којима се жестоко испољава сва страстност заинтересованих странака. У пркос познате дипломатске обазривости ортодоксних моралиста, у дискусију се увлаче и најделикатнији сукоби свести, а што је нарочито утешна појава, слободомна решења обично су она која имају уза се већину.

О теоријском моралу постоје такође многа спорна питања, јер у том подручју сазнања човечји ум ради од памтивека, а нигде мање једнодушности и позитивних резултата но ту. У почетку теолошки дух владао је и овде готово искључиво; доцније поступно се повлачио; у наше дане, теолошко-етичке расправе изгледају већ несавремене. Ипак, нађе се још по неки задоцнели писац који доконо развлачи те контроверзе не само у чланцима него и у дебелим књигама.

Али док се теоријски морал с једне стране ослобађао теологије, с друге стране указивала се нова опасност у виду метафизике. Овог непријатеља било се већ теже опростити. И данас има филозофа од великог гласа и утицаја који неће ни да чују о моралу без икаквих метафизичких принципа. Само, док једни траже да се морал заснива на метафизици, други хоће обратно, да од морала начине некакву метафизику Дужности.

Последица телешког и метафизичког схватања морала била је та да му се судба увек везивала за ову или ону догму, за једну или другу теорију о свету. А пошто за развијен ум ништа лакше нема но паметном критиком поколебати извесна верска учења, и како за порицање једне метафизичке истине дају обилно грађе сами њени противници, а то су готово сви филозофи других школа, очевидно је да се теоријски морали нису могли похвалити солидношћу својих основаца. Најзад увидело се да овим путем није могућно доћи ни до чега, и да ће тако зависна наука о моралу, по решењима која остају, вечно изгледати јучерашња, ма да се зна да је стара колико и човечанство. Отуд у новије време тежња да се коначно пречисти не само са теолошким него и са метафизичким примесима, јер зна се да је ово била обртна тачка у напретку како природних наука тако и других које су пошле за њиховим примером.

www.unilib.rs

У
Н
И
Б
Е
Р
З
И
Ј
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Овај савремени покрет није без претходника, и кад би се помињали сви који су допринели да се теологија и метафизика уклоне одавде где су чиниле више сметња по услуге, ређање имена и заслуга прилично би се одужило. Но то би већ прешло оквир овог чланка, коме је главни задатак савремено стање тога важног покрета у научном испитивању морала, а са нарочитим обзиром на рад који се последњих година развио у Француској. Тамо где се Позитивизам први пут и јавио као систем, социјална и морална питања данас су на дневном реду, и то не само у животу него и у науци.

Један од писаца чији се глас против ранијег схватања чуо ако не пре свију а оно извесно јаче но сви други, јесте француски филозоф А. Леви-Брил, професор на Сорбони и у Слободној Школи Политичких Наука у Паризу. Његова књига *Морал и Наука о Наравима* чини важан датум у библиографији о том предмету, а узбуна којом је у штампи пропраћена, јасно сведочи да је њен писац енергично ударио против струје. До сада, Леви-Брил је штампано више чланака у часописима и неколико засебних дела, али рад по коме ће остати познат и ван граница Француске биће овај, где је тако убедљиво показао да морал само добија ако му се судба не веже за верске догме и метафизичке концепције о свету. Ко хоће да зна како тај нови правац стоји данас и какви су му највероватнији изгледи за будућност, не може боље учинити но да потражи обавештења у споменутој књизи¹. Она ће да послужи као главни извор и за овај чланак; остали радови исте школе само где буде потребно да се поједина места донуне и јаче нагласе.

*

Почев од наслова па до последњег реда у књизи, реч *морал* јавља се готово на сваком листу; зато најпре да видимо какав смисао се даје овом изразу.

Прво, морал је скуп осећања, судова и обичаја у којима су изражена правила нашег индивидуалног и колективног понашања; то је систем дужности и права, обавеза и забрана што се намећу сваком појединцу као члану друштвене заједнице. Ту се морал узима у значењу праксе, у смислу једне нарочите врсте односа међу људима, као што се други опет називају религијом, правом, економијом, и тако даље. Тако се говори о моралу кинеском, грчком, средњовековном, европском, и осталима.

Друго, морал је филозофско излагање о принципима по којима човек треба да живи као разумно и слободно биће. Ово је тако звани теоријски морал, са задатком да утврди правила идеалног понашања и одреди циљеве наше делатности, затим да постави хијерархију тих

¹ *Просветни Гласник* у свесци за мај донео је одакле VII главу у преводу.

циљева. Укратко, то је систем теоријских погледа на морал, и назива се још филозофским моралом, научним моралом, или просто етиком.

Треће, ова реч употребљена је у смислу примене етичког сазнања, као што су примењена математика и примењена физика у односу на истовремене научне законе. То би дакле опет био у неку руку практичан морал, само различно схваћен код појединих филозофа. За једне, прелаз са теорије на примену лак је и природан: пракса је најпросто изведена из принципа научног морала. Други, напротив, ту виде проблем, у колико се моралност у друштву не ствара теоријским путем из основа, него се мора водити рачуна и о стању које већ постоји, о *моралима* мало пре стављеним на прво место. По трећима, наука о моралу не предњачи него долази накнадно, једино да среди и учини рационалном грађу која се већ налази у друштвеним односима те врсте.

Кад је употреба речи овако растељива, забуна је неизбежна. Јер шта значи на пример оно мешање *предмета* науке и њене *примене* под заједничким називом пракса? Па онда, како да замислимо однос између морала и филозофске теорије о њима? Најпосле, у чему се огледа реформаторска улога науке о моралу у циљу нечег савршенијег и бољег? Леви-Брија је предузео да убедљиво и јасно одговори на сва та питања, и после његове књиге не може више да буде забуне око тога. Место традиционалног раздвајања морала на теоријски и практични, он даје ову поделу: прво, морална факта, или *морали*, пошто их има тачно колико и доба и средина у којима се јављају; — друго, наука о моралима, или *наука о наравима*, то јест о појавама у којима се најбоље испољавају морална факта; — треће, примена закона добивених научним испитивањем морала, у намери да се, по могућству, стварни односи преиначе на боље; ово би била *рационална вистина о моралу*. — Но да се вратимо старој подели, да видимо у чему је погрешна, те заслужује да се одбади.

Теоријски морал издаје се за *нормативну науку*, а ово никако не може да иде заједно. Наука је чисто незаинтересовано проучавање факата, да се утврде закони у оном подручју стварности које се испитује. Она има да задовољи само нашу потребу за сазнањем, и једино њено питање гласи *како*, а не и *зашто*. Што се тиче примене, она може да буде веома плодна, а може и сасвим да изостане: прави научник нема о томе да води бригу. Норма се, напротив, увек односи на праксу, и цени се једино с обзиром на примену у животу. Зато филозоф који ствара морални систем имао би прво да поступа као научник, то јест да изведе законе из материјала подвргнутог слободном испитивању; али би истовремено морао да рачуна и са практичним захтевима, да образложи избор овог или оног као „бољег“, да одговори на питање *зашто*. Тек овим сваки његов закон добио би карактер норме. Дакле теоријски морал имао би неким чудним начином, као

бог Јан, два лица; међутим видећемо да је лажно и оно којим је окренут науци, и друго које треба да бди над праксом. Значи да је сам појам нормативне науке противречан и не може се одржати.

Творци моралних система, који сви од реда признају нормативну науку, стално говоре о моралним законима, као што се у физици на пример говори о законима природних појава, и ово треба да да научну боју теоријском моралу. Али док су физички закони изведени из факата, слободно и без предубеђења о сврхама које било врсте, дотле су морални закони створени под утицајем идеалних захтева и кроз телеолошки. У ствари, то и нису закони него практични циљеви живота, судови вредности по Лоцеу. — дакле оно што у правој науци нема места.

Научник се труди да марљиво испита ону емпиријску грађу која одговара његовој струци, и што даље напредује, тим јасније види свој предмет одељен од осталих, али и солидарност свог рада са резултатима из других подручја знања. Филозоф поступа сасвим друкчије. Он полази од постулата свести, који су већ по самој дефиницији ван критике. Из тога ствара се цео систем „универзалних истина“, и за њих постоји само то питање, како човечанство у току времена долази до свести о њима. Зато филозофски морал одмах даје неоспорне одговоре на сва питања и располаже дефинитивним решењима свих могућих проблема, — а то јасније но ништа показује његово ненаучно порекло.

По једном тврђењу старом као свет, наука је упућена искључиво на оно што је опште и стално; појединачно и случајно остављају се уметности. Ово је у основу тачно, али се негде погрешно примењује. На пример, полазна тачка испитивања у науци су факта, и у тој хаотичној грађи специјалног и пролазног налазе се општи и стални закони појава. Дакле ту су ове две еминентно научне ознаке *резултат* истраживања; у моралу, оне се нужним начином замишљају у постулатима од којих треба да се пође. Хотели да изрази оно што је исконско и опште у људској природи, теоријски морал прописује не за човека ове или оне средине, овог или оног доба, него за некакво „разумно и слободно биће“, без икаквих локалних и временских веза. Ово је логична последица етичких постулата о идентичности наше природе и о хармонијској целини и органском јединству моралне свести. Са њима безмало сви научни морали стоје и падају; а међутим ништа лакше но доказати неоснованост и једног и другог.

„Човек“ о коме су размишљали грчки филозофи, представљао је не људску природу уопште него Грка онога доба. Тај појам „човека“ шири се у колико се приближујемо данашњем времену, али још није у стању да изрази у себи карактер укупног човечанства. Данас, кад је проучавање живота урођеничких племена ваневропских континената на дневном реду, види се да у човеку постоје начини мишљења, осе-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

www.Наша и веровања о којима ми са нашом културом ни слутити не можемо. Ово показује и социјална палеонтологија, која је тако рећи јучерашња. Зато нам се ваља помирити са мишљу да је човечанство састављено од типова воома неналичних, у којима данашња наука још није успела да пронађе опште карактерне црте. Али кад једном буде познат и онај за сада неиспитан а позамашан део примитивних цивилизација, и кад народи познијих култура, све до последње савремене, буду ваљано проучени, онда ће социологија вероватно моћи да рачуна и на тај успех. Само што ће и тада бити подједнако апсурдно стварати један једини морал за читаво човечанство, без обзира на локалне потребе и нарави.

Други постулат је тачан колико и први. Морална свест мења се, и често бива да се промене не врше истовремено у свима њеним компонентама. Осећања као конзервативан елемент имају најспорији темпо развитка. Отуд чести сукоби дужности и познате моралне кризе. Јављају се нове обавезе, а старих нестаје или се битно мењају. Хармонија је дакле привидна; опречни састојци вечито су у борби. Према томе, сасвим је тачан исказ Леви-Брила, да елементи моралне свести, по сукцесивним приносима разних доба и култура, личе на распоред геолошких слојева у пределу често изложеном потресима.

Закључак је да теоријски морал, ако се онако схвати, не може да ставе у ред осталих наука. Противречан у дефиницији, недовољно научан по методи, а заснован на погрешним постулатима, није чудо што се од памтивека вртио у кругу истих питања, и давао решења од којих тешко да ће се и једно одржати.

Сем тога, његови односи са практичним моралом нису довољно јасни. Видели смо да теоријски морали у главном решавају проблеме о томе шта треба да буде. У чему је морални идеал човеков: остварење највишег добра или строго поштовање дужности? лична срећа или корист друштва? духовно усавршавање или јака чулна задовољства? Мисли се да је све добивено ако се на то одговори, и да је пропаст неизбежна ако ова питања остану нерешена.

Да ли су филозофи заиста у праву кад мисле да од њихових решења зависи моралност у друштву, да су баш они ти који стварају идеалне нарави човекове? Ту се сад јавља оно крупно питање о међусобним односима теорије и праксе у моралу. Етичке норме имале би да изразе принципе владања; привођење тога у дело назвало би се практичним моралом. Дакле, веде филозофи, однос је сасвим нормалан: овде као свуда, пракса је подређена теорији, долази после ње и управља се по њеним законима. У моралној норми изражен је разлог, морални акт је логична последица његова.

Но ко овако резонује, тај заборавља да реч *пракса* може имати више значења: прво, оно што је интегралан део друштва, а то је

морал који се тако рећи спонтано врши; друго, у смислу нечег што се ставља на супрот теорији, као примена знања у вршењу извесног позива у животу, дакле и онога који се намће појединцу самим тим што је човек. Очеvidно да моралист има на уму само друго значење. Али онда настаје питање какав став заузима према оном првом? Јер нема сумње да то што *јесте* у неколико је и оно што треба да буде: морал који се практикује не може се битно разликовати од оног што поједини филозофи мисле да стварају применом свог система. А то опет значи ни више ни мање него да и нормативан карактер теоријског морала долази у питање, и да је сад заиста немогуће казати да ли теорија у пуном смислу *претходи* пракси или је у реду *после* ње.

Но време је већ да изиђемо из ове тамне области вечите неизвесности и неодређених веза, и да се вратимо ономе што је позитивно у делу Леви-Брила. Он се енергично подухватио да начини места науци која ће имати све услове за напредак, и једној рационалној вештини која ће потом да унесе научне резултате непосредно у друштво, у акцију, и тим начином да веже теорију са животом. Филозофске расправе о моралу замениће се науком о наравима, која нема претензија да буде нормативна. Практичан морал остаје, али као предмет научног испитивања. А кад се у том буде стекло довољно знања, онда ће се утицати на друштво у смислу побољшања, али само у границама, које се унапред не могу одредити.

До сада, филозоф се мучио да из науке изведе некакав идеалан морал, и живео је у илузији да га својим нормама заиста и ствара; наука о наравима хоће да научним путем нађе порекло, услове развика и трансформације морала који постоје или су постајали. Зато одбацује постулате и³полази од факата, јер факта су оно што у науци највише вреди, пошто су најмање субјективна. Њих треба посматрати, анализати и класирати, као што природњак чини са фауном и флором једне земље. Грађа за ово налази се у делима путника који проучавају народе нижих цивилизација и култура, где се могу проучити установе и нарави давно ишчезле у нашим друштвима, а чији се трагови и данас несумњиво осећају. Опис начина живота и веровања тих народа пружа драгоцен материјал да се разумеју они дубоки и тамни покрети моралне душе, за које необавештени наврно верују да су мистичног порекла, зато што им не знају праве разлоге.

Један од критичара књиге Леви-Брила одлучно је захтевао да се у моралу престане једном са причама о дивљацима, пошто је њему искључиви задатак да суди о добру и да сведе наше дужности у принципе. И пошто ми не мислимо да практикујемо исти морал који Патагонци и Ескимима, нашто ће нам да изучавамо њихове обичаје? Ако се етика схвати по начину досадашњих творца моралних система, онда је сав напор обавештавања о примитивним цивилизацијама за-

нега непотребан. Психолошка метода довољна је; вештина рашчлањавања појмова по прописима дијалектичке методе може објаснити све што год се хоће и како се хоће. Но ако се призна да је људска природа већим делом социјалног порекла, онда развијена морална свест човека нашег доба не може да се узме као једино мерило, и приче о дивљацима неопходне су. Како би се иначе могли успоставити разни облици те исте моралне свести, и саставити социјални типови, чија је egzистенција несумњива?

Међутим „приче о дивљацима“, како се подружљиво називају уопште сва етничка истраживања о народима културно заосталим, нису једини материјал за науку о наравима. Сви трагови прошлости, сачувани у верским обредима, предањима, књижевности, уметностима и историји, добро су дошли научнику да покаже еволуцију моралних феномена које испитује, и да поређењем различних средина створи солидну подлогу својим закључцима. Историјски преглед установа и нарави једини је начин да се оне темељно разумеју, као што је враћање догме на њено право место у току светских догађаја најбоље средство да јој се ослаби ауторитет и вера у натприродно порекло. Има старинских обичаја који овим путем губе све до самог разлога опстанка. Тако научник проналази колико је у нашим колективним представама, осећањима и навикама моралним остало трага незапамћених времена, и које силе помажу да се ти преживели и неприлагодљиви елементи ипак још држе.

Посматрани с ове тачке гледишта, морална свест, морална осећања, појмови добра, зла, врлине, и тако даље, излазе пред научника у виду смешаних елемената датих у маси, као спојени готово неразлучни, оптерећени читавом једном прошлошћу индивидуалног и колективног искуства, тако да много тога што се раније називало постулатом постаје овде проблем и тешкоћа. Морална свест на пример не изгледа више као једина стална тачка у целој васиони која се мења, него изложена променама утицајем како идејне тако и материјалне средине датог друштва и времена. Она је солидарна са другим серијама социјалних појава, чији је резултат и активни члан у исти мах.

Историјским путем нашло се да је морална свест у почетку претежно колективна свест, да јединка у примитивној заједници мисли, осећа и хоће оно што и цела група којој припада; што је нека средина мање развијена, тим је већа врлина „бити као цео свет“. Одатле и морална осећања црпу своју снагу; и кад су толико стара да им се одговарајуће представе изгубиле ко зна у којој генерацији, онда се намећу као морални императиви. Међутим чини се да је то нешто најличније у нама, јер појединац у културном друштву осећа се самосторан у својим одлукама и поступцима, — сам свој господар, како се обично каже.

Ови осећајни елементи моралне свести задају највише тешкоћа научнику, јер у њима налази израза она страна индивидуалног и колективног живота која најлакше пропада. То су меки органски састојци социјалних фосила, од којих науци о наравима, као и палеонтологији, остаје само костур. Једино што се до сада могло утврдити, то је да су у даном тренутку оно што укупно стање друштва и моралне свести захтева да буду: груба и проста ако су остале нарави такве, утанчана и племенита кад су идеје и навике достигле висок ступањ развика. Зато је предрасуда мислити да постоји некакво „природно морално осећање“ дато *a priori* или мистичног порекла, као што је неоснована и вера у „природни морал“: јер ако се тим изразима даде право научно значење, онда су сва осећања и сви морали подједнако природни.

Пошто наука о наравима има тако огромно поље испитивања, несумњиво је да се тражи и већа спрема и другачија метода рада него пре. У почетку, моралист се обмањује да је све лако објаснити, да озбиљних тешкоћа заиста и нема: јер ако нам наши рођени поступци, као најближи, нису добро познати, шта је онда остало за друго, за оно што није „непосредно дато“. Здрав разум, психолошка проницљивост, морална утанчаност и нешто лектире били су довољни и сувише док су моралисти били уједно и књижевници, и тада смо имали филозофску литературу о моралу. — Затим се тражи знање дијалектике, темелна студија метафизике, или чак стварање своје властите, као подлоге моралном систему. Наука о моралу постала је огранак спекулативне филозофије, боље рећи примена метафизичких теорија. Данашњи правац тражи нешто сасвим друго. Оно што је претходило науци о наравима и замењивало је, постаје сад само један од извора, чија се важност по историјски развика признаје али не прецењује. Но главни помагачи траже се на другој страни. Пре свега, ту су филолози и лингвисте, који већ у доба Ренесанса показују тежњу да оснују упоредну граматику, да неодређена уопштавања и приближна тврђења замене правим научним истинама. Тумачења речи допуштају да се иза њих пронађу колективне представе, а помоћу ових осећања с њима у вези. Проучавање језика ставља научника у додир са унутрашњим животом јединке и друштва, а зна се и то да је Грим на пример баш својим филолошким радовима дошао на испитивање германског фолклора, старог немачког права, нарави и веровања. — Други важан помоћник је економија, одакле наука о наравима црпи обавештења о материјалној средини. Затим долази експериментална психологија, чију улогу је лако погодити. Историја у свима својим гранама даје такође веома богат принос.

Овај обилан и разноврстан материјал немогућно је савладати личним напором једног човека, ма како да је вредан и генијалан. То значи да наука о наравима постаје колективно дело научних генера-

ција, од kojih ће свака да предузме рад онде где су га претходници оставили. Та неопходност солидарности у послу највећа је тековина и најчвршћи темељ сваке науке, чији је напредак истина спор али сигуран.

Што се тиче методе рада, она постаје иста која и за остале друштвене науке, то јест историјска и компаративна. Ово стога што су морално и социјално нераздвојни, што су морални проблеми у једном социјални проблеми. Морал једне друштвене заједнице, исто као њен језик, вера, право или која друга установа, рађа се у њој, развија се с њоме, па га заједно с њом и нестаје. Само то не значи да се друштво развија с обзиром на морал, него да се морали јављају као спонтани производи колективна живота, по томе што у њима долази до израза једна нарочита врста идеја, осећања и потреба друштвених. Као што наша физичка природа зависи од материјалних утицаја средине коју не може да мења произвољно, тако смо по оном што је морално у нама потчињени друштву у коме се рађамо и живимо. Ово не треба разумети као да појединац нема никакве моралне иницијативе, јер закони којима се покорава у многим су и његово дело; али пошто друштво није прост *збир* индивидуа него се осећа као *целина*, то оно очевидно премаша сваког свог члана понаособ, и намеће му обавезе које овај није у стању некажњено да прекрши.

На овај начин друштвена и морална природа изједначају се са физичком природом, по томе што су у оба случаја моћније од индивидуалног и субјективног елемента, и што су потчињене законима који немају у себи ничег натприродног. Морал овим губи свој изузетан положај, престаје да буде држава у држави, и постаје само једна покрајина у пространом царству Природе, коју научници у свима правцима испитују.

Међутим ово је покрајина која тек има да се освоји, што неће бити нимало лако. Са свих страна дижу се жестоки протести под разним изговорима, и чују се пророчки гласови о коначном неуспеху науке о наравима. Једни се окомили на сам научни материјал из кога она обећава да изведе законе, пошто се до њега не долази директним путем него посредно. Вести о примитивним народима доспевају до нас преко других, а ти очевидци ма и несвесно мешају у описе своја лична тумачења; ишчезле цивилизације и културе проучавамо такође већином из књига, дакле опет по туђим исказима. Све то не може да се равна са непосредном констатацијом физичког факта и са огледом природњачковим. Зато је немогуће изводити законе у науци о наравима.

Приговор је тачан у колико повлачи разлику у начину којим се долази до материјала у друштвеним и у природним наукама. Положај научника у првом случају несравњено је тежи и деликатнији, што потиче од необичне сложености моралних факата и субјективних

примеса у њима. Али тешкоћа не значи и немогућност. Филологија на пример, која безмало истим путем налази обавештења, показала је већ целом свету да потпуно заслужује своје место међу наукама.

Друге буни сама реч „природа“, и налазе у том профанацију оног што је најсветије у њиховим очима. Морал треба да задржи свој привилегован положај, да остане „узвишен“, како веле они који се боје да не изгледају сувише несавремени ако отворено кажу „божански“. Но ми знамо да је природа укупност дате реалности потчињене законима, да се њене границе помицале до сада више пута; и још се помичу. Еволуциона теорија навикла нас је да од камена до човека видимо само низ непрекидних трансформација, јер коренитих разлика и нема. Појам природе шири се дакле сваки пут кад се један део у искуству дате стварности објективира. Како је онда могуће произвољно се зауставити на једној линији и казати: довде и не даље! Ако се допусти научно испитивање целог неорганског и органског света, па чак и друштва у извесним његовим деловима, што да за морал вреде нека посебна правила, и да се он једини мора недогледно високо уздићи изнад свих антрополошких и историјских истраживања, — од страха да му земаљско порекло не буде уједно и гроб!

У осталом, научник се више пута срео с овом сентименталном опозицијом. Анексија сваке нове области у науци дочекивана је узбуном оних из последњих редова, и први испред свију вечито су сматрани за насилнике, рушитеље и безвернике. Такве сметње вековима су одлагале коначну победу Коперникове теорије, али је ипак нису могле уништити. Дуго времена сва природа сматрана је за божанску, и о њој се смело знати само оно што се не коси са легендама у Библији. Позната је анегдота о калуђеру који није хтео да гледа кроз дурбин, из бојазни да не падне у грех! Такви ће пред потомством изгледати и данашњи сентиментални противници новог учења о моралу.

Трећи опет овако резонују: ако постоје морали а не Морал, онда ниједан међу њима није универзалан; ако су они солидарни са укупним друштвеним стањем, значи да се с њим и мењају, то јест да су релативни; ако у моралу нема ничег апсолутног, природно је да су и дужности произвољне, да у другој средини вреде друге обавезе, и да оне тим постају социјалне конвенције, често скроз локалног карактера, а не више морални императиви о које се није слободно огрешити. Дакле, наука о наравима води непосредно ка уништењу морала: чим покаже историјско порекло и разлоге моралних прописа, свршено је са њиховим ауторитетом, и прекорачења не изгледају више тако страшна. Место одговора на тако звана животна питања, место идеала који треба да стави човеку пред очи као крајњу мету његових тежња и напора, научник обећава приче о дивљацима, социолошке анкете, статистичке линије, ступце цифара, и све тако нешто. — Свет који се

навикаo да у расправама о моралу тражи неку врсту моралне лектире, дела која су и сама морална, разочарано је затворио књигу Леви-Брила и у чуду се питао: Како, зар под насловом *Морал и Наука о Наравима* баш ни речи о врлини, пороку, греху, вишем поретку, и тако даље? Нигде трага о решавању моралног проблема, него поткопавање и онога што још и данас буди у нама поштовање. Ако се не уме створити неки бољи морал, онда нека се бар остави на миру овај који имамо. Јер, кад се тиче питања која тако дубоко задиру у наше најинтимније интересе, улога скептика је да ћути, — казао је мудри Спиноза.

Први одговор на онај низ реченица са „ако“ којима почињу приговори, то је да само гледиште на предмет отпада као погрешно. Ко је још чуо да се о науци суди искључиво по њеним практичним последицама? Ако њен предмет може да се брани, и да јој се закони овере искуством, она има свој разлог опстанка, — а то науци о наравима не може одрећи ниједан њен критичар. Већина се буни само на то што је „опасна“. Међутим за здраву памет нема опасне науке.

Не мање погрешно је веровати да дискусија увек значи порицање, да се морал доводи у питање самим тим, што се о њему научно расправља, и да губитком натприродног порекла губи сам разлог опстанка. Ово може да буде тачно само за догме које отуд црпу сав свој ауторитет. Морал има много дубље изворе и логичније разлоге да се брани, па му криво чине сви који га, из великог поштовања, изједначују с верским догмама и метафизичким постулатима, који презају од критике и пролазе са временом. Његов корен урастао је дубоко у друштво, одакле му сва снага долази. Ако је немогућно замислити на који би начин појединац могао произвољно да мења говор научен из уста своје мајке, онда је несхватљиво и то да би се могао понашати друкчије но што му наређују прописи друштва чији је члан. Ко би тврдио да човек може живети без икаквих моралних обавеза према својој заједници, пре би заслужио име будале него неморалног.

Дужност је такође факт искуства, и не губи ништа тим што јој се одриче трансцендентно порекло. Она је последица нагомиланих традиција, васпитања и сталне пресије друштва, која се врши у име неопходних и оправданих социјалних потреба. То што знамо да се не поковамо некаквој мистичној обавези него захтевима колективног живота, где има и један део нашег личног интереса, може само да појача у нама осећање дужности, а никако да га смањи.

У осталом, приговор о уништењу морала науком тиче се само оних који су уобразили да га својим теоријама и стварају; научник тим што пориче да га даје, одбија од себе подметања и да га одузима. Силе које теже да одрже морал чак и у преживелим, више штетним него корисним елементима, јаче су од „разорног“ утицаја критике не-

избежно скопчане са научним радом. — Али нас овај критичан став буну само кад је у питању савремени морал, морал наше средине. Ако се говори о Кинезима или о Мисирцима на пример, онда већ лака срца допуштамо да се у моралним фактима виде социјална факта, чији услови могу научном да се пронађу.

Међу небројеним гресима што се нештедице сваљују на терет науци о наравима, има један који се извесно ставља у ред „вапијућих на небо“: то је морална криза наших дана. Вредело би прећи ма у најкраћим потезима све што се о томе писало и говорило, ако ни за што друго оно бар да се види како су науке све од реда окривљаване ради тога. Но ово се даде интелигентније објаснити законом о солидарности свих интегралних појава у друштву. За нормално стање потребно је да развијање у свима серијама иде једнаким кораком. Међутим, то се дешава само изузетно, пошто се друштво не развија у свима правцима истом брзином. О моралу се може рећи да има најспорији темпо, и да најчешће заостаје. Морална свест је уопште неповерљива према новинама, и по свој прилици да закон инерције достиже свој максимум у њеним осећајним елементима. Она тежи да нетакнуто сачува у себи све наслеђе из прошлости, и чим осети да јој с које стране прети напад у циљу изbacивања нечег или мењања, одмах се сва наостреши — ако је допуштен овај израз — и образује као неки блок за одбрану. Промене у њој врше се по цену најозбиљнијих сукоба.

Има их који наивно мисле да би се моралне кризе отклониле једино тада кад би се моралу вратило оно раније поштовање, — ми знамо већ у ком смислу. Научник на то одговара да криза и јесте баш у томе што је ово немогућно, јер у животу који се развија уопште и нема „враћања“, него се ради о саображавању ономе што се у другим правцима јавило као ново. Сукоби свести не могу се решавати са кодексом моралних правила у руци, него се ту пре свега тражи добро познавање друштва у свима његовим деловима, како би се они лакше могли доводити у склад. Што наука о наравима буде већма напредовала, то ће рационална вештина о моралу имати све више ередстава на расположењу да заоштреност сукоба ублажи, мада вероватно никад неће бити у стању да их сасвим отклони. Она ће поступно да ослободи нашу свест оног мртвог баласта конвенција за које у залуд знамо да су без разлога, пошто их и даље испуњавамо; даље, она ће умети да нас јаче заинтересује за савременост, за живот који свакодневно око нас ври; упутиће нас да разумемо то што се од нас тражи, и предочиће нам нове дужности; најпосле, научиће нас да схватимо дубоке и једине праве разлоге морала који су социјални, — а то ће бити чвршће јемство него претње ђаволом и вечним патњама, у које данас нико паметан не верује.

WWW.UNILIB.RS

*

На завршетку. да учинimo једно кратко поређење између теоријског морала и науке о наравима с једне стране, и практичног морала и рационалне моралне вештине с друге стране, што ће најбоље показати разлике и евентуалне сличности, а такође и које схватање има јачих разлога да се одржи у науци.

Теоријски морал у главном решава морални проблем и тежи да створи један врховни принцип који би могао све да објасни. Он полази од најопштијих питања и сву своју пажњу управља на разумевање целине. То је дакле филозофска конструкција синтеза, наука о циљевима делања. Наука о наравима поставља одређене и специјалне проблеме, и решава их историјском и компаративном методом. У поређењу са досадашњим етичким системом, она изгледа као модерна психологија „без душе“ према старој спекулативној психологији. Она одбацује да се узалуд мучи око апстракција метаморала, и сав свој напор употребљава на проучавање реалних односа. „Морални проблем“ у значењу нечег апсолутног и универзалног неразумљив је за научника, јер и друге науке, физика и биологија, на пример, немају више свој врховни, јединствени проблем. Немогућно је остварити „срећу уопште“, као што би наивно било хтети прибавити „здравље уопште“ или произвести „енергију уопште“. Наука о наравима не јавља се одмах као заокружена и савршена целина са дефинитивним одговорима на сва питања. Инвентари њених факата у почетку су непотпуни, формуле можда одвише уске; али она ипак чини корисно дело што отвара пут за даљи рад, за спор али сталан напредак сарадњом потоњих научних генерација.

Практичан морал и рационална вештина о моралу слични су у томе што се обоје односе на праксу у смислу примене. Али гранична линија између могућности и недостижног неодређена је у практичном моралу. По апсолутној вери у свемоћ својих прописа, он подсећа на стару мађијску вештину, астрологију и алхемију. Моралист се нимало не збуњује тим што оскудно познаје дату реалност коју хоће да усаврши. Главна ствар је „да се обрете душе“. Он располаже са неколико простих средстава за стварање срећна живота, савршене врлине, и осталог. Једине сметње за које зна јесу страсти наше чулне природе, и зато је неуморан у настојању да их укроти. Но увидевши како је тешко навести човека на пут блаженства, и како се неправда, рђавство и патње стално множе, он закључује да човек просто „неће да се поправи“, или како се веровало у Средњем Веку, да му је то немогућно без „милости божје“.

Рационална вештина о моралу сматра да неуспех долази понајпре отуд што је немогућно импровизовати се за реформатора пре но што се ваљано савладао посао научника, који је истина много скромнији, али плоднији стварним успесима. Као што знање физичких закона до-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

пушта да поступно савлађујемо природне силе, а биолошке науке помажу да избегнемо бод, тако научно познавање друштва треба да омогући преиначење установа и побољшање нарави, — у границама које се унапред не могу одредити. О поправци може се говорити и без претпоставке финалних узрока и моралних идеала, као што је Хелмхолц већ доказао узевши конетрукцију ока за пример. Научник може да констатује несавршеност једне моралне организације, преживелост веровања, несаобразност обичаја новим захтевима средине, и друго. Морална хомогеност у друштву већином је само привидна, и ту се рационалној вештини о моралу отвара широко поље рада. Но при свем томе што може много, и све више у колико наука буде напредовала, она ипак не обећава ништа апсолутно и савршено. Јер ко зна, можда су такви битни услови друштвене заједнице да је само извесан ступањ правде и општег благостања остварљив. У природним наукама ми за данас можемо само релативно мали број природних феномена да окренемо у своју корист, а још остаје огромна маса оних, где је наша интервенција равна нули. Исто тако данашња медицина познаје болести излечиве и смртоносне, што би у примени на морал значило да има друштава која се дају побољшати, и других која су осуђена да вегетирају и умру. По чему се познаје оно што има у себи животне енергије, то ми за сада још не знамо. Религија и метафизички морали давали су свакојаке одговоре на ово питање; надајмо се да ће то и наука једног дана моћи да учини, — али са много више успеха но њени претходници.

И тако, страх од научне критике и њеног разорног утицаја на морал има да устукне пред оним што та иста критика обећава; или по згодно изабраном поређењу једног француског писца: „Моралност нимало не губи тим што наука обелодањује њено скромно и ниско порекло, као што Нил ништа није изгубио од своје величанствене лепоте и плодносне моћи оног дана кад су одважни путници успели да пронађу његове потајне и скривене изворе“.¹

К. Богдановић.

Неколике теме за практични учитељски испит (Практична Педагогија)

Школски зид — Шта треба на њ ставити?

Разрађен план

I — Увод у предмет — 1) Учитељу је позив: (а) да обучава децу, — (б) да васпита њихове интелектуалне и моралне подобности.

¹ Mauxion, *Les Eléments et l'Evolution de la Moralité*, Revue philosophique, 1903.

2) Уосталом — (а) обучавајући децу, — (б) учитељ ради на њиховом васпитању. — 3) Многобројна су му средства на расположењу да постигне овај резултат: (а) методе, — (б) разна помоћна средства, — (в) међу осталим *школски зид*.

II — *Школски зид* — I) *Оцигледна настава* — 1) Добро смишљена и схваћена настава иде: (а) од познатог непознатом, — (б) од лаког тешком. — 2) Та настава износи: (а) пред очи ученикове, — (б) предмете о којима се говори, — (в) или слике које те предмете представљају. — 3) За кључак: употреба представа, слика: (а) неопходно је потребна, нераздвојна, — (б) за сваку врсту наставе.

II) *Преживело мишљење* — 1) Сlike (таблои) су: (а) у каквом углу школског музеја, — (б) или набацане једна изнад других; — (в) узимају се отуда само онога тренутка, кад се њима хоће и треба да послужи. — 2) Много је боље: (а) непрекидно их држати пред очима ученичким, — (б) и тога ради извешати их по зиду у разреду. — 3) Примери: (а) *земљописне карте*: прикуцане у врх зида; — (в) ученици их могу читати са свога места, — без икакве тешкоће, — пошто имена места, река, планина означена крупним словима; — (г) испод њих су слике (историјске — географске — научне), — (д) у логичном реду што даје могућности ученику да одлазе, без тешкоћа, нађе, што му је потребно.

III — *Користи* — 1) *Настава* — 1) Потреба какве слике (таблоа) за поједине лекције: (а) некорисно је узнемиривати се, — (б) слика је већ пред очима учениковим. — (в) довољно је показати је, — (г) и на њој испитивати појединости. — 2) Кад се нешто чита, кад се нешто објашњава, слике су ту да учине наставничково објашњење јаснијим, звучнијим. — 3) Деца: (а) неколико пута преко дана — (б) посматрају слике, — (в) испитују их у појединостима. — 4) При избору ових слика треба пазити на што већу разноврсност: (а) карте, — (б) попрсја великих људи, — (в) одећа из разних епоха и т. д. — 5) Последице: (а) најбња ће бити пробуђена, — (б) памћење ће бити извешано, — (в) уобразиља ће бити развијена, — учвршћена, — (г) према томе оно чему су ученици учени лакше ће прихватити и примити. — 6) Утицај слика (таблоа) очитоваће се: (а) у играма, — (б) у задацима, — (в) у говору; — (г) ученици ће се одушевљавати оним што виде, — (д) репродуковаће сцене појединих таблоа, — (е) учиниће их пријатнијим, захваљујући својој уобразиљи.

II) *Љубав према разреду* — 1) Дете треба да воли разред. — 2) Зарад тога потребно је: (а) да разред има пријатан изглед, — (б) да му се допада. — 3) Карте, таблои, слике: (а) извешане по зиду, — (б) створиће разреду овај пријатан изглед.

III) *Морално васпитање* — 1) Таблои, слике: (а) извешани по зиду, — (б) моћи ће деловати на *моралне добности деце*. — 2) При-

мери: (а) историјске слике, слике са моралном садржином, — (б) какво неваљало дело, — (в) дело притворства, — (г) све ће то утицати на дечји дух, — (д) дотакнуће се његова срца, — (ђ) склониће га и упутиће да се добро влада и лепо понаша, — (е) да никад не чини зло. — 2) Улога *моралних помагача* биће нарочито остављена: (а) максимама, — мислима, — (б) које ће такође моћи наћи места по зидовима школским; — (в) деца, приморана да их сваки час гледају, научиће их напамет; — (г) не може се порицати њихов морализаторски утицај. —

IV) *Естетичко васпитање* — 1) Кад је избор учињен како ваља моћи ће: (а) у извесној мери, — (б) принети *естетичком васпитању*, — (в) послужити да *усади укусе према лепом*. — 2) Овај је избор релативно лак: (а) за наших дана, — (б) захваљујући напретку фотографске вештине, — (б) бојеним репродукцијама; — (г) фотографије не обмањују дух, — (д) нијансе су необично пажљиво изведене, — (ђ) и производе пријатан утисак; — (е) све се укупно приближује стварности.

IV — *Таблои и слике* — I) *Треба их извешати* — 1) У колико је могућно *колекције треба да су разноврсније*. — 2) Учитељ: (а) ако не буде имао материјалних, повчаних средстава, — (б) вадиће и узимаће слике из каталога, из идустрованих новина, — (в) чуваће оне које му могу бити корисне, — (г) залепиће их или притврдити за дебелу хартију, за картов.

II) *Треба ипак изазвати* — 1) Не треба сав зид прекривати сликама. — 2) *Настаће незгода*: (б) што би се тада школски зид могао поредити са оним местима по варошима, по којима се лепе сваковрсне објаве; — (б) тада ће слике и таблои служити само на забаву деци, — 3) *Шта је потребно*: (б) неколико карата без којих не може бити. — (б) табло метарског система, — (в) таблои (историјски, географски, научни) који се односе на периоду — на земљу, — на одељак који се проучава; — (г) мењати с времена на време, — (д) мењати предмете. — 4) *Прописи и максиме*: (а) треба да су исписани или напечатани крупним словима; — (б) не треба с њима чинити злоупотребу; — (в) обнављати их с времена на време, — на пример свако петнаест дана.

V — *Закључак* — 1) Наставник треба да употребљава таблое и слике. — 2) Њима ће украсити свој разред само не у претераној мери. — 3) На тај начин учиниће свој разред: (а) веселим, — (б) пријатним, — (в) оживеће своју наставу, — (г) и допринеће, без великог напора, врло много, интелектуалном и моралном развоју својих ученика.

„Треба умети стећи љубав ученичку учинити да нас се боје и да нам се покорavaju“. (Pestalozzi). Покажите како радите у свом разреду па да постигнете овај трогуби успех.

Разрађен план

I — *Увод у предмет* — 1) За многу и многу децу; (а) учење није свакад пријатно, — (б) разред је тужан и досадан, — (в) учитељ је строг, — (г) задатци су тешки, — (д) лекције су непријатне, — закључак: дете ће само тако радити, ако му се учини пријатним бављење у школи. — 2) Шта се у овом погледу урадило; (а) разреди су били трансформисани, — (б) постали су много веселији и пријатнији; — (в) зидови су украшени; — (г) школа има свој школеки музеј; — (г) настава је постала привлачвом и пријатном. — 3) Међутам: (а) дисциплина, ред, правилан добар рад у настави биће само тако обезбеђени, ако деца воле свога учитеља; — (б) треба такође и да га се боје, — (в) да му се покорavaju. — 4) Песталоцијево мишљење: „Треба умети стећи љубав ученикову, учинити да нас се боји и да нам се покорava“.

II — *Користи* — 1) Драгоцене и озбиљне користи проистичу: (а) из љубави деце према наставнику, — (б) из бојазни коју им улива, — (в) из покорности коју му они посведочavaju. — 2) Ученици: (а) из љубави према учитељу, — (б) из страха да му се не допадне, — (в) чине напоре, — (г) приањају за свакодневни рад. — 3) Сваког дана њихово напредовање постаје све то веће. — 4) Поведени, упућени истини, добру, — (а) ученици развијају своје интелектуалне подобности, — (б) несвесно раде на своме моралном побољшању: — 4) У разреду: (а) пажљиво слушају, — (б) добро се владају и понашају, — (в) увек су прибрани и пажљиви; — (г) са тога не заслужују да буду кажњени; — (д) последице: добар рад у разреду, — (ђ) правилна настава. — 5) Учитељ (а) има много лакши задатак, — (б) мање се замара учећи своје ђаке, — (в) не мора непрестано да се нашти око дисциплине, — (г) и на тај начин може бити увек добре воље.

III — *Средства која се могу употребити* — I *Да се стекне љубав ученичка* — 1) *Љубав порађа љубав*. — 2) Учитељ ће волети своје ученике: (а) не зато што га к њима привлачи њихово лице, — њихови мили покрети, — њихово наивно торокање и брбљање, — (б) већ *их доста воли* дубоком истинитом љубављу, — (в) љубављу која допушта да им буде увек приступачан, — да пређе преко многих ситуација њихових погрешака, — да савлађује тешкоће. — 3) *Тако*: (а) јутром, кад ученици долазе у школу, учитељ ће их дочекати благонаклоно; — (б) у свакој прилици имаће за њих по коју лепу и добру реч, — (в) посведочаваће им да се њима интересује, — (г) питаће их о њиховим укућанима; — (д) у разреду: нема грубих, опорних речи, — (ђ)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI

нема строга, намрштена лица, — (с) влада добро расположење, — (ж) казне су; што је могућно мање. — 4) Све ће те ствари: (а) учинити да се воли школа, — (б) задобиће и привући ће учитељу љубав ученичку.

II *Да учинимо да нас се боје* — 1) *Како треба разумети бојазан:* ни у ком случају бојазан не треба да буде изазвана: (а) грубошћу учитељевом, — (б) претераношћу у кажњавању, — (в) претераном строгошћу. — 2) *Настаће:* (а) осећање које ће гонити ученика да се боји непокорности према учитељу, да му ствара непријатности и досаду, — (б) као последица љубав коју осећа према њему; — (в) он га воли, дакле боји се да код њега изазове одвратност, недопадање. 3) *Како да учинимо да нам се покорављају:* (а) благо заповедати, — (б) без напраситости, — (в) без љутње, — (г) без грубих речи, — (д) нарочито без ђудљивости; — (ђ) треба дете да увиди да је учитељу пред очима само његово (дече) добро, — (е) и да он не тражи ништа што оно не би могло разумно извршити.

IV — *Закључак* — 1) Васпитавање је посао који се ради сваког дана, сваког тренутка; — 2) Поред све своје добре воље, учитељ ће ризиковати у успеху ако буде радис сам самцит, — 3) Треба му: (а) да здружи и спријатељи децу у разреду, — б) да их заинтересује за све оно што се ту дешава; — 4) У овом послу успеће само тако ако буде умео учинити да га воле, да га се боје и да му се покорављају.

Да ли је потребно да се родитељи занимају владањем и радовима своје деце? — Како их учитељ може за те ствари заинтересовати?

Разрађен план

I — *Родитељи не поклањају пажње владању и радовима своје деце.* — 1) Једна од тешкоћа с којом се сусреће учитељ у испуњавању свога тешког задатка, јесте врста нехата, немарљивости и равнодушности с којом родитељи шаљу своју децу у школу. — 2) Врло често школа је за њих само zgodно средство да се за добар део дана ослободе своје деце. — 3) Ова равнодушност постоји: (а) у већини села, — (б) у варошима, код већине радника; — (в) ретки су родитељи који се интересују животом и радом своје деце у школи.

II — *Узроци родитељске равнодушности* — 1) Недостаје им времена: (а) преко дана су потпуно заузети дневним пословима, — (б) увек су изнемогли од умора. — 2) Да би се одморили; (а) не прегледају свештице своје деце, — не поклањају пажње децем раду. — 3) Други узроци њихове равнодушности: (а) сами нису добили довољно образовања; — (б) устежу се пред напором да уђу у ток наставе и да буду

www.euvremeni: — (в) замишљају покадшто да је њиховој деци довољно да знају да читају, да би се тако могла пробијати кроз живот.

III — *Последице родитељске равнодушности* — 1) *Неправилност у посећивању*: дете о коме се не води рачуна: (а) врло се лако да наговорити да не иде у школу, — (б) често га одвуку рђави другови. 2) *Недостатак надметања*: (а) Дете које често изостаје из школе нема, и не може имати много одважности; — (б) оно не тражи да надмаши, нити пак да се изједначи са својим друговима; — (в) оно пристаје да живи потпуно мртвим животом, не водећи рачуна ни о оценама, ни о месту које ће заузимати међу својим друговима. — 4) *Обесхрабрење учитељево*: (а) услед врло мале ревности и добре воље кад ученика; — (б) са некорисности његових напора, — (в) његово одушевљење може понустити; — (г) школа не може напредовати.

IV — *Средства да се победи равнодушност родитељска* — 1) *Волети децу*: (а) интересовати се њима; — (б) узети учашћа у њиховим задовољствима, у њиховим мукама и патњама; — 2) *Последице*: деца дирнута љубављу учитељевом: (а) волеће учитеља од своје стране, — (б) обавештаваће родитеље о интересовању које им он указује; — (в) и овд ће, сасвим природно, бити расположени да га помогну у његовим напорима. — 3) *Савесно испуњавати своју дужност*: (а) љубави према деци придруживати пажљиво бденисање над њиховим учењем, — (б) непрекидно посматрати њихов карактер, — (в) што ће учитељу допустити да тачно обавештава родитеље о дечјем владању, о раду, о напретку њихову. — 4) *Добро обучавати*: (а) бити деци увек на домањају, — (б) тражити да их увек заинтересујемо; — (в) на тај начин улити поверења најразличнијим породицама. — 5) *Употреба флаке књижице*: (а) испуњавати је марљиво, како би заинтересовали родитеље; — (б) у њу уносити сва обавештења која су потребна и zgodna да их обавесте; — (в) те књижице слати родитељима бар двапут месечно; — (г) у извесним приликама користити се нарочитим напоменама. — 6) *Употреба награда*: (а) добре оцене, — (б) слике, — (в) кад буде потребе нарочите писмене похвалнице. — 7) *Упутити децу да буду од мањих користи родитељима*: (а) да им пишу писма, — (б) да им што шта забележе. — 8) *Посете родитељима*: (а) могу бити врло драгоцене да бисмо их убедили о добротинствима наставе; — (б) но њима се треба користити што умереније, — (в) да не бисмо тако створили завист код једних, — љутњу код других, — (г) у сваком случају скренути и привући пажњу родитељску на погрешке које деца учине.

V — *Закључак* — 1) То су и таква су средства zgodna да се придобије сарадња родитељска. — 2) Свакако: (а) она собом не доносе радикални лек, — (б) она траже у својој примени умешности и такта.

3) Али сигурно је да ће произвести добрих резултата. — 7) Треба их дакле употребити без и најмањег оклевања.

О корисности преписке учитељеве с родитељима у погледу моралног васпитања деце. — **Истраживање средстава zgodних да обезбеде ову преписку и да је учине корисном.**

Разрађен план

I — *Потреба преписке између учитеља и родитеља* — 1) Узроци озбиљних тешкоће за учитеља: (а) леност деце, — (б) небрежљивост родитељска, — (в) њихова равнодушност према раду децем у разреду; — (г) за многе је од њих школа zgodно средство да их ослободи деце за добар део дана. — 2) Да би школа постигла извршене резултате: (а) потребна је сарадња родитељска, — (б) треба да се они интересују владањем, — радом, — напредовањем своје деце. — 3) *Преписка*: (а) да би донста могли помоћи учитеља у његовим напорима, — (б) треба да увек знају шта им деца раде; — (в) тога ради намеће се сама собом преписка између учитеља и родитеља.

II — *Користи од ове преписке* — 1) *За учитеља*: (а) она га, бар у извесном степену, ослобођава одговорности према родитељима; — (б) родитељи су обавештени да учитељеви прекори и опомене немају дејства; — (в) неће се моћи жалити на учитеља; — (г) више ће бдити над својом децом. — 2) Та преписка предупредује да деца не пропадну: (а) родитељи увек прате деце поступке и покрете; — (б) дете ће гледати да се добро влада, — (в) биће прилежно у разреду. — (г) предаће се озбиљно послу, — (д) да би добило добре оцене. — (ђ) како би га у кући што више волели и награђивали. — 3) Најпрактичнији метод преписке између учитеља и родитеља јесте *Бачка књижица* или *Бачки лист*.

III — *Бачка књижица или бачки лист* — А) *Кад треба да се шаље?* — 1) Шаљући сваког месеца: (а) време између једног и другог шаљања је врло дуго, — (б) родитељи се више не сеђају претходних забележака, — (в) чак неће ни да се помуче да их пађу. — 2) Сваких осам дана: (а) било би и сувише много; — (б) исписивање ове књижице или листа тражи доста времена и озбиљне пажње; — (в) кад је разред многобројан, учитељу се може десити да неће имати шта за сваког ученика ни да забележи; — (г) или да у све своје опажање или забелешке унесе потребну бригу и старање. — 3) Према овоме да би ова преписка била на свом месту, и од вредности треба: (а) да буде вршена озбиљно, — савесно, — (б) чега ради је треба обнављати сваких петнаест дана; — (в) за то време сви би ученици били испитани; — (г) задатци свију ученика били би прегледани и поправ-

БЕНИ — 4) Треба слати: (а) понедеоником сваког петнаестог дана; — (б) тог истог дана по подне или сутра дан изјутра ученици би враћали своје ђачке књижице или ђачке листове с потписом родитељским.

В) — Диспозиција — 1) Оцене општег владања. — 2) Стуб за сваки наставни предмет. — 3) За сваки предмет посебна оцена, — оцена рада, — оцена приљезности. — 4) Оцена успеха: (а) како је успех за петнаест дана мало осетан; — (б) тај би се успех могао забележити месечно.

В) — Редакција ђачке књижице — 1) Ову извесницу треба брижљиво редиговати да се родитељи заинтересују: (а) не треба се задовољити да се запише број, који означава вредност, — (б) већ забележити праву оцену: *врло добар, добар*, и т. д.; — (в) родитељи не треба у њој ништа да погађају; — (г) према сваком посебном случају моћи ће своју децу опоменути или их прекорети. — 2) У извесници треба забележити: (а) све опаске које се сматрају као потребне, — (б) тако исто што је могућно више детаља, — (в) о владању, о раду; — (г) тога ради ће родитељи књижицу читати са интересовањем, — можда чак и веома пажљиво. — 3) На што ваља обратити пажњу: (а) бити врло пажљив у редиговању опаски и примедба; — (б) употребљавати одмерене изразе (не треба употребљавати оне који би изгледали као грђе); — (в) употребљавати изразе који су zgodни да обавесте родитеље, а да се тим не вређа њихово честољубље; — (г) не окривљивати децу ако су мало брбљива или непажљива; — (д) означити им особине и одлике; — (ђ) забележити задовољство које доприноси ученик вредан, — радан, — чин добре воље, — који се добро влада.

IV — Разне опаске и примедбе — А) Посебне напомене — 1) Независно од ђачке књижице посебни нарочити извештаји моћи ће бити од драгоцених услуга: (а) због специјалног случаја (понашање у разреду, — каква већа учињена погрешка), — (б) о томе се одмах извештавају родитељи: — (в) ово се назначавља у дневном извештају, — (г) и тај извештај тога дана доноси ученик потписан од родитеља. — 2) Родитељи: (а) сем случаја претеране нетрпљивости, — непажљивости, — (б) притећи ће у помоћ учитељу.

В) Посете породицама — 1) Те су посете извршене: (а) под погодбом да су умерене; — (б) да имају свога разлога; — (в) да се избегава да се код других не породи завист; — (г) при тим посетама нарочито обратити пажњу на владање, — на рад, — на напредак ученика; — (д) родитељима ће бити угодан овај корак, — (ђ) биће осетљиви према интересовању које се поклања њиховој деци; — (е) помоћи ће учитељу у његову послу. — 2) Пре но што би се одлучило на посећивање: (а) проучити карактер мештана; — (б) правити те посете после зрелог размишљања и створеног суда.

V — *Закључак* — 1) Ова су средства згодна да прибаве вредност преписци између учитеља и породица. — 2) Родитељи су често слепи, небриге или поводљиви. — 3) Треба, и врло је важно, покушати да их упознамо пре но што буду постали судије о ономе шта деца раде у школи. — 4) С пуно такта, дискреције, учитељ ће прибавити школској преписци њезино право обележје: да се ради на моралној поправци учениковој.

О интуитивним средствима у разним наукама. Дефиниција. Да ли су та средства потребна? — Да ли за сваки предмет? — Примена у разним наукама.

Разрађен план

I — *Увод у предмет: интуитивна средства* — 1) *Интуиција*: (а) долази од речи *intueri* (управити свој поглед нечем); — (б) дакле: посматрати, видети; — (в) у пракси треба разликовати интуитивна средства од интуитивне методе. — 2) *Интуитивна метода*: (а) без ње нема правца рада, нема интуитивних средстава; — (б) она ради: очигледно, — (г) у њој се гледа; — распростире се на сву наставу; — (д) постојак у њој има нарочито одређену тачку. — 3) *Интуитивна средства*; она се састоје у томе: (а) да учине да се виде предмети о којима се говори, — (б) да дају деци могућности да их посматрају и да их се дотакну, — (в) да себи створе о њима тачну идеју, о њиховим облицима, и њиховим размерама; — (г) кад нема предмета да се тада изнесе слика, цртеж; — (д) једном речју да наставу учини стварном, — (ђ) и да тако, мало по мало, и постепено доводи до апстракције.

II — *Оправданост интуитивних средстава*. — А) Једно мишљење: 1) „Апстракција је опасност по школу; — 2) напредак у нашој настави не би могао бити одржан без припомоћи материјалних средстава.“

В) Шта треба детету. — 1) Дете хоће: (а) да види, да се дотакне, — (б) да позна како и за што код сваке ствари. — 2) Код детета: (а) меморија, расуђивање није тако развијени као у човека, — (б) уобразиља није сталожена, — (в) никако или нимало разборитости. — 3) Какви би били резултати: (а) ако би му се говорило о стварима које не познаје, — (б) а не би се учинило да их оно осети, — (в) не би било у стању да себи о њима створи тачну представу, — (г) самим тим учење ће му постати одвратним. — 4) Последица: (а) *треба*, у школи *прибећи интуитивним средствима*; — (б) и мати тако ради; — (в) она покаже какав предмет малом детету; — (г) она тај предмет у исто доба именује; — (д) потом учини да се осете његове особине, одлике, — (ђ) тек после тога уноси у дечји дух нове речи, — (е) и развија његову интелигенцију.

III — *С ким их употребљавати* — 1) Не са свима ученицима. — 2) Службени програм: „У свакој настави, учитељ: (а) да би почео, — (б) служи се опипљивим предметима, — (в) ставља дете пред конкретне ствари, — (г) потом, мало по мало, — (д) вежба га да се ослободи апстрактне идеје, — (ђ) да пореди, — (е) да генерализује, — (ж) да размишља, — (з) без помоћи материјалних примера.“ — 3) Дакле: (а) интуицијом ће се служити код сасвим мале деце; — (б) навикавање се из виших разреда, а тако исто и они из средњих. — (в) да се користе аналогјама, — (г) да стварају апстракције.

IV — *Како се употребљавају ова средства* — А) Поуке — 1) Више но и један други предмет траже употребу интуитивних средстава. — 2) Треба учинити: (а) да се предмет види, посматра, дотакне, — (б) да се испита у свима својим појединостима; — (в) ученици могу сами проверити тачност онога што каже учитељ. — 3) Сем овога: (а) тражити да ученици гласно учине своје опаске и примедбе; — (б) а питањима добро смишљеним и јасно постављеним, — (в) навести ученике да познаду особине и одлике предмета.

Б) Географија — 1) Употреба карата је неодољна: (а) показати на карти тачан положај, — (б) сваки пут кадгод се именује какав земљин облик. — 2) Сликама учинити: да дете не задржи само речи у глави. — 3) Прва географска знања треба да се стекну на земљишту: (а) изабрати у природи потребне облике; — (б) кад их случајно нема прибећи интуитивним средствима.

В) Писање и цртање — 1) Учинити да деца виде: (а) на црној табли, — (б) како се пише ово или оно слово. — 2) Цртање каквог предмета: (а) је детаљисано, објашњено на табли; — (б) сам је предмет стављен пред ученичке очи.

Г) Елементи науке — Показати: (а) биљке, минерале, — примерке свих врста; — (б) слике, које представљају предмете, о којима се говори.

Д) Рачун — 1) Први елементи треба да буду изучени: (а) не са бројевима, — већ на материјалним предметима (дрвца, кугле, рачунаљка). — 2) Метарски систем: (а) мере, — (б) тегови, — (в) зидне слике.

Ђ) Историја — 1) Учинити да ученик осети: (а) историју прошлих времена, — (б) историјским сликама, — (в) гравурама, — сликама, — портретима. — 2) Но у вишим разредима: (а) потребно је јасно излагање, интересантне појединости, — одабрана лектира, — (б) што ће бити довољно да пробуди и задржи пажњу, — (в) и да тако учини наставу привлачном.

Е) Матерњи језик — 1) Не треба пред очи ученичке износити нибакав предмет; — 2) већ: (а) изучавати граматику у самом језику (пример пре правила), — (б) упутити дете да разуме шта му ваља

радiti, — (в) пре но што би му се рекло. — 3) Лектира и диктати: (а) треба да су праћени објашњењима, — (б) покадшто сликама, — (в) дакле интуитивним средствима.

V *Закључак* — 1) Интуитивна настава има нарочито за циљ да избегава апстракцију, на што је врло тешко навикнути младо дете. — 2) У колико дете расте, у колико му се подобности развијају, важно је: (а) не злоупотребљавати према њему интуитивна средства, — (б) навикавати га да расуђује, да пореди, да резонује.

Мислите ли да су деца по природи лажљива? Којим би сте средствима сузбили ову ману?

Разрађен план

I — *Увод у предмет* — 1) Лаж: (а) Реч треба да послужи човеку да изрази оно што осећа, оно што мисли, оно што хоће, — (б) прикривати своја осећања, своје мисли, своју вољу, значи *лагати*; — (в) уопште лагати значи тврдити нешто што знамо да је неистинито, да је лажно. — 3) Њезине незоде: (а) лажов чини грех и према самом себи; — (в) „Лажљивца никад не слушају на ма и истину говорио“; — (г) свако окреће главу од њега; — (д) сви га презиру; — (ђ) частан човек никад не лаже.

II — *Да ли су деца по природи лажљива?* — 1) Тешко је ово питање одједном пресећи — 2) Психолози и моралисте нису у овом погледу сагласни. — 3) Што је извесно лежи у оном факту да је лаж много чешћа код деце него ли код одраслих. — 4) Често: (а) уобразиља детиња гони га да преувеличава; — (в) с најчвршћим убеђењем дете сматра за стварности спољашње слике којих нема у њему; — (в) да ли је то супротно искренности? — 5) Искреност: (а) опажа се зарана да је код детета природна; — (б) дете каже оно што зна, па чак и оно што мисли; — (в) свесно је рђавог поступка; — (г) плаши се да му се по лицу не прочита да му недостаје искренности. — 6) Погрешке а посебно лаж: (а) дете носи у себи клицу и добрих и рђавих нагона; — (б) дете лаже да би се спасло рђавих последица; — (в) дакле, овде лаж није урођена, унутрашња, већ потиче и долази једино да сакрије погрешке. — 7) Дете још лаже: (а) *из саможивости*, — (б) *из сујете*, — (в) *из зависти*, — (г) *из страха*; — (д) разни примери. — 8) Одговорност родитељска: (а) родитељи се разгаљују децим лукавствима; — (б) и они их сами проналазе, — (в) чине ситна варљива обећања, — (г) тако исто чине многобројне лажи. — 9) Одговорност школина: (а) рђави другарски примери; — (б) учитељ нема увек потребног такта (љутина кад је учињена каква погрешка, итд.)

www.unilib.rs — Средства да се сузбије лаж. — А) Превентивна средства — 1) Учитељ ће бити живи пример искрености. — 2) Увек ће држати своја обећања. — 3) Деца неће моћи подозревати да учитељ не говори истину или чак да је пристрасан: (а) нема претњи за кажњавање које неће бити; — (б) нема притворства да се што од детета добије; — (г) учинити да се разуме не лажући. — 5) Нарочиту пажњу обратити моралној настави. — 6) Обратити пажњу: (а) активну али дискретну, — (б) на децу, — (в) да би се предварила лаж. — 7) Нагонити дете да признаје: (а) избегавати злоупотребе; — (б) не треба да оно гледа у признању средство да измакне казни; — Б) Принудна средства — 1) Ова средства треба да су разнолика: (а) према деци, — (б) према природи лажи; — (в) често и сами савети могу бити довољни; — (г) примери: с плашљивом децом или с децом која имају нешто самољубља. — 2) Отказивање поверења учитељева према лажљивцима. — 3) Апсолутно поверење према ученицима који никад нису слагали. — 4) Изузетно се користити казнама које су одобрене законом.

IV — *Закључак* — 1) Учитељ ће објавити лажи рат до истраге: (а) никад неће уступити; — (б) то би значило да признаје своју немоћност; — (в) убедиће децу да он увек на њих утиче. — 2) Нарочито ће деловати благошћу и убедљивошћу: (а) казне ће учинити карактер раздражљивим; — (б) избегаваће да не вређа предузимљивост и честољубље ученичко.

Школска књижница. — Њезина корист. — Како може користити децјем васпитању? Какве услуге може учинити родитељима? Средства која треба учитељ да употреби.

Разрађен план

I — *Увод у предавање* — 1) Школска књижница је збирка књига: (а) брижљиво одабраних, — (б) прикупљених у школи, — (в) и оне су намењене за позајмљивање ученицима. — 2) Њезина двогуба корист: (а) она може користити ученицима; — (б) она може, у исто доба, учинити великих услуга родитељима.

II — *Она помаже децјем васпитању* — 1) Интелектуално васпитање — 1) Деца: (а) чији су писмени састави добро написани, — (б) чији је језик течан, правилан, — (в) то су она деца која се понајчешће користе школском књижницом. — 2) Ученици: (а) стичу знања, — (б) утврђују она која су већ пре тога стекли. — 3) Уче се: (а) да размишљају, — (б) да мисле, — (в) тим путем ствара се правилно расуђивање, — (г) развијају се интелектуалне подобности.

III — *Морално васпитање* — 1) Примери с којима се сусрећемо у књигама: (а) пријатељство, — (б) очева или братовљева љубав, — (в) оданост, — (г) хероизам, — (д) припомоћи ће да се развију моралне

подобности. — 2) Читање одабраних књига; (а) спречиће децу да не читају све што им дође до руку, — (б) новеле, подлиске, романи, — (в) у којима је морална страна често врло сумњива.

IV — *Књижница може користити родитељима* — 1) Школска књижница може: (а) захваљујући деци, — (б) користити родитељима. — 2) Књиге: (а) које деца позајме из књижнице, — (б) моћи ће бити читане у породици. — (в) шириће добре идеје о многим практичним питањима, — о игрици, — о наукама, — о моралу, и т. д.; — (г) моћи ће задржати оца код куће, — (д) спречавати врло честе изласке, — (ђ) спречити посећивање пивница. — 3) Последнице: (а) штедња, — (б) очување здравља, — (в) много веће благостање у кући.

V — *Средства која учитељ треба да употреби* — 1) Читање на глас одабраних ствари. — 2) Задржати се, стати кад су пажња, љубопитство пробуђени. — 3) Изазивати на тај начин да деца траже књиге. — 4) Позајмљивати оне које се чине најзгодније за читање. — 5) Указати на оне књиге, — или просто на она места, — која могу интересовати родитеље. — 6) Позајмљивање књига може бити врло zgodно средство за награђивање или за казну. — 7) Тражити од ученика да испричају садржину прочитаних књига: (а) нарочито да то буде гласно, — (б) увек што краће.

VI — *Закључак* — 1) Школска књижница: (а) зарад услуга које може учинити ученицима каогод и родитељима, — (б) треба у школској згради да заузима важно место. — 2) Учитељ нека се никад не плаши да ће и сувише радити на њезину развијању и допуњавању: (а) она ће му припомоћи да му посао буде лакши. — (б) учиниће да се и дисциплина лакше одржава.

ИСПИТИВАЊЕ МОРАЛНОГА РАЗВИЋА У ДЕЦЕ

Питање о моралном васпитању омладине све се више истиче у данашње доба, ради педагошког расправљања. Родитељи и педагози занимају се јако проблемима, који се тичу моралног васпитања. То је стога, што се све више увиђа велики значај моралнога развића омладине за доцнији живот појединаца, као и за снагу и способност целог народа.

Да бисмо у етичко-педагошким питањима поузданије одлучивали, потребно је да се она не решавају на основу личног нахођења и индивидуалног педагошког искуства, већ путем брижљивих, научних истраживања о даноме предмету. Научно треба испитати морално развиће омладине, као и природу моралних захтева и правила. Етичко васпитање омладине може се само тада поуздано удесити, кад доби-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јемо темељан поглед на ток моралног развића дечјега, на поступно растење моралне зрелости у младога човека, на ток развића његове моралне увиђавности, његових етичких осећања и формалних особина вољних, потребних за морално делање.

Ми имамо, истина, опширну психологију дечјега доба, стекли смо погледе на опште духовно развиће младога човека, ми познајемо развиће његова језика, његових представа, његова напћења, па и главније ствари о његову осећању и вољи, али познавање развића његове моралне природе и етичких способности тек је у повоју. Истина је да од појаве Русовљева „Емила“ (1762 г.) у средишту педагогике стоји захтев: да схватимо дете у његовим особинама; сви педагошки проблеми морају полазити од темељног схватања детета, његових особености, његова тока развића, његова индивидуалитета и личности. Али ма да имамо овај појам и овај захтев о познавању детета више од једнога столећа, ипак је наше разумевање моралног живота дечјега слабо напредовало.

Велику празнину у нашем знању о дечјој природи и његову етичку развићу тежи да попуни истраживање наших дана. Тек са области етичког испитивања младости бациће се нова светлост на морално васпитање.

Етичко развиће младога човека састоји се уопште у чињеници, да је морално расуђивање, осећање и делање у деце неко време посве различито од тих појава у одраслих, и да се тек најлак изгуби ова разлика, тако да се приближи моралном животу одраслих. Ми морамо уознати моралну особеност омладине у свима њеним фазама развића. То је основни проблем нашег етичког испитивања младости.

У пракси васпитања ми немамо посла са апстрактним дететом, већ са моралним индивидуалитетима и личностима, са децом која одрасту под са свим различитим моралним утицајима. Ми знамо уопште да је дете неко време (од прилике до 13. године), са ретким изузецима, тако рећи производ своје околине. Упоредимо занемарено сиротињско дете са брижљиво очуваним дететом имућне породице. Каква разлика у току моралног развића! Због ванредно лепог утицаја спољашњих животних прилика на дете, мора се испитивати морално развиће под нормалним и под ненормалним околностима. Чињенице показују да имамо два различита типа моралног развића: нормални ток моралног развића под релативно идеалним околностима и спречени или аномални ток, под утицајем неповољног социјалног положаја.

Морално развиће детета је даље зависно од његовог општег духовног развића. Морално схватање, морално увиђање, правилно схватање моралних закона уопште је тек могућно, кад је општа интелигенција дечја достигла извесну зрелост. Морална осећања, као поштовање других људи или несебичну симпатију може дете имати тек тада,

кад је њихов општи осећајни живот достигао извесан степен развића. Стога наравно претпоставља познавање етичког развића децјега познавање његовог општег духовног развића, и педагошки етичар мора бити начисто са овим односима или корелацијама између општег духовног и моралног развића, ако хоће да схвати етичку природу у деце.

То исто важи и о телесном развићу детета. Општа децја психологија показује нам, да физички живот детета веома снажно задира у његово духовно развиће. Привидно незнатни поремећаји телесни, као сметње у дисању на нос (aproxexia nasalis), малокрвност, недовољна исхрана, последице акутних болести и т. д. могу већ јако да ометају пажњу и вољу децју; такви поремећаји редовно утичу и на морални живот. Трајни телесни болови доносе собом тешка нерасположења целог душевног живота, а тим штетно утичу и на морални живот, јер овај црпи своју праву снагу код детета из осећајног живота. У доба пубертета виђамо, како извесна врста физичких промена дубоко засецају у душевност и вољу децју; отуда истиче задаћа за етичара васпитања: да себи разјасни односе између тока телесног развића и еволуције моралног живота децјега. Другим речима, наука о моралном развићу омладине била би врло непоуздана, кад не би надовезивала на испитивање општег духовног и телесног развића младости. То би биле, укратко, задаће науке о етичком развићу.

Да бисмо задовољили ову опсежну задаћу научне етике младости, које нам методе стоје на расположењу? Уопште, ове методе могу се поделити на две групе. Најпре можемо пренети опште методе испитивања младости, које су израђене у данашњој децјој психологији, са малим изменама, и на испитивање моралног развића омладинаца; ну затим имамо и нарочитих метода, које су разрађене за испитивање етичког развића омладинаца. Навешћемо главније тачке оба ова пута испитивања.

Најстарија метода испитивања младости беше преношење себе са пуно маште у доба детињства. Типски облик ове методе имамо код Русоа. Ну покрај свега великог утицаја, што га је „Емило“ имао на своје савременике, може се доказати, да Русо никад није озбиљније посматрао децу. Ова метода је недовољна, јер је природа децја толико различита од природе одраслих људи, да реконструкција маштом мора доводити до погрешних резултата. Ова метода је пак посве неупотребљива за излагање моралног живота у деце, јер овај показује, између свих специфично децјих појава, највеће разлике према животу одраслих. Стога виђамо и у Русоа највеће омашке, кад говори о моралном васпитању омладине. Ну ипак не треба мислити, да се у испитивању младости можемо сасвим лишавати машинске реконструкције децјег душевног живота. Ако хоћемо да схватимо децје особе-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

ности, ми треба да се пренесемо у дечји дух; ова је метода само тада опасна, кад се примењује искључиво.

Даље нас води друга метода: прикупљање успомена на сопствено детињство. Кад се правилно употреби, ова метода може нас довести до ваљаног систематског обрађивања педагошких питања. Она је нарочито тамо умесна, где не можемо директним посматрањем да се приближимо дечјем душевном животу, дакле у питањима осећајности, моралних и религиозних осећања. Значајан пример о употреби ове методе дао нам је амерички професор Е. Д. Стербек. Он је замолио многа лица да му напишу своје успомене из доба преображаја. Изгледа да сваки човек пролази кроз такво доба преображаја, кад врши критику над религиозним и моралним погледима, који му се из детињства предају, кад доживљује дубоке потrese срца, кад његови религиозни и морални ауторитети почињу да се љуђају. Код већине људи пада ово доба у време пубертета, које стога чини особито важну периоду живота. Ова метода је веома погодна да се објасни на пр. утицај сексуалног обавештења за млађани дух, систематским сабирањем успомена на сопствено детињство.

Као трећа метода може се означити метода упоредне историје развића. Ова метода покушава да постави опште законе развића упоређењем духовног развића свих органских бића, нарочито животиња и људи, даље упоређењем развића деце у разних земаља и народа. Њу су нарочито примењивали амерички и енглески психолози, а у Немачкој К. Грос. Ну ова метода не може нам много користити у етичкој области јер нам не може дати позитивних знања о моралном развићу дечјем. Инак нам она даје важних резултата у сексуалном проблему; она нас упозорава на то, да је полно развиће човеково сасвим друга појава него у животиња. Код животиња је полно развиће чисто физички процес, т. ј. физичко сазревање полних органа и њихових функција; код човека иде оно напореда са дубоким, општим духовним и моралним променама. У доба пубертета појављују се наиме највеће и најопштије духовне и етичке промене у младих људи. Њихов душевни живот обогаћује се и удубљава се, њихова интелигенција и духовна самосталност буди се, њихова морална воља достиже сада свој пуни значај и своју најинтензивнију радљивост. Са сексуалним осећањима напореда се буде и естетични душевни покрети. Девојке почињу да певају песме и да обожавају; дечаци граде себи идеале и планове о будућности, машта ступа у појачану радљивост. Из свега излази, да је полни живот човечји кадар да се идеалнише и да се узвиси, да се може ставити у службу највиших идеалних задаћа животних.

Ова метода тежи да из чисто објективних чињеница гради закључке о моралноме развићу. Овим објективним путем испитивања иде

www.u
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

и четврта метода: прикупљање дечјих производа и радова. Ради испитивања општег духовног развића дечјег, ми прибирамо све могуће духовне и духовно-телесне производе дечје и гледамо да њиховом упоредном прерадом познамо у њима духовно напредовање дечје. Тако прибирамо дечје цртеже, дечја калуповања, дечја писма, писмене саставе, приче, песме, игре, у колико они показују карактер спонтане духовне радљивости дечје. Непосредна сврха ове методе је, истина, чисто психолошка, јер тежимо да утврдимо духовно напредовање у овим производима. Али и ова метода може задобити етичког значаја. У сваком духовном раду показују се и етички моменти; ми видимо у њима напредак у развићу формалних особина вољиних, које су неопходне за испуњавање етичких задаћа. У оваким радовима добивају израза: тачност, брижљивост, утанчаност извођења, доследност и истрајност, затим самокритика и самоконтрола, разумевање задаћа, што му их одрасли задају. Стога се могу ти производи скупљати с погледом на поступни напредак оних формалних особина вољиних. Тумачење етичких момената у свима овим дечјим производима биће поуздано тек тада, кад поједину децу посматрамо непосредно при њиховим радовима.

Пета метода, која је у ствари група од метода, води нас много непосредније детету. Амо се имају урачунати све ове методе, које се оснивају на директном посматрању деце. Ту разликујемо између посматрања у маси, које се простире на велики број младих особа и између појединачних посматрања, којима се прати развиће појединачног детета. Главна је питање овде, како ћемо доћи до систематског и тачног, научно употребљивог, директног посматрања омладинаца.

За то имамо на расположењу различите путеве. Једно од најстаријих помоћних средстава је метода упитних табака. Она се уопште састоји у томе, да се постави неколико питања о извесном проблему млађаног развића, на пр. о развићу симпатичних осећања. Ова се разилажу на једном упитном табаку великом броју заинтересованих лица, која на њих одговоре директним посматрањем, па се онда статистички обраде од стране приређивача. Ова метода је највише употребљена у Здруженим Државама Сев. Америке. У Немачкој је употребљено по препоруци К. Гроса, наставник Бек у Тибингену, проучавајући развиће сажаљења у деце.

Ова метода је нарочито важна за етичке сврхе, јер се њом може организовати испитивање наравственог живота дечјег. Велики број посматрача прикупиће опширнију етичку грађу за посматрање, него поједини испитивачи; тек заједничким радом многих људи може се задобити већа количина етичких опажања. Ако хоћемо да изведемо опште етичке законе развића, морамо располагати врло многобројним етичким проматрањима.

Други један пут за научно, тачно и директно посматрање омладине јесте метода дневника, Она се састоји у томе, што се води дневник о моралном развићу једнога или више деце од почетка до краја, т. ј. до њихове моралне зрелости. При том се нарочито забележе све изјаве њихових моралних осећајних покрета, сви етички расутци и сва дела, о којима се може нагађати, да су потекла из етичких побуда. Такав дневник може нам једино дати истински поглед на развитак моралног увиђања и на опште етичко сазревање неке младе личности. При том се мора водити рачуна о статистици појављивања и статистици учестаности. Прва утврђује, кад се код детета први пут појављују извесна морална осећања, расућивања, побуде, поступци, на пр. кад се први пут јављају изјаве симпатије, или први расутци о одобравању или негодовању према поступцима других људи. Статистика учестаности има затим да утврди, колико се пута понавља извесна врста моралног поступка, пошто се једанпут већ појавила у животу детета. Ова врста опажања пружа родитељима веома благодарно поље систематског и брижљивог посматрања.

У директно посматрање омладине убраја се даље и вођење књиге личности у школи, које су иначе предлагане пре пола века, а у многим школама се већ изводе. Ове књиге личности могу узети на себе веома важну задаћу за наше етичке сврхе, паиме, да докажу односе или корелацију између духовног успеха ученика и њихова етичког развитака. Наставници би могли нарочито два проблема да обраде. Прво, какав је однос између интелигенције и обдарености просечно према моралном развитаку. При том се јављају ова питања: Да ли су интелигентнији ученици просечно и морално надмоћнији? Да ли су духовно самостална деца у моралном погледу у опасности, или се она показују и у моралној области као самостална, нарочито према сугестивним утицајима неморалне врсте од стране заостале деце? С друге стране настаје питање: Да ли су можда глупа деца нарочито у опасности у моралном погледу? Затим треба да се утврди паралелитет између школског успеха ученичког и моралног укупног утиска његове личности. Нарочито су од велике важности редовне забелешке о односима између школских успеха с једне стране и понашања према учитељима и друговима, истоцима од школе и казнама с друге стране.

Затим можемо на шестом месту навести праве статистичке методе. Под статистичким методама у ужем смислу разумем оне, које се занимају прибирањем спољашњих одношаја, последица и узредних појава моралног живота, а чији се резултати не могу здобити непосредним посматрањем омладине. Ја узимам овде појам у смислу статистичке збирке.

Донета постоји морална статистика етичког развића дечјег. Статистика нам тек даје могућности да упоредимо нормално и ненормално морално развиће омладине. Најважнија задаћа моралне статистике

детета јесте, да познамо велике силе што образују вољу у етичком животу деце. У ове силе спада, наравно, пре свега школа, а нарочито школски рад, који се појављује у школском успеху. Статистика Витхефта, који је у Хамбургу испитивао 13500 деце, показује уопште, да школски успеси имају претежан значај за цео морални живот ученика. То нам доказује истину: да сваки успех или неуспех у школи на интелектуалном пољу уједно је од значаја за морални живот учеников. Из оваких статистика потврђује се чињеница, коју знамо и из директног опажања: да најбитније силе што образују вољу у ученика леже у самој раду; не у „душевном градиву“ по Хербарту и Цилеру, већ у облику рада, у његовом успеху, његовој подешености према снагама ученика. Најгоре је што се може десити ученику у моралном погледу, кад се навикне на неуспехе у својој раду. То одузима ученику самопоштовање, уништи му поштовање према школском раду, његово поверење према наставнику, начини га пре времена моралним циником.

Сличну задаћу има и статистика моралних грешења ученика за време школовања. Она нам допушта поглед у неморално развиће детета, она нам показује негативно морално развиће. Она се може извести на основи школских казна. Такву статистику школских казна објавно је у новије време проф. Камзис.

У силе што образују вољу детињу за време детињства спадају пре свега сви одношаји, који се тичу спољашњег стања децега живота. Из овога проистичу најважнији чиниоци, који образују вољу у добром или рђавом смислу, јер се дете мора сматрати управо као производ своје околине. Ретко кад може се дете пре 14. године развити у независну духовну и моралну особу. Стога је веома важно, да се изведе упоредна статистика свих моралних симптома, приметних у школи, као на пр. понашање, казне, изостанци од школе, као и домаћих прилика, у којима омладина живи и расте. Затим ваља водити упоредну статистику између домаћих прилика ученика и судског кажњавања. Најзад морамо прикупљати опажања о утицају што га слободно време, доколица ученичка врши на њихов морални живот. Мојманово је мишљење, да је неизмерна штета данашњег нашег васпитања, што ми довољно не посматрамо и не надзирамо слободно време учениково, оно време што га ученик проводи ван школског надзора. А тада се баш нарочито јављају они незвани саучасници васпитања, који за неколико часова униште моралне утицаје дугогодишњег озбиљног рада. Педагогика, која би што пре решила проблем ученичке доколице, стекла би за омладину већу моралну заслугу, него сви писци моралних поука за омладину и друге белетристично-педагошке књижевности. На овом пољу лежи озбиљна задаћа етичке педагогике: она има да утврди суштину и моћ свих оних негативних моралних утицаја, који леже изван школе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

Ну најуспешнија метода је за испитивање моралног живота деце — експеримент, као што је и на свима другим областима испитивања младости. Само је питање, да ли је могућно експериментално истраживање етичког развића младога човека? Као што је познато, психолошки експеримент је при своме постанку наишао на велико противљење, и више пута је оглашен као немогућан, нарочито од оних професора, који никад нису покушали да експериментишу. Та иста судба десила се експерименту из деце психологија. Шта више, и један од вођа експерименталне психологије, В. Вунт, држао је спочетка да је психолошко-експериментална метода немогућна или сувише ограничена на пољу духовног живота деце. Ну стварност је показала, да је експеримент на пољу деце психологије пребрдио све сумње Вунтове, као што је он сам у младости прешао преко свих теоријских мерака Целерових против општег психолошког експеримента. Данас знамо да су деца за извођење експеримента много подеснија него ли одрасли, јер се подвргавају простије и без примеса расуђивања и прерасуда задацима, постављеним од експериментатора. Сем тога има много експеримента, при којима се не узима у обзир разумевање задатке експериментатора. Кад овај на пр. на поворођенчету утврђује, да ли оно реагује на горак или сладак укус, онда ту није ни мало потребно разумевање намера експериментатора.

Експериментима могу се задобити резултати, који су у етичком погледу важњи. Тако је с једне стране могућно, да се општи психолошки експеримент примени на чињенице моралног живота. С друге стране чисто психолошки експерименти дају кадшто погледе на чињенице свести што су непосредно или посредно од етичког значаја. Кад на пр. утврдимо, да деца у извесним годинама свога развића још не могу да праве разлику између сећања на стварне доживљаје и маштиних додатака, којима их украшују, онда нам то отвара поглед на постанак лажи. Ми можемо тако утврдити да на пр. деце лажи за дуго не заслужују име лажи, јер им недостаје намера да изокрену истину и да обману, као и увиђање етичког замашаја и последица лажи.

Ну ми можемо да градим и директне етичке експерименте са децом. Ми имамо средстава и метода за непосредно испитивање моралног развића и моралног живота деце. Ове директне етичке методе истраживања су делимично само измене већ познатих метода деце психологије, делимично се употребљавају само за морална питања. Директно испитивање етичког развића има поглавито да обухвати развиће етичких осећања и етичких расудака, етичког увиђања, етичког разумевања у омладине. Тако се може н. пр. познато испитивање о деци идеалима ставити у службу етичких питања. Деца бирају своје узорне и угледе по извесним њиховим особинама, а из тога може се задобити поглед на развиће разумевања за етичке особине човече.

Затим се може ово испитивање специјализовати питањем: „Ко је твој наравствени узор и зашто?“ Наравно да се детету мора претходно објаснити појам наравственог узора. Као допуна дошло би узгредно питање: „Ко је твој узор у добру, а кога сматраш ти као нарочито opak пример неваљалства, зла?“ И овде се мора питањем „зашто?“ распитати за разлоге, јер баш ови разлози откривају нам чињенице етичког расуђивања у деце.

Сличну важност могу имати и позната истраживања о пријатељствима деце, нарочито, кад се и овде постави посебно питање: „Кога називаш ти својим најмилијим пријатељем, помишљајући при том на добре или лоше особине твојих другова?“

Веома поучно може бити и расуђивање о моралним и неморалним причама. Ту се могу корисно употребити искуства психијатора са методом т. зв. измишљених примера (*exempla ficta*). Деци разних година причају се приче, које садрже просте или замршене случајеве моралних или неморалних поступака, који су врло блиски децем животу; тако на пр. случајеви лагања, претеривања, лажи по невољи, крађа нађених ствари, несебичности делања, или пак саможивости, затим важни случајеви о кажњавању, награђивању и сл. При том свагда тражимо од деце, да нам понова испричају причу и да нам кажу свој суд. У препричавању већ се кадшто испољава недостатак у разумевању етичке језгре, и с тим и недостатак етичког увиђања; расуђивање пак показује нам карактер децега расутка о вредностима у етичкој области. Ту је врло важан и начин питања. При питању зашто? мора се на пр. млађој деци још рећи; „Да ли би у истој прилици то исто радио, и зашто?“ Врло је поучно да исту причу процењују деца разних година. Затим се може применити метода, којом утврђујемо спонтани етички расутак у омладине. То је могућно, кад удесимо да деца сама измишљају неку моралну причу. За то је подесна тема: „Шта си ти у своје животу једном нарочито добро учинио?“ При том се мора нарочито истаћи оно, што деца по своје рођеном, спонтаном суду сматрају као особито добро или зло.

На основу свих оваких истраживања задобићемо поступно укупну слику о напредном наравственом развићу младога човека, о важности разних сила што образују вољу, о великој разлици између нормалног тока моралног развића и развића под нарочито неповољним условима животним, о односима између општега развића, интелигенције, осећања и вољних особина према моралноме развићу, и тек тиме ћемо стећи поуздану основу за решење етичких васпитних проблема. Али при томе морамо свагда имати у виду и нарочиту природу наравствених захтева и моралних поука, ако хоћемо из тока развића омладине да изведемо правила и прописе за морално васпитање.

(По др. Е. Мојману).

Петар М. Илић.

ШКОЛСКО И КУЛТУРНО КРЕТАЊЕ У СРПСТВУ, СЛОВЕНСТВУ И СТРАНОМ СВЕТУ

МАНХАЈМСКА ШКОЛА

Последњих десетину година у свима педагошким часописима често се помиње манхајмска школа, као нека нова врста основних школа, са парочитим унутарњим и спољашњим уређењем. За уређење манхајмске школе до сад су се повољно изразили не само најугледнији савремени педагошки и психолошки писци, као: Наторп, Рајн, Кершенштајнер, Циен, Мојман, Вунт и други, него и отворено стали на њену страну. Зато је потребно и ми да се упознамо са уређењем ове нове школе.

Са резултатима данашњих школа скоро нико није потпуно задовољан, — ни родитељи, ни наставници, ни државна управа. Тако је скоро у свима државама, а не само код нас. Са свију страна чују се прекори за недовољан успех у науци, па чак и од многих ученика, који кажу да је школа касарнски завод, који им руинира тело и душу! Основне школе не дају довољно писмене ђака. По средњим школама понавља разреде и испите преко половине ђака. Бацају се скоро свуда већином бледи и крхави. Ни понашање им није како треба.

Сва кривица и одговорност за ово — по мишљењу Јанка и оних који ствари површио цене — разуме се, пада на наставнике. Али озбиљан испитивач, који би се решио да испита и објасни ове школске аномалије, дошао би до закључка: *да узроке за слаб успех и распуштен живот ђака не треба тражити код наставника, него првенствено у спољашњем и унутрашњем уређењу школа.* Тек кад се пође од резултата које су дале дечја психологија, експериментална педагогика и школска хигијена, види се на каквим је погрешним основима постављена наша данашња испитна система.

Истражујући узроке данашњег стања у школама у намери: да се избегне од свију ово омрзнуто понављање, педагози су наишли на *проблем за испитивање ученичке способности, — дечје индивидуалности.* На конференцијама стручних људи, у књигама и часописима, пронађена су већ средства и начини за испитивање дечје индивидуалности. Али штета је што су томе на суочет изашле само неке државне управе. Тек испитивањем индивидуалне способности свију ученика, створиће се могућност да сваки ученик напредује у науци по својим моћима. Али *овај принцип индивидуалности у настави, неодложно захтева психолошко груписање ученика према њиховој интелигенцији и способности за схватање, на даровите, нормално способне, малоспособне, малоумне и идноте.* Ово инди-

видуалисање у настави створило је ново школско уређење, познато под именом: манхајмска система, која садржи нормалне и спомоћне школе. Да ли ће ово ново школско уређење дати повољније земљиште за општи напредак у настави, и да нестане овог незадовољства са школом, видећемо из детаљнијег уређења и резултата манхајмске и њој сличних школа.

*

Постанак манхајмске школе — Пре 20 година, у неким германским провинцијама, понављање ученика било је задало врло велику бригу школским уривама. У основним школама у Германији има по 8 (resp. 7) разреда. У граду Манхајму нису могли да достигну до последњег разреда $\frac{1}{5}$ ђака од 1877. до 1887 год., а $\frac{2}{3}$ од 1887. до 1895. год., од свију ученика који су заједно ступили у школу. Само $\frac{1}{3}$ од ученика у овом другом случају могла је да доврши виши курс народне школе. 1895. год. наређено је Д-ру Сикингеру школском саветнику у Манхајму, да пропише нову школску уредбу. Он се врло брижљиво старао да отклони све узроке ове школске аномалије, која је спутавала народно образовање. У специјално написаном спису под насловом: „Поводом игтања о организацији народне школе у Манхајму“ (1899 год.) Д-р Сикингер, објашњавајући овај чудновати појав, констатовоао је:

- 1) да је основна школа поставила себи велики задатак,
- 2) да су разреди били препуни с многим ученицима, и да, услед тога, правилан методичан рад није био могућ.
- 3) да због велике разлике између појединих ученика, учитељи нису могли добро да оцене успехе и прилежање њихово.
- 4) да није могло да се добро контролише уредно похођење школе, а прелазак из разреда у разред вршен је врло произвољно.

И нема сумње да је највеће зло било што је дечја индивидуалност била потпуно занемарена. Настава није била уређена према дечјим способностима. Желећи да уреди рационално народно образовање, д-р Сикингер напустио је да заведе *нови школски систем на принципу индивидуалности при обучавању. Тако постаде манхајмско школско уређење, које наређује: да се сваком ђаку, како способном тако и интелектуално слабом, даде њима одговарајућа, индивидуална, особна, потребна припрема и образовање. Не формална једнакост у образовању, него справедљивост, треба да чини базис сваке добре школске уредбе. По успеху слаби ученици, који нису у стању да прате заједничко учење, треба да се поставе у много повољније услове, који ће им олакшати њихово индивидуално развиће. Но како да се помогне тим слабим ученицима, који понављају разреде, губе једну, две, па можда и три године? — Да би решио то питање, д-р Сикингер је скупио све репетенте из паралелних разреда у специјална одељења, и наредно да се с њима обучавање врши при далеко повољнијим условима.*

Тако, према овим његовим наредбама:

1.) *Саобразно прописима хигијене душевних радња* руковоаци ових одељења су највештији, искусни учитељи; одељења ће имати помало ђака; правиће се индивидуалне карактеристике, наставно градиво свију предмета свешће се до минимума; сав васпитни посао поставиће се на реалну базу ићи ће лаганим темпом;

2.) *Саобразно хигијени физичког развића*, слаби ученици храниће се двапут преко дана; забављаће се поглавито у игри и вежбању на отво-

реном пољу; водиле се често на купање; узимаће учешћа у излетима и летњим колонцијама и т. д.

Уређење манхајмске школе — Сем обичног класифицирања ученика према узрасту у разреде од I до VIII, д-р Сикингер поставља и друго — *према индивидуалној разлици способности* васпитаника да схватају предавања. Школа треба да даје детету знања према његовим способностима и развиту. Према овој новој подели, паралелно су биле заведене 3 врсте школе:

I. *Главна нормална школа* са осмо-годишњим курсом (разреда) за способне, нормално интелигентне ученике, који у току 8 година редовно прелазе у старије разреде с успехом.

II. *Припремна школа*, са 7. 6. и 5. годишњим курсом за малоспособне и ослабеле ученике, који због домаћих узрока или болести нередовно напредују у науци.

III *Помоћне школе* са четворо-годишњим курсом за слабоумне, душевно заостале (Imbezillen) стално болешљиве, који су неспособни да суделују у систематском учењу.

Од ученика који ступе у I раз. главне нормалне школе сви ученици неће прећи у II раз., јер на крају те прве године сви они подвргнуће се брижљивом прегледу (оцени). Од нормално развијених, који прелазе у II раз., одвајају се слаби ученици, који се после деле овако: Они који су заостали у науци због спољашњих узрока, преводе се у I раз. припремне школе; други пак на којима су се показали знаци јавне слабоумности, превешће се у I раз. помоћне школе, или ако је потребно чак *и у приуготовни курс за помоћну школу*. Из овог приуготовног курса на крају године, савршено неспособни (тупи) ученици шаљу се *у завод за идиоте*, а припремљени за систематско учење враћају се у помоћну школу, чији разреди имају помало ђака, и чије се образовање сматра за завршено после четврте године.

Битну реформу у манхајмском школском уређењу чини ова средња припремна, школа, чији је главни задатак: да ојача психо-физичко развиће оних ученика, који су због домаћих узрока или болести остали били да понављају у нормалној школи. Дакле из ове прве (нормалне) школе, на крају сваке школске године одвајају се слаби ђаци и преводе у паралелне разреде припремне школе, помоћу које је, на тај начин, **потпуно избегнуто понављање**.

Дакле предности ове средње припремне школе су очевидна:

1.) Она чини да *ниједан ученик не остаје да понавља*, јер они ученици који учење схватају добро, сваке године прелазе у старије разреде главне (нормалне) школе, а заостали преводе се у следећу старији разред средње (припремне) школе.

2.) Број ђака у сваком разреду ове школе је знатно смањен, да би учитељи имали кад да обрате пажњу на поједине ученике.

3.) Наставни програм је смањен до минимума и обрада наставног градива врши се развојном методом — аналитички и у дијалогском облику.

4.) Одређени искусни учитељи (првенствено по жељи) изучавају индивидуалне разлике и састављају психо-физичке карактеристике, према којима се удешава и учевно-васпитна радња.

5.) Ствара се велика равнотежа између физичког и душевног рада код ученика, који се стављају у повољне хигијенске услове. На тај начин даје се могућност многим ученицима да ојачају своје психо-физичко развиће и да прелазе редовно у старије разреде главне школе. А за оне пак

ученике, који по свршетку IV или V раз. pomoćne škole, покажу да не могу учiti у нормалној школи, удешени су завршни V, VI resp VII раз. са чисто практичним карактером.

*

Суд стручњака о манхајмској школи — Педагошки свет дознао је за ово уређење школе тек на првом конгресу за школску хигијену у Луксембургу 1904. год., где је д-р Сикингер оширно реферисао о овом новом школском систему, и трудио се свим силама да задобије конгресисте на своју страну. И они су збиља једногласно одобрили овај принцип психолошког груписања ученика. Осим написаних брошура за расправљање овог питања, д-р Сикингер позиват је у многе градове да држи предавања о његовој школској системи. Овај у цришком кантону (у Швајцарској) да уведе ово ново школско уређење (1905. год.) дао је победа, те су, после године дана, учинили то исто и германски градови: Шарлотенбург, Шемниц, Баден, Лајпциг, Вон, Хамбург и др. У скоро за тим узеше у расправљање ово питања и разна учитељска удружења. Ова идеја груписања ученика према њиховој индивидуалној разлици заинтересовала је не само педагоге, него и политичаре. У почетку је речено да су се за ово школско уређење изразили и сви најчувенији педагози и психолози. Међу противницима ове нове школске организације, не налази се ниједна угледна педагошка величина.

И ако се школске власти још нису решиле да уведе ову предложену уредбу школе, онај принцип индивидуализма у настави, све више овлађује умовима оних, који стоје близу до уређења школских послова. Гласирање ученика на даровите, мало способне и слабоумне јесу данас важне теме на дневном реду педагошких зборова и конференција. Под утицајем овог модерног школског покрета, и први немачки конгрес за школску реформу, одржан у мес. октобру пр. год., у Дрезди, приликом хигијенске изложбе, ставио је у свој дневни ред на другом месту: *проблем за исцртавање ученичке интелигентности*. Пошто је путем штампе објављено да ће референти по овој теми бити В. Шчерн и Е. Мојман, најбољи дечји психолози, многи су дошли у Дрезду да суделују на конгресу за школску реформу. Да чују речи ових представника модерне психологије и педагогике беше жеља многих педагога.

Професор Шчерн објаснио је шта је то интелигентност, истакао је значај изучавања дечје индивидуалности; *научно доказао потребу психолошког груписања ученика, у погледу њихове моћи схватања, и доказао како могу да се испитају ове моћи.*

Врло популарно и тачно професор Мојман објаснио је методе за испитивање ученичке интелигентности, *са разрешењем проблема за који је везана манхајмска школска система.*

Жива дебата поводом овога питања изазвала је код конгресиста час жива одобравања, час мучна колебања, која су расла и опадала према темпераменту и аргументацији говорника за и против пове школске системе. Многи су излагали и своја лична непосредна посматрања и опажања. Једна мала група конгресиста, на послетку изјасни се против ове манхајмске поделе школе, из ових разлога:

- 1.) Подела ученика по њиховој способности конзеквентно води ка појединачном обучавању, што ће рећи ка затварању школа.
- 2.) Ради социјалног упоређења и сагласности не треба да се напушта учење у школском друштву — заједници.

3.) Подела на нормалну децу и груписање њихово према индивидуалној разлици у 2—3 категорије, чини да поједини ученици искористе време и пажњу, одређене за заједничко обучавање.

4.) Нова, школска система не би могла ни да више развије дарове појединих ученика, бити да их довољно припреми за социјалне задаће у животу.

Ласно је увидети ове слабе наводе против манхајмске школске уредбе:

1.) Која тражи да се води рачуна о радној способности васпитаника.

2.) Поклања нарочиту бригу на слабо способне васпитанике.

3.) Избегава понављање разреда и даје могућности заосталим и слабим у успеху да заокругле своје образовање.

4.) Даје могућности даровитима да појачају у извесном правцу неку показану способност.

5.) Наређује да се ради с мало ђака у разреду, да би се дала могућност учитељу да прати и саставља индивидуалне карактеристике ученика.

6.) Смањава наставно градиво, а повећава школско време и заводи обучавање на принципу рада и активитета.

7.) Постаља равнотежу између физичког и умног рада, и

8.) Ствара повољније хигијенске услове за телесно ојачавање ђака.

На основу саопштених непосредних опажања и већ испитаних повољних резултата у градовима, где је била уведена горња школска уредба, *конгрес, усвајајући принципи индивидуализације у настави, препоручује школским управама да се постарају за увођење ове манхајмске школске системе, па било без одступања од њене основне уредбе или с неким одступањем.*

Манхајмски систем школовања јавља се као први научни педагошки покушај да се разреши тешка задаћа савременог школског васпитања. Она говори не само о томе како да се предаје у данашње време, но *зашто* и *шта*, дајући значај не толико количини извршеног посла, колико способности за рад.

*

Реформна школа у Шарлотенбургу — Од свију германских градова Шарлотенбург је био први, који је своје школе реформисао у напредном духу, угледајући се на град Манхајм. Његова општинска управа троши огромне суме на школске потребе. Реформу школе у Шарлотенбургу извршио је њен школски саветник д-р Најферт.

И у уредбу ове школе унесен је принцип манхајмске школске системе — према индивидуалној разлици ученика — али ипак у неколико оригинално подешен према месним социјалним потребама. И овде су школе подељене у 3 категорије: нормалну, помоћну и горску. Нормална школа је слична оној у Манхајму, има 7 разреда.

Помоћна школа — је за ограничене, душевно заостале, али ипак способне за развиће. Њихова је задаћа да будући заснале душевне способности и одстрањујући телесне недостатке — ојачавају психо-физичко развиће ученика тако, да могу прећи у нормалну школу, или да се припреме за практични живот. Оне се називају помоћне с тога, што им је циљ: да дају помоћ оним ученицима који, услед душевних или телесних недостатака, не могу да прате с успехом редовно учење у нормалној школи. Ове школе стоје у вези са нормалном школом и чине једну васпитну систему.

Ко год зна колико слаби ђаци сметају добрим ђацима задржавајући их у учењу, и колико они због тога, задају наставницима једа и посла, радо ће поздравити ову систему школовања. По данашњем систему школо-

вања у основну школу ступају слабоумна, нормално развијена и даровита деца заједно. Имајући пред очима велики број ђака у разреду, и прописани програм који треба да сврши, учитељ не може да води довољно бригу о децјој индивидуалности, те они слабоумни морају далеко заостати и понављати. Или, ако се њима поклони потребна пажња, напушта се већи број оних средњих и даровитих ђака.

Горске школе — По данашњем школском уређењу у школу ступају заједно и здрави и болешљиви — малокрвни, који пате од разних хроничних болести и т. д. Услед тога они не могу да прате учење као здрави, често заостају од школе, неповољном школском средином њихово слабо здравље још горе бива. Због свега тога и они често понављају, или напуштају школу. Да би и таквим ученицима помогао, д-р Најферт удесио је једно сигурно хигијенско средство — *отворене школе у шуми*. Прву такву школу отворио је 1904. год. за децу из основне школе, а 1910. год. и за ученике средњих школа.

На чистом ваздуху, са добром храном и честим купањем, ученици проведу у шуми пролеће, лето и јесен, забављајући се у игри, лаком раду и обучавајући се школским предметима. Дневни трошак сваког детета износи по 1 дин., од кога родитељи плаћају од 10 до 50 п. д. — према имовном стању. Разуме се да су наставно градиво и часова учења овде знатно смањени, и да је број ђака у разредима мали.

Ова идеја д-ра Најферта остварена је још у многим градовима, примајући свуда само оне ученике за које је вероватно да ће своје здравље поправити, а никако туберкулозне ни скрофулозне. Из лекарских извештаја види се да је прва горска школа дала врло повољне резултате и у здравственом и у васпитно-научном погледу. За то за Шарлотенбургом следују и друге градске општине у Германији.

За отварање оваке горске школе, за ученике средњих школа у Шарлотенбургу, дао је један просветни добротвор 66.250 дин.

*

Манхајмска школа у Шемницу — Мало час рекосмо да је и град Шемниц, један од најглавнијих фабричких градова у индустријској Саксонији — међу првима који су примили манхајмску систему школовања. Недавно је објављен званични извештај те школе за 1910—11. шк. годину, и из њега се виде ови резултати:

Било је у 6 окружних школа 25 паралелних разреда. Од 631 ђака било је 301 мушкарац и 330 девојчица. Према томе, у сваком разреду било је просечно по 25 ђака, а стварно их је било од 16 до 35 ђака.

На крају шк. године од свију њих прешло је у следећу паралелну разреде 301 ђак, т. ј. 57%, а у следеће разреде нормалне школе могло је бити преведено само 125 ђака, дакле 20%. Свршили су школу 66 ђака — 10% 80 њих нису могли прећи у следеће разреде, те су преведени у помоћну школу. Према томе, скоро 13% остало је да понавља разреде чак при манхајмском систему.

Ове цифре јасно потврђују да је овај систем тачно удешен према способностима ученика, и делећи их на 3 паралелне групе даје могућности свакоме да се развије према својим моћима.

*

Шта треба ми да радимо у овој ствари? — Истина, лепо је, и паметно је, користити се туђим искуством, али ипак не морамо ми чекати

дотле да то постане стара ствар: а нарочито кад је већ опробана десетину година и кад су се показали повољни резултати, бар бољи од данашњег система школовања.

По мом немеродавном мишљењу ми би могли и требали да урадимо ово:

1.) Како се принципи манхајмског система школовања оснива погледито на разлици индивидуалних умних способних (интелекта) код ђака, то треба прво упознати учитеље са методом за то изучавање ученика. А то се може постићи предавањем у учитељским школама, или да се отвори један феријални нарочити курс на нашем универзитету, где би професор педагогичје упознао наставнике са тим методом.

2.) Да се привремено ова система опроба у нашим већим градовима, где би се отвориле макар само оне *средње припремне школе*, узимајући слабе ђаке из 2—3 оближње школе, ако би их било мало. Користи од тога јесу оне што је и циљ овог система: да се избегне понављање и да се поправи квалитет наставе, делећи ђаке по способности, и удешавајући нарочити програм према њиховим способностима. А ради потпуности овог система требало би отворити и по једну помоћну школу (у целој вароши) за телесно и душевно неразвијене ученике. Сви ми наставници врло добро знамо колико слаби ђаци сметају добрим ђацима у напретку у настави; и докле би се са овима дотерало, да се због слабих ђака не задржавају.

Превоо Ђ. С. Којић, уч.

*

Како да задобијемо покорност код деце? — Овако се пита један Француз и ево до каквих закључака долази: На првом месту поставља као принципи да су донста неваљала деца редак изузетак: „у већини случајева наша су деца постала непокорном и непослушном са нашег незнања да их учинимо послушном“. Има деце „глупаве, туњање, нервозне и напрасите“. Понашати се и поступати са њима као с неваљалцима, значи гонити их да се откажу сваког напора, значи гонити их да се ограде потпуном равнодушносту и покадшто да употребе лажно честољубље „како би показала оно за шта је подобно неваљало дете“.

Да бисмо извојевали послушност у деце треба пре свега тражити од њих само оно што је *могућно* остварити: „Колико је родитеља који наређују својој деци да се играју, али да се не упрљају, да не лармају и т. д. као да игра није покрет сâм по себи изврстан и као да се при том покрету може остати потпуно чист и да се не причини ни најмање више ни галаме“. Потом, наређивање се деци *што је могућно мање*. Одједном издати врло много заповести и много наредаба, значи изложити се опасности да се дете ни једној не одазове и да је не изврши. Напослетку, не треба се никако устезати „чим то буде могућно“ и објаснити детету *повод* заповестима. „Поступајмо и понашајмо се према деци као према паметним створовима; у толико ће нас лакше послушати, и у толико ћемо опет имати већег права да тражимо од њих непосредну, апсолутну покорност. Није реч о томе да се пред децом држе дугачки говори, нити пак да се са њима води препирка: „Нека добар повод подупре нашу заповест; ако наиђе какво оштрање, гледајмо што пре да ствар објаснимо, што краће, и тада застанимо и рецимо: „*Јоване, рекао сам ти за што; сад послушај*“.

Очекује ли се извршење? Оставимо детету времена за размишљање. Ако одуговлачи са извршењем наше заповести обратимо се његовој свести

„повољиви заповест одлучно и озбиљно“. На последњем месту треба учинити да дете осети да тврдоглавство у непослушности неће довести до наше капитулације.

Ed.

*

Како поправити вољине погрешке — *У L' Éducation* бр. 2 за јуни 1913 изложени су ови принципи:

1) *Лакоћа* (несталност) — Лако је оно дете које претпоставља радљивост размишљању. Ако ово претпостављање потиче из живе потребе за радом, треба се потрудити и принудити да се темперамент модификује, „тако да буде задовољан осредњом радљивошћу“. Ако пак потиче из очевидне и јасне одвратности према размишљању, лечење ће се састојати „у директном и непрекидном вежбању пажње“. Вежбамо дете да обрати пажњу: „пре свега после свршеног акта“ позвамо га да осмотри последице своје поразмишљене радљивости. Потом га треба ставити пред проблем сасвим обичног држања и понашања, ако се одлучи да остане слепо, једном речју треба учинити да му се пред очима појаве обзирци, који су му измакли. „И сама игра може нам прићи у помоћ, кад обужима пажњу (ту су игре у којима се побеђује): жеља за победом узбуђује мобилан дух, и потреба да се рачуна са последицама због рђавог учења присиљава на размишљање“. На послетку ништа толико не вреди колико правило, стално примењивано и које обвезује да се буде пажљив и да се савлађује.

2) *Неодлучност* — Неодлучност може проистацати из лагане, споре интелегенције или са бојаљива карактера, и у тим случајевима треба утицати и деловати на интелегенцију или на карактер. Неодлучност такође може бити последица недостатка и немања воље. У том случају ваља створити, умножити што више прилике, у којима би неодлучно дете манифестовало своју вољу, а избегавати оно у којима би се оно показало неодлучно. Не треба се плашити тога ако би се неодлучност пресекала и прекинула ауторитетом; „много је боље одузети слободу, него ли пустити и оставити је да се компромитује“. Доцније, тражиће се од детета да се определи само и брзо. Пазиће се при том да му се остави што је могућно више иницијативе. Потребно је такође да нађе одлучности и код својих родитеља, и такође да му се да прилике да с времена на време осети смешну страну коју пружају неодлучни.

3) *Слабост* — Ако потиче са темперамента, зарад безипог лечења треба прибећи игијени. Ако пак проистиче, што се обично и уопште дешава, са извесног недостатка и погрешке осећајности, потражићемо код детета слабу страну којом се можемо користити или га водити. Та слаба страна послужиће нам као ослонац. Не треба се плашити да се у овој прилици чак послужимо и погрешкама и недостатцима децијм, да би га само излечили његове слабости воље: „Нека би то чак била изнешност, кокетерија или самољубље; истина све су те одлике ружне, треба и њима прибећи, ма и провизорно, како би апатично дете учинили осетљивим према нечем, и подобно за ма какав напор. Чим оно буде, понављаним и учестаним искуством, осетило задовољство да ради и да успева, одмах ћемо се и непосредно дохватити овога задовољства, које је једино добро и од тога тренутка престаћемо да се обраћамо порочним склоностима којима смо спочетка прибегавали“. Тражиће се од детета да уме да отпочне и да настави, а тако исто да никад не остави какав посао недовршен; помоћи ћемо му да савлада тешкоће: „да само себе победи“. Важно је напослетку да нађе спасоносан пример у моралној енергији оних који њим управљају.

4) *Непостојанство* — Дете може бити непостојано „са недостатка духа“: оно резонује уместо да ради. У том случају ваља га присилити да увек иде до краја са својом идејом: „у толико горе ако се рђаво определило или верује да се рђаво определило, убудуће боље ће размишљати“. Ако је непостојано „што нема срца“, мењајући му аспирације које су потекле са ђудљивости и без стварног разлога, отклонићемо пре свега од њега све оне врлике, у којима може бити у искушењу да прелеће с једне жеље на другу, а потом натераћемо га „потчињавајући га разним искушењима за мењање, да се тога остави“.

5) *Упорност* — „Овде напор васпитања треба да циља не на енергију која овде постоји у врло великом степену, већ на свест“. Требаће пре свега сузбити саможивост и охолост. Потом постараће се да се тврдоглавство не може ни вежбати, нити триумфовати. Ако се не могу сузбити нити сиречити наступи, акат власти учиниће томе брзо краја: поступаће се са тврдоглавцем као са створењем које је изгубило право и употребу слободe, а оставиће се дете при својем тврдоглавству само тако ако оно шкоди само њему: добро је да тече искуство о свом трошку. Међутим, не злоупотребљавајмо власт према њему. „Пазимо да не скршимо енергију код јаких: треба је сачувати да бисмо је окренули на добро. Заповедајмо им по мало, старајмо се да их нагонимо да хоће сами они добро, да хоће да унесу нешто смотрености и помало уљудности у грађанске односе: престаће да буду дивљи и сурови а остаће снажни“.

Ед.

*

Универзитет рада — Реч је о Универзитету у Charleroi који је заснован 1903 и који данас броји на 500 ученика.

Зграда, врло пространа, има не само дворнице за курсове, за конференције и за лектуру, већ и простране радионице и огроман музеј за индустрију и професионалну наставу. Музеј је са својим богатим збиркама, са лабораторијама, књижицом на расположењу разним васпитним установама. Свима књигама и часописима могу се служити чланови удружења, било шефови или радници.

Огромна дворница стоји на расположењу за народна предавања и у којој се доиста често и држе таква предавања, а држе их стручњаци.

Универзитет има: 1) *Вишу индустријску школу* којој је задатак да припрема спремне техничаре, управнике радионица, надзорнике радионица. Ту се примају ученици од 18-те године; трајање учења је три године; богат материјал даје могућности да се овде стекне врло озбиљно практично знање; 2) *Нормални курсови* за професоре или за оне који хоће да буду професори по индустријским школама; 3) *Професионални курсови*, које посећују увече, или преко дана ученици, који су довршили своје школовање у основној школи.

Сем тога овај је Универзитет „груписао мале индустријалце и чланове професионалних удружења и осигурао је себи њихову сарадњу у обогаћењу музеја и за организацију вечерњих и недељних курсова“.

Ед.

*

Наредба која се односи на прононсијацију латинског по средњим школама — Француски министар просвете у марту месецу ове године издао је циркулар у којем саопштава да је одлучио да се одржи, бар за сад, по

средњим школама традиционална проносајација латинског. Ради оправдања своје одлуке наводи ове две побуде: 1) „садашње стање филолошких наука како у погледу проносајације, тако и у погледу акцентуације“; размиможлажење које у овом питању износи најпознатија мишљења, не допуштају да се засад формулишу доста поуздана правила; 2) створена забуна „са недостатка опште доктрине или бар претходног споразума између заинтересованих наставника“, забуна због које се буне и саме породице.

*

Настава ручног рада у саксонским нормалним школама — По овим школама заведен је ручни рад 1885 и сад се практикује у 22 школе на 23. Ма да је факултативан готово сви приправници учитељи удељују у њему. Свуда сачињава саставни део програма и вежбања се никад не врше за време одмора. Радови су лепо грађени и једновремено циљају и теже и култури укуса и развићу специјалних способности. Теоријска објашњења увек прате рад на пракси и непосредно припремају приправнике — учитеље за њихове потоње дужности. Сваки наставник организује наставу што може боље по интересе ових младих; треба нарочито да се инспирише месним потребама, али ипак да никад не изгуби из вида да ће ручни рад са своје стране у многом допринети општој култури учитеља.

Резултати овде постигнути изврсни су, и требало би следовати њихову примеру.

*

Поводом коедукације — У Немачкој се појавио покрет против коедукације. У Вармен-у, инспектори и општинска управа сложили су се да подвоје сву децу у посебне специјалне школе. У меморандуму, доста дугачком и добро документованом, покушавају да докажу „да настава и васпитање палазе свог већег рачуна у специјалним школама, јер се у таквим школама може озбиљније занимати и забављати индивидуама сваког пола“. Подвојеност потискује доста извесне велике тешкоће које су познате свима онима, који су имали једновремено да се занимају и дечацима и девојчицама. Напољу, оно што није за презирање с погледом на општинске издатке, коедукација је наметала вароши Вармен-у један вишак годишњих издатака, који се пењао до 80.000 динара. 1872 један члан органичког закона прописивао је ово: „У школама са више разреда, изгледа да још није дошао тренутак да се потисне коедукација у вишим разредима“. Но корачало се напред и Вармен је последња велика варош, која још није створила специјалних школа. Ова спољашња привидна аномалија долази отуда, што је до последњих година школска организација овде била потчињена искључиво утицају Dörpfeld-а, који је на другом месту учинио толиких услуга настави. Овај је педагог сматрао „да ће коедукација за дуже времена спасти невиност и простородачност децу“. Очевидно није имао право, пошто нам је искуство допустило да утврдимо, пошто је у установама за средњу наставу, где је апсолутна подвојеност између дечака и девојчице, ситуација идентична са оном по основним школама. Заблуда Dörpfeld-ова проистиче из онога, што је он и сувише полагао на васпитни утицај мешовите школе и чак школе уопште. Никад се није доказало и никад се неће доказати да је коедукација подигла или спустила ниво моралне културе код једнога народа. Неколики примери који би се могли навести да се подупре ова теза, само су случајности, без икакве универзалне вредности. Кад би било друкчије, шта бисмо рекли о свима владама и о свима управама, које су у последње време завеле по школама подвојеност полава?

Moжда ће нам се још једном пребацити и навести пример са Америком, у којој је коедукација на дневном реду и у моди? Али при том се заборавља, да многи педагози амерички сада траже потпуну модификацију школске организације и пре свега укидање и уништавање коедукације. При овом се такође заборавља основна разлика која постоји између америчке и европске породице. Заборавља се такође и она констатација, да су увек девојчице у погледу интелектуалном испред мушкараца. Није ли јасно по свему да им треба давати подвојену наставу? „Браниоци каогод и нападачи система коедукације показују се сувише апсолутни у својим педагошким идејама. Јасно је да коедукација постаје незгодном у вишим разредима, где се опире слободном развијању. Тако је исто јасно да је коедукација у нижим разредима од очевидне користи, јер први принципи васпитања и настављања могу и треба да буду исти за оба пола. Но у овом реду идеја, као и у свима људским предузећима има прилагођавања принципима. Ако су финансијски извори недовољни не натурајмо ради триумфа доктрине стварање специјалних школа. Али сетимо се да је коедукација само рђава ствар и да се број њезиних присталица сваким даном смањује“.

Ed.

*

Настава туђинских књижевности — Један Енглез пише овако: Није некорисно предавати туђинске књижевности у средњој школи. Поред политичких граница, сувремена књижевност је интернационални израз духа и срца човека. Ограничити се на проучавање књижевности своје земље, значи не упознати и не учити прави истинити смисао књижевности и њезиних односа са светским животом. Каже се за онога ко зна само један језик да не зна ниједан; тако би се исто могло рећи за онога који познаје само једну књижевност, да о књижевности уопште има скучен и непотпун поглед. Проучавање и изучавање туђинске књижевности проширује идеје млада човека и ограђује га од уских погледа шовинизма.

Уосталом, сва преимућства проучавања народне књижевности поново се налазе на много већем степену у преимућствима туђинских књижевности. Више се цени оно што се стече напором и тражење тачног израза патерије да јасније проценимо и оценимо особине једнога стила.

Напоследку може се рећи упознавањем са литерарним делима какве туђинске земље створиће се код младих људи жеља да што боље познаду језик ове земље: познавање књижевности развија и познавање језика.

Кад треба почети са проучавањем туђинске књижевности? Не пре но што се дете буде свикло на говорни језик; то је крајем друге године изучавања тога језика, најраније кад оно већ буде могло оценити литерарну вредност текстова у прози или бар лаке и просте поезије.

Које текстове треба проучавати? Неки ученици боље познају деветнаести и двадесети век, него ли седамнаести и осамнаести. Починмо дакле са сувременом књижевношћу и вратимо се од познатог непознатом. Језик у писаца наших дана много је приступачнији, а и њихова мисао такође. Писци треба да буду одабрани према добу, подобностима и према оном што су ученици дотле читали; треба пазити на то да им не дамо и сувише тешке текстове који би их могли обесхрабрити и потребно је мењати и узимати разноврсне: описивање, приче, разговоре.

Из овога је јасно да је овај научник противан учењу историје туђинске књижевности. Ово настављање не би било на свом месту у средњој школи:

оно са чим треба упознати младиче јесу велика дела, којима је туђински народ радио и делао на општем развијању човечјег духа.

*

Олакшавање програма по средњим гимназијским разредима — Полазећи од онога принципа који је опште свуда усвојен: „да настава треба да буде привлачна“ Volkmar Немац одлучно устаје против садашњих програма за средњу наставу у Немачкој. По његовој мишљењу професор, прикован за своје достојанство, и сувише заборавља да му треба да тумачи службену наставу и још да код својих ученика изазива „радост да науче“. Одгурпут одасвуда, стављен између наставника који му не оставља ни једног слободног тренутка да се прибере и родитеља који, на крају крајева, траже успех, гимназиста напослетку завршава тим, што постаје малодушан, лен, и мало по мало у његовој души ствара се незадовољство. А међутим родитељи и професори нису гонитељи, једина је њихова погрешка што се дословно држе наставног програма. Резултат је свега тога јадан и жалостан: „Бак рђаво ради, не интересује се оним што ради, нема у том никаква лична задовољства; покоравајући се невољно и против срца, завршава тим што занемарује своје најелементарније дужности и што непрекидно живи на ратној нози са својим професором“.

Пошто је тако прстом указао на зло, Volkmar покушава да злу нађе лека. Очеvidно је, воли он, да велики део неуспеха и општег зла проистиче што су разреди претрпани ђацима. Нагнан да се занима масом, професор нема времена да се интересује културом индивидуе. Но претрипност програма спречава сваки озбиљан напредак. У доба када се дете треба да трансформише у младича, када, према томе, оно тражи зарад свога здравља нарочитог старања и поштеде, тражи се од његове младе интелигенције, од његове свеже и живе меморије, претераних напора. Узалуд тело тражи своја права за слободу и за физичка вежбања на слободном ваздуху, очи су изгубиле своју живост, нестало је руменила са дејчјих светлих образа, ту је свакодневни посао који неће и који не може да чека, професор подстиче и грди, родитељи прекоревају, грде или храбре: програм, увек и само програм.

Шта треба да се уради? На првом месту наставници споредних наука требало би да се задовоље својом улогом и да не покушавају непрекидно да шврљају по суседном земљишту, нарочито по земљишту главних професора, преинтереређујући ученике сваковрсним писменим задацима, које треба радити код куће. Историја, географија, природне науке, религија треба да се уче само у разреду и просто да чине предмет лекцијама за припремање, за проучавање, за посматрање а никако да буду писмени радови и састави. Живи језици, којима нико не може спорити јединствену корисност, заузимају врло много места и врло лако закућују све време и све напоре младих ђака: претерале се у мери са последњим реформама; време је задржати и вратити машини и тада приступити здравијем прилагођивању програма живих језика природи, интелигенцији и примичивој подобности ученичкој. Тако исто требало би увести реформе и у изучавању грчког и латинског. Требало би се пре свега оставити оне маније, коју у неку руку намеће и сам програм, да се пануни глава младих ученика масом детаља, изузетака, чудноватости, чија васпитна вредност није никаква, али чији је убитачни утицај велики са непрекидног понављања. Учење језика било мртвих или живих, не треба да буде циљ већ средство: из тога учења треба дакле избацити све оно што има карактер сувишног.

www.unilib.rs Ове предлоге Volkmar-ове означили су као превратне. Мислило се да њима циља ништа мање до да поруши стару класичну културу стварајући потпуно немогућном добру садашњу културу, пошто би се њом допустило да постоји само један хибридни амалгам претераног физичког васпитања и наставе чисто површне. Пошто су отерали и сувише далеко реформатори поправљају своје прве претеране захтеве обзирјући се на све оно што се сугерира ма с које стране дошло, изгледа да ће се напослетку успети да се створи прави гимназијски програм отворен животу и будућности.

*

Школина душа — У L'Education један Шпањолац пише овако: Школа треба да има једну душу; под тим подразумевамо јединство моралног живота; школа која га нема нема никаквог васпитног значаја.

Улазио сам у школе које су смештене по величанственим палатама, у којима је намештај био потпуно сувремен, наставничко особље стручно и марљиво... па ипак сам покадшто из њих излазио тужна срца, незадовољан својом посетом.

Нисам никако осетио одушевљења узбуђења, унутрашње снаге што доиста карактерише праву васпитну средину.

Па каквом идеалу треба да тежи школа? На то ћу овако одговорити: Поштујте слободу дечју, учините све што можете да вам ваша деца стекну идеал, али не покушавајте да им наметнете свој.

Што је потребно пре свега лежи у оном факту да дете у школи живи у идеалистичкој атмосфери.

Душа школина нарочито се очитује у моралном васпитању детњем; ово васпитање не треба ни за длаку да попусти интелектуалној формацији; основа сваке дисциплине лежи доиста у овој формацији душе без које се никад неће створити људи.

*

Школа рада у елементарној настави — Школски инспектори варашки Бреславе објавили су свој извештај о онту који је учињен у елементарним разредима, са принципима школе рада, како је ту школу васпоставио др. Кершенштајнер из Минхена. Овај је њихов извештај врло похвалан. Нови је систем примењен о Ускреу 1911. После шест месеца инспектори су већ могли ово утврдити:

1) Овим наставним системом ученици лакше прелазе из периоде слободне првих година које претходе школи у ону периоду кад настаје обавезно школовање;

2) Деца одмах и непосредно показују сву свежину природног духа кад је реч о цртању, моделисању;

3) И најслабија деца подједнако учествују и с радошћу у раду;

4) Окретност и уменост руке очевидно напредују;

5) Дечји језик у овом раду подлеже срећном утицају, деца се непрекидно вежбају да се изразе о ономе, што израђују својим рукама и да слободно постављају питања својим наставницима.

6) Деца брзо постају поверљива према својим наставницима.

„Извештај се завршује да по разредима владају живот и радост, да дисциплина не трпи ништа, да деца стичу већу подобност у говорењу, да напредовање у рачуну, читању и писању задовољава и да је на крају постављени циљ постигнут“.

WWW.UNILIB.RS Успеси надгледања одојчади у Дармштату — У Дармштату се по Dr. Vidal-у приступило од прилике пре четири године систематском неговању и правилном надгледању одојчади. Овим кораком, који представља значајну појаву за даље искоришћавање профилактичних мера, успело се да се за 3½ године смањи морталитет код одојчади за трећину и више (од 16,9% на 9,8%). Од 2137 одојчади у 1907 г. умрло је 360, а од 1921 у 1910 год. само 178. Према томе, Дармштат се може похвалити најмањом смртношћу код одојчади у Немачкој и он стоји приближно на истом ступњу са Шведском, Норвешком, Ирском и Нидерландом, које у овом погледу важе као узор. Оваквом организацијом Хесенка ће као прва међу немачким државама, како Vidal нише, „имати ускоро у свакој вароши с планом уведено надгледање одојчади“.

Надгледање се, између осталог, врши и на тај начин што су устављена нарочита места за саветовање, која походе мајке са својом одојчади. Није се ретко дешавало да нека мати, која је редовно посећивала та места, изостане за извесно време, али је тада одмах која од сестара (бригу тога надгледања с великим одушевљењем примају на себе женске) слата њеној кући ради контроле и њој је редовно полазило за руком да матер поново покрене на посећивање ових часова за саветовање. Затим, када је посећивање тих места, скопчано с тешкоћама, надгледање се врши у самој кући. На овај је начин у Дармштату надгледан од прилике четврти део свих одојчади.

Кад би успех у Дармштату био општи, онда би се према данашњем стању становништа у Немачкој могло спасти годишње око 185.000 одојчади. (»Die Jgdfürsorge«).

*

Реформа девојачких школа — Кад је у Пруској и другим савезним државама изведена реформа женских школа, јасно је било да ће се сразмерно лако у више девојачке школе које већ постоје увести пов наставни план, али ће утолико теже и спорије бити оснивање нових завода или стварање њихово из приватних почетака тако, да они дају велику припрему девојкама које теже научном образовању. Преглед таквих завода није досад постајао. Друштво „Женско образовање — женске студије“ поверило је стога израду таквог прегледа директорки Dr. Matz и њен је рад пред нама у облику једне велике табеле. Према томе раду има данас у целој Немачкој 7 гимназија, 37 реалних гимназија и 6 виших реалних школа за девојке. Од тога само 4 пруске (гимназија и виша реална школа у Берлину, реалне гимназије у Позену и Триру) имају чист државни карактер. Већи број завода (29) градског је карактера. Чисто приватних школа има 8, а осталих 9 завода мешовитог су карактера. Под управом директорки стоји 6 завода. Такође су у знатној већини и мушки, академски образовани наставници; њих има преко трипут више него женских с истим образовањем.

(»Z. f. Phil. u. Päd.«).

*

Ненормалне прилике у пруским народним школама. — Да велики број ђака има и у просвећеној Пруској а не само код нас доказује нам једна белешка у „Pädag. Zeitung“ (св. 7 за о. г.). У 1911 години још 378 учитеља радило је са преко 120 ученика, а од њих 7 чак и са преко 150. Међу њима 11 су имали троразредне школе. Осем тога у целој држави било је 8 приватних школа без нарочитих наставних снага. На овакав случај

није усамљен, као год ни та појава, да 383 детета, и ако су обавезна за школу и здрава, нису могла ући у пруску народну школу због немања места. На супрот томе пруске школске статистике показују три народне школе без ученика, и то у познањском две и хановерском једна. Напослетку било је међу школским заједницама не само 268 без и једне школе, већ осам чак и без ђака.

*

Народне школе у Немачкој — У 1911 години било је у Немачкој 66557 јавних народних школа са 10.309.949 деце. Број учитеља је износио 148.217, а број учитељица 39.268, дакле свега 187.485, од којих је тек 126.000 организовано у Немачком Учитељском Друштву. На једну наставничку снагу долазило је 1901 године 60,9; 1906 58,4 и 1911 54,9 ученика. Број ученика, који пада на једну наставничку снагу, износио је у Пруској 56,5, у Баварској 56,7, у Виртембершкој 57,8, у Саксонској 54,7.

*

1000 Хербартових писама — Недавно је у Немачкој изишла књига: „1000 Briefe von und an Herbart, Urkunden und Regesten zu seinem Leben und seinen Werken“. Mit vier Bildern. Von Dr. Theodor Fritsch (Langensalza, Hermann Bayer & Söhne. Чини 16 до 10 св. великога Кербахова издања Хербарта). Дело доноси први пут сав материјал, што се само могао добавити, за живот чувенога педагога и филозофа немачког Јована Фридриха Хербарта.

*

Педагогика као главни предмет на докторском испиту — Пруски министар просвете донео је давно жељену одлуку, да се од сада педагогика може изабрати као главни предмет за докторски испит, а не као до сада, да се педагогика могла полагати само уз филозофију. Тако ће у Пруској имати сада нова титула: Doktor pedagogiae. —

Уопште се на немачким универзитетима поклања сада све више пажње педагогици као засебном предмету. Тако је недавно универзитет Хале установио нову засебну катедру педагогике и педагошки семинар. За професора је позвао др. Алфред Рауш, управник т. зв. „Lateinische Hauptschule“ у Франкеовој Задужбини у Халу на 3. Он ће у зимњем семестру отпочети предавања.

*

Учитељево писање — Да и немачки учитељи морају трошити времена око разног пискарања, види се из једне белешке, коју узимамо по „Neue Bahnen!“ (св. за април 1913).

Иронијна је шала, кад се данас међу великоградским учитељима место обичног питања: „У којој сте школи?“ каткад чује: „У којој канцеларији радите?“ Па ипак има за то оправдања. Ово набрајање посведочиће нам то: 1. Списак изостанака месечно попунити у два примерка. 2. Списак изосталих води се сваки дан. 3. Школски послужитељ добија сваки дан писмене „налоге“ због оних који не долазе у школу. 4. Формулари за бесилатне књиге попуњују се дванут годишње. 5. Спискови сиромашних ученика више пута се исправљају и допуњују. 6. Спискови о рођењу итд. чешће се прегледају и поправљају. 7. Састављају се спискови за целовање. 8. Два пут се праве спискови за конфирмацију (прво причешће). 9. Позоришта шаљу саопштења о ученичким представама и желе примање пријава.

и гласница. 10. Исто за пливачке курсеве. 11. Пријаве за пијење млека морају се вршити у школи. 12. Спискови предлога за храњење сиромашних ђака морају се брижљиво саставити. 13. Само храњење надзирава се у зиму сваког дана. 14. Исто за спискове предлога за фериске колоније. 15. Спискови купања воде се недељно. 16. Бесплатне књиге прегледају се више пута. 17. Школски лекар долази и тражи обавештења. 18. Сакције са цвећем, које се дају деци на неговање, доносе се, раздају се уз обилатна упуства и односе за „изложбу“. 19. Долазе календари за заштиту животиња. 20. Циркулишу спискови о вероисповести ученика. 21. Ученички излети траже спискове, пријаве, примање новаца итд. 22. Ученичке књижице се каталогизују, ревидују итд. 23. „Црна Књига“, списак кажњених одржава се у реду. 24. Карте за штедњу и штедниичке књижице пролазе кроз школу. 25. Врше се полициска „испитивања“. 26. Често се јављају ствари о старању и о неговању младежи. 27. Долазе питања о оним што замуцкују, сленима, глувонемима. 28. Азбучни списак ученика са управитељевим мора се подударати. 29. Продужна школа шаље спискове за конфирманце. 30. Стараоци младежи шаљу писма. 31. Школска зубна клиника јавља се. 32. Градска ђачка склопишта шаљу формуларе за добијање наставничких места. 33. Пливачка друштва позивају и „пливачку утакмицу“. 34. Градска трговачка школа препоручује се. 35. На службеним саопштењима управитељевим мора се безбројно пута потписати, да је „примљено знању“.

И тако даље *in infinitum!* Не споримо вредност овим стварима, али ипак неке од њих мање стоје у вези са правом задаћом школницом. О тога се мора гледати, да се од школе укљони све што јој смета, да она не буде „служавка за све“ и школска учионица да се не спусти на канцеларију.

*

Школска реформа у Кини — Млади Кинез, ма ком сталежу припадао, ма коме се послу хтео одати, био мушкарац или женско, по науљеној шестој години долази у нижу основну школу, у којој остаје четири године. Ту су предмет: наука о здрављу, рачунање, кинески, историја, певање, цртање и ручни рад, за мушкарце гимнастика а за женске шивење и вез. Курс више основне школе траје три године, и ту се учи: наука о здрављу, рачунање, историја и земљопис, цртање и певање и за мушкарце гимнастика. Један туђ језик мора у вишој основној школи учити сваки ученик и свака ученица, и то по правилу енглески, премда се према месним приликама може изабрати и други језик. Према месним приликама може се у вишим основним школама завести курс за школску привреду или трговину. На вишу основну школу наставља се средња школа, чији наставни планови пису још израђени, јер просветна управа хоће најпре да покљони сву важњу основној школи. Исто тако нису до сада потанко израђене одредбе за учитељске школе, у којима се спремају учители и учитељице за основне школе, ни за више учитељске школе, у којима се спремају наставници средњих школа. Врло је важна одредба, по којој и приватне личности и удружења као и мисионарска друштва могу оснивати и држати основне школе, чији ученици имају иста права као ученици државних школа, ако су те школе добиле одобрење од министарства просвете у Пекингу или од управне власти. Сем тога је потребно, да наставне планове удесе према државним и да се подвргну надзору државне школске власти.

ПРИКАЗИ И ОЦЕНЕ

1. СПИСИ

Логика. За школску и приватну употребу. Са списком употребљених термина. Од *Dr. phil. Светомира Ристића*. Стр. 85. — Београд 1913.

Појава ове Логике представља за нашу сиромашну научну књижевност врло велику добит. Оригиналних радова на овом пољу у нас готово и нема, а најмање систематског обрађивања целог предмета. Оно што постоји, давно је већ застарело и постало од почетка до краја неупотребљиво. Нових радова нема. Они, које држава за то плаћа, не одважују се да публикују своја петнаестогодишња универзитетска предавања, „табаке“ и — судећи по тим „табацима“ — с пуно разлога! Једно дело ове врсте, *Проблем субјекта и објекта*, од др. Драгише М. Ђурића, производ је једног веома слабог ума, као што сам ја то већ много раније показао на једном другом месту, где сам о тој неразумној књизи говорио, управо тек почео говорити.

И тако, пре свега, Логика др. Ристића задовољава једну „насушну“ потребу. И, разуме се, не само потребу средње школе, којој је у првом реду намењена. Њен обим може преварити; али ко год је отвори и почне читати, видеће да има посла са врло озбиљним делом једног стручњака, који скроз и темељно познаје научно поље које обрађује. За то ће ова обимом мала али садржином веома богата Логика добро доћи и студентима Универзитета који изучавају ову Науку, тим пре што, као што смо већ казали, бољих списа ове врсте у нас нема. Осим тога, као што писац с правом вели још на насловном листу, ова књига је намењена и приватној, не само школској употреби. То значи и животу, пракси, не само школи, и учитељу, не само ученику. И одиста, зар Логика није потребна сваком који се бави Науком и који је другом предаје, сваком професору и учитељу? И зар нема сваки правник сваки час посла с образовањем појмова, закључивањем, доказивањем и т. д.? Па зар о свему томе не треба да размисли, да сазна, да зна нешто? А све су то питања Логике.

Ова Логика, чији је спољашњи облик и обим тако скроман, није оставила ниједно важније логичко питање нерасправљено. На против, она се смело дотакла и најтежих и најкрупнијих логичких проблема, преко којих се тако често и тако радо прелази и у далеко већим логикама. Чак се ти основни проблеми људског ума, однос искуства и мишљења, априорног и апостериорног, аналитичког и синтетичког, идентичног и реално (емпиријски) законитог, провлаче кроз целу ову књигу, у свима њеним важнијим питањима.

Већ принципијелно становиште пишчево, које он и у предговору наглашује, заслужује нашу највећу пажњу као новина у нас. То је философски (т. ј. научни) критицизам и то критицизам највећег међу философима, Канта, кога писац познаје тако добро, да му се то мора приписати у највећу заслугу. Све што је позитивно и важно у Канту, оно што је од њега тако речи за навек остало, налази се у овој малој Логици. Тако су особично кратко и јасно обрађена најтежа питања Кантове Критике: „појмови априоран и апостериоран“ (стр. 10), „раније по важности, доцније по развику“ (стр. 31), „формална и материјална (реална) истина“ (стр. 35), аналитички и синтетички судови (стр. 39) итд.

Глава друга — Суд — обрађена је чак, чини ми се, на штету саме ствари и сувише по Канту. Овде је свакојако требало обазрети се и на новије логичаре и њихове поделе судова које су, с једне стране, више у духу појединачних наука на којима Логика почива, а с друге стране, више у вези са стварним, психолошким мишљењем. Таква је нпр. подела на судове за причање, за описивање и објашњење, о којој овде нема ни речи итд. Писац је ову партију и иначе и сувише скратио. Тако нпр. он само наводи *Кантову поделу судова* (стр. 42), не говорећи ни речи чак ни о логички најинтересантнијим судовима у тој подели, као што су нпр. негативни, хипотетички, дисјунктивни, проблематички судови. Каква је идентичност у тим судовима? Одиста тешко питање! У духу Кантовом поменути су — управо нису поменути као засебни судови — и *егзистенцијални* судови (стр. 41). Међутим, писац ипак не заборавља поменути различне *теорије судова* (стр. 27—30), међу њима чак и једну од најновијих, Вунтову. У духу Кантове Логице у овом делу, дакле у вези са судом — место с појмом — говори писац и о *категоријама*, износи их, поред и пре Кантове, и старију (Аристотелову) поделу (стр. 43). Међу тим, и овде је свакојако било оправдано поменути и новије, по правилу и с пуно разлога далеко простије поделе. Али пишчева Логика неће да буде само формална Логика већ тако речи и реална, трансцендентална, критичка, а његов критицизам је у основи Кантов критицизам. Тиме се све моје замерке могу објаснити и ако можда не и оправдати.

И закони мишљења налазе се у овом, другом делу (стр. 30—35). Закони мишљења, једна од најважнијих и најтежих партија Логице, су израђени веома добро и веома јасно. Каква разлика, каква грдна провалија између ово неколико озбиљних, научних страница и оног бесмисленог причања о „праизворним релацијама“, које се простире на много страна (стр. 442 и даље) у чудној књизи др. Драгише М. Ђурића!

У истом, традиционалном духу, закључку је дато — на рачун и на штету суда — и сувише места (стр. 44—61). Примери пак за поједине врсте закључака су одлично изабрани, строго научни примери, најчешће из области Математике и Природне Науке, које писац такође одлично познаје. Ти примери, од којих је једва трећина (од 32 само 11) позајмљена од других писаца, најбоље илуструју озбиљност и вредност ове мале Логице. И таквих примера она је пуна од почетка до краја. А колику вредност то њој даје, знаће сваки онај, који зна шта је и како је постала модерна Наука, који зна, зашто ми Галилеја и Њутна можемо, као саосниваче модерне Логице, ставити у исти ред с њеним родитељима: Платоном, Аристотелом и Кантом. Ти примери показују у исто време, да се ова мала Логика мора најозбиљније проучавати. Писац сам је веома опрезан у својим примерима. Он нпр., говорећи о збиру углова у троуглу, не заборавља додати: у *равни* (стр.

(67) јер не заборавља сферне троугле за које не важе правила Евклидове геометрије. Или, имајући у виду неевклидовску геометрију, он опрезно увек додаје име Евклид (стр. 68, 72),

Писац је, као што смо казали, веома кратак, али — он уме да буде кратак. Онде, где многи повији логичари пишу читаве списе, он употребљује свега неколико речи или реченица, али таквих, којима је све речено, као што је нпр. решење *имперсоналних* судова у примеру: грми — атмосфера (стр. 42). Тако кратко, са неколико речи и — што је много, много важније — са по неколико одличних примера, обрађене су и поједине врсте закључивања: и непосредног (нпр. обраћањем, преокретањем итд.; стр. 45) и силогистичког (стр. 50 и даље). Понекад је пишчева краткоћа претерана, на штету ствари, као што је нпр. говор о хипотези и теорији (стр. 75), о којима овде сазнајемо веома мало. Међутим, и ако је овако мала ова Логика, ипак писац додаје важнијим параграфима по један подпараграф: *Историјско*, износећи укратко важније етапе у развињу логичног проблема (нпр. стр. 14, 32, 33, 35). А корист од тога није потребно нарочито истицати.

У појединостима би се писцу могла учинити још по гдекоја замерка; али само заборављајући његове основне мисли које смо овде изнели. Нпр. постанак појма, како га је писац изложио (стр. 18), могао би се са психолошког становишта критиковати. Али писцу и није стало до психолошког питања о постанку, већ до *значања* (готовог) појма. А са чисто логичког становишта писац нам зна рећи о појму и најновије ствари. Тако не могу довољно да нагласим новину и значај параграфа: *Функционални, законски појмови* (стр. 23), које писац додаје класним (или, како он вели, родним) појмовима, као од њих са свим различне појмове који не постају апстракцијом. То одвајање су истина и други чинили; али начин, на који писац, као што ћемо мало ниже видети, ове појмове примењује и доводи у везу с идентичношћу, заслужује највећу нажђу, јер је, колико ја знам, са свим нов и обећава врло много. Овим параграфом писац нас смело уводи у најтеже проблеме Логике која неће да буде само аналитична, формална, тако рећи празна, без садржаја. Има још таквих параграфа које, са обзиром на њихову важност, не могу, чини ми се, довољно похвалити, јер они расправљају највиша и последња питања Логике, Науке, знања и људског мишљења у опште. Такви су параграфи: *искусствени (емпирички) закони и закони мишљења* (стр. 9), *логичко и психолошко мишљење* (стр. 12), *реална дефиниција* (стр. 65, 66), па онда, нарочито, основни принципи свега мишљења, *идентичност* (*praedicatum inest subiecto*, стр. 29), која у овој Логичи игра највећу улогу. Најзад, поновићемо и овде већ поменуто, дивно обрађене основе Кантовог критицизма: појмове априоран и апостериоран, аналитичке и синтетичке судове, формалну и материјалну истину (*закони мишљења и закони ствари*, стр. 35), итд.

Много што шта бих овде најрадије преписао од речи до речи, да би читаоци видели необично лак и јасан начин, на који писац одговара на ова тешка питања. Али ће бити доста читаоца на то учинити нажђивим. Нема, понављам, ниједног важнијег логичког проблема, који писац није поставио јединствено кратко и, ако је могућно, исто тако решно или оставио различне (историјске) одговоре један поред другог, не одлучујући ни за ни против, као нпр. у питању: *оtkуд јединство родним појмовима* (стр. 25)? Говорећи о закључку, писац не заборавља оне веома важне закључке који су исто тако формално истинити као и силогизми, *иа ипак нису силогизми*, као што су сви они закључци који почивају на опажању, нарочито

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unizg.hr

на просторним (и временним) односима, као што су, пре свега, математички закључци (стр. 60).

Ипак се овде морам мало задржати на оном, што је у овој малој Логици ново и најважније и што се кроз њу целу од почетка до краја провлачи. То су идентичност и законитост, што писац и сам још у предговору наглашује. У тим појмовима је формулисано најважније питање људскога ума, питање о односу искуства и мишљења, опажања и разума, (пролазних) ствари и (вечних) истина. За само (формално) мишљење важи идентичност. Закон идентитета је формални критеријум истине или критеријум формалне (логичке) истине, јер на идентичности — *praedicatum inest subiecto* — почива све мишљење одн. суђење. Сви су остали закони мишљења у ствари секундарни, јер се дају свести на овај. То писац нигде не вели; он чак на више места изрично спасава првобитност закону разлога, помињући га *уопред* идентитета (одн. контрадикције) као критеријум формалне истине (стр. 36, 37). Али у ствари и овај закон, — као и контрадикција (и *pr. exclusi tertii*) — почива на идентитету јер, вели писац, „разлог и последица везани су међу собом идентичношћу“ (стр. 38).

Међу тим, логичке истине нису принципи сазнања ствари. Питање је дакле, шта су ти принципи. Овде морам пустити самог писца да говори, да би се видело, с колико познавања и с каквом лакоћом он уводи своје читаоце у ова највиша питања Науке. Дакле, вели писац, „има везе у судовима које не почивају на идентичности. Другим речима: *не почива свака истина на томе, што се предикат налази у субјекту* (с њиме идентично везан, па била та идентичност отворена или завјена). Овде само напомињемо, да ова разлика има тешкоћа нарочито у односу на искуствене појмове, у што се овде не може улазити“ (стр. 40). Реалне истине или истине (закони) ствари не почивају дакле на појмовној (аналитичној) идентичности. А шта је реална истина? Или, како писац вели „*откуда критеријум за слагање представе са предметом*“? Ево како нас писац припрема за одговор: „*Сазнати*, за разлику од самог мишљења, значи: мишљење односити на изванпредмет, који је за мишљење *дат*, јер га ово не може створити, ни из чега другог извести. Може се дакле *мислити*, а да томе мишљењу у стварности не одговарају никакви предмети (стр. 36).“ „Када би стварност била исто што и наши појмови, онда би се увиђање сваке истине састојало у изналагању веза и односа између појмова, код којих владају односи идентичности, те би смо ми на основу логике сазнавали сваку истину. Јер онда не би постојала разлика између мишљења с једне стране (појмова) и стварности с друге стране, а ова последња јесте за мишљење нешто дато, т. ј. нешто што се не да ни из каквих појмова извести“. Логика одн. мишљење „има своје законе који гарантују за истинитост онога, што се у мишљењу налази и (гарантују) да са њима не може доћи у опреку (и) оно, што се изван мишљења налази. Више не. Дале логика не иде. Који закони владају међу самим стварима, морају се ствари питати“. Мора се питати: „*у колико се слажу ствари са појмовима који су о њима створени*“ (стр. 37). Како је све то просто речено, а како су компликоване мисли и проблеми, које писац уме тако просто пред своје читаоце изнети! Слично се писац о овом питању изражава говорећи о реалној дефиницији. Он ни ту не избегава овај тешки проблем; он га смело и овде поставља и исправља. „Логика не може показивати могућност предмета ако предмети значе нешто више него: бити у сагласности са законима мишљења. Према томе реална дефиниција излази изнад логике, пошто дефиниција значи: сво-

дети један појам на друге појмове на основу идентичних односа између њих, јер логика са своја четири закона не може на основу ничега другог одлучивати него само на основу идентичних односа“ „А шта је то нешто изван појмова, где се има тражити могућност предмета? То је *опажај* и *искуство*“ (стр. 66).

Али сад тек долазимо на најважније и последње питање у овом проблему, на име: шта је и каква је законитост која влада или управо важи међу старима: шта је, како се писац изражава, њихова „права законитост“? То је, одговара писац, „*одредљивост посебних случајева једним општим правилом*“ (стр. 24). И писац завршава своју *Логик*, говорећи о дедукцији одн. о хипотези, овим речима, којима у исто време наговештава своје даље истраживање у овом правцу: „И у колико се та одредљивост протеже и на разне области, у толико је хипотеза употребљивија, јер већма задовољава ону погодбу, у којој лежи истина за нас: одредљивост посебнога једним општим правилом“ (стр. 76).

Овако строго формулисан и у овој вези с принципом идентитета, принцип *одредљивости* је са свим нов и, колико је мени познато, у филозофској литератури *први пут* на овом месту изнесен. А колико је значајно ово ново формулисање овог необично тешког и компликованог старог проблема, управо ово рашчлањавање којим је његова до сад, чини ми се, скривена суштина, његов смисао, његово језгро, изнето као проблем, знаће само они који добро познају филозофски критицизам и који поред највећег критицисте, Канта, добро познају и његовог можда највећег претходника, Лајбница.

У испитивање односа основног принципа мишљења — идентичности — и, да се неадекватно тако изразим, основног принципа ствари или стварности — одредљивости —, писац се овде није упуштао. Он то и сам још у предговору вели. Ипак једно место показује или бар наговештава правац, у коме се крећу пишчеве мисли по овом питању. На име, писац, изгледа ми, покушава свести и одредљивост и законитост ствари на идентичност, али, разуме се, не на идентичност појмова већ — предмета. Јер тако писац (с Рилом) објашњава закључке који почивају на опажању. „И ту је однос идентичности (јер пита би друго могло спајати један суд са другим, да се из њих може извући закључак?), али који постоји међу *предметом* појмова“ (стр. 60).

Пишчеве мисли су нам и овде јасне. Ваља, на име, санкционисати и законитост ствари, а једина санкција свега мишљења, па дакле и емпиријске (реалне) законитости (коју ми одн. наше мишљење мора у ствари унети, да би их могло појмити, схватити) је формално — логичко, аналитичко, идентично мишљење. Овде морам поменути још једно место где то писац и сам готово изрично вели. То се место налази тек у *Списку употребљених термина* на крају књиге, из чега се види да нам писац у овој својој *Логичи* није хтео казати све, што би по овом питању имао рећи. На том месту, помињући аналогију, прво као обичну сличност, писац вели: „Од овога појма аналогије треба разликовати други појам аналогије, који је далеко важнији и представља за логик читав проблем, те у овоме делу није ни третиран“. И, пошто прво цитира Максвелову дефиницију, писац завршава овако: „Математички изрази (који изражавају законске односе), за једне појаве *идентични* су са математичким изразима за друге појаве. Има дакле нека *идентичност*, која везује појаве, али је та идентичност *законска* и види се да ће сва истина за нас постојати у таквој законитости, одредљивости по-

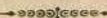
себних случајева општим правилом. Проблем је (који ће писац третирати у једном свом немачком делу): каква је веза између идентичности у смислу старије логике и идентичности на основу законитости“ (стр. 77).

Већ и сама имена философа и научника, које ова Логика помиње, зајемчавају њену вредност и озбиљност. Ту нису само велики и највећи старији филозофи одн. логичари: Платон, Аристотело, Хјум, Лајбниц и Кант, него ту су и новији и најновији као Џон Стјуарт, Миљ, Вунт и, нарочито, они који су Канту најближи и — највећи, као на пр. Алојз Рил (стр. 24, 60, 84). Ту је у ствари (и ако непоменути) и Ердман, по коме је писац у главном — у распореду, не и у обради, нарочито не у обради Лајбницевог, односно своје теорије (praedicatum inest subiecto) — израдио теорије судова, и т. д. Али ту су и имена великих природњака и математичара, као: Галилеј, Њутн, Кеелер, Лавазијер, Евклид, Мариот, Торићели, Максвел, Леверје и др. Ту је, најзад, и име највећег српског научника *Рубера Бошковића*. Писац је одличан, можда уопште (не само код нас) најбољи познавалац овог нашег великог математичара и филозофа. Писац је о томе већ дао доказа својим списом: *Основи Бошковићеве динамичке атомистике* (Београд, 1912), који је направила Академија Наука.

Језик одн. стил пишчев је често напоран, тежак, натегнут. То није чудо. Наш је језик још неразвијен, неизражен. А Логика представља врхунац језика одн. мишљења, јер је највиша Наука, Наука о Науци, о наукама, о сазнању и знању. За то је најтеже изражавати апстракције с којима Логика оперише. Најзад, писац је за то био често принуђен и да кује нове речи, на што и сам у предговору упозорава. У томе би се можда дало и више учинити и понешто боље речи, као можда на пр. *опашање* (Anschauung) место *опашај*, *појмовни* (begrifflich) место *појамни* и т. д. У осталом, ово није мој посао и за то се нећу даље упуштати. Најзад, има и грубих штампарских грешака, поремећених редова или исцуста, на пр. стр. 25 (при дну), стр. 44 (у средини) и т. д.

Све погрешке, као и све моје замерке, које се истина губе пред вредношћу ове Логике као целине, писац ће ипак свакојачко имати у виду при евентуалном другом издању, које овој Логици желимо од свег срца у најкраћем времену, јер га она у највећој мери заслужује. Али то ће зависити, разуме се, од интелектуалног нивоа наше читалачке публике.

Др. Борислав Лоренц.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу у уредништво (Министарство Просвете и Црквених Послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.
